"CHRONIQUE DE VOLYN" "VOLHYNIAN CHRONICLE"

ЛІТОПИС ВОЛИНІ

ВІННІПЕГ

РІК V 1961 Ч. 5

diasporiana.org.ua

ЛІТОПИС ВОЛИНІ

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЗБІРНИК ВОЛИНЕЗНАВСТВА

Редагує Колегія:

М. Боровський — головний редактор, М. Подворняк — техн. редактор, С. Радчук — відповідальний редактор, І. Онуфрійчук — секретар-адміністратор, О. Навроцький — коректор

Видає: Інститут Дослідів Волині і Т-во "Волинь" у Вінніпезі. Редакція застерігає собі право скорочувати і виправляти рукописи. Замовляти збірника, слати гроші, кореспонденцію і матеріяли на адресу:

"LITOPYS VOLYNI"

P.O. Box 606, Winnipeg, Manitoba, Canada

Рік V 1961 Число 5

ВІД РЕДАКЦІЇ

Випускаючи в світ це ювілейне число "Літопису Волині", ми свідомі того, що добра частина його матеріялу — це сама історія пройденого шляху, це жевріючі іскри добрих, шляхетних починів земляків волинян, розпорошених по всіх усюдах світу, з метою згуртуватись, об'єднатись духово, пізнати себе, краще пізнати свою вужчу батьківщину, і працювати для неї і на вигнанні та голосити про нашу правду у вільному світі.

Ціла епопея цього благородного змагу — це є велитенська й жертвенна праця гуртка свідомих, відважних земляків-патріотів, згуртованих в Інституті Дослідів Волині та в Товариствах "Волинь", яким історія наша, як не тепер, то колись напевно віддячиться.

Переглядаючи перші сторінки тієї історії, можливо не один читач скаже, що все це вже давно минуло, воно не актуальне, не цікаве й т. ін. Думаємо, що навпаки. При теперішньому збайдужінню, притупленню нашого духового життя, наших перших ідейних поривів до взнеслої праці, ці пригадки є саме на часі. Всі оці, навіть заклики, відозви, просьби, анкети, дописи, — є ще більш актуальні сьогодні, як вони були в початках. Саме тепер нашому послабленому духово, зматеріялізованому організмові

треба дати дальший застрик. І ми знайдемо його в тій стисло зібраній історії, де як на екрані перебігатимуть різні етапи того нашого первісного запалу, бажання чину, культурного змагу. У висліді 10 літ такої праці — Інститут Дослідів Волині серед нашого громадянства заслужив на признання.

Гадаємо, що і серед нас не знайдеться багато таких, що не були б горді з цього нашого спільного діла, яке й далі йде, розвивається, щоб цвісти й давати добрі овочі.

Редакція в свою чергу відважується це сказати, бо не думає спочити на лаврах в поювілейному часі, а закликає всіх земляків, і все українське громадянство підтримувати нас морально й матеріяльно в нашій дальшій праці, якої перед нами далеко більше, як поза нами.

В програмі своєї видавничої діяльності ІДВ має ще невидруковані такі праці з волинезнавства: Економічна географія Волині, Фізична географія Волині, Історія Холмщини, Полісся й Підляшшя, друга частина Історії Волині від 1914 року до кінця війни, флора й фавна Волині, підземні й надземні багатства Волині та ін. Деякі з праць уже написані, ІДВ має ці рукописи, і вони чекають свого видання, для деяких пошукуємо авторів, щоб взялися написати ці праці чи опрацювати зібрані матеріяли. Без Вашої помочі цих праць ми не зможемо виконати, а фондів з боку якихось добродійних фундацій ми не маємо, екзекутиви на здобуття цих фондів також не маємо. Залишається одне, — просьба, відзив до серця й розуму та сумління тих, які ще не втопились цілком в морі бездушного, безідейного матеріялізму сучасного світу. І з вірою в поміч Божу, в поміч нашого українського громадянства Інститут Дослідів Волині вступає в поювілейний період своєї важливої праці.

Всіх своїх членів, земляків і передплатників вітаємо з Новим Роком і бажаємо щастя, здоров'я і витрівалости в любові і жертвенності для рідної Батьківщини

І. Д. В.

Інж. М. Бойко

ДЕСЯТИЛІТТЯ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ

1. Вступ

Небувале ще в історії своєю жорстокістю поневолення України примусило нас залишити рідні землі й на новому вільному місці поселення в душі плекати силу духа, щоб дальше боротися й перемагати. Так робили і роблять свободолюбні сини свого народу, незадоволені режимом, як протест проти утисків, несправедливости, визиску і поневолення.

Опинившись на чужині, не сміємо думати, що ми тут перебуваємо для збереження самих себе. Ми маємо можливість у вільному світі продовжувати наше змагання засобами друкованого слова голошення нашої правди, за збереження українства та допомогти нашому народові здобути волю. З тією метою волиняни на цьому континенті вже від кількох років при допомозі Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі, Канада, Товариства "Волинь" у Нью-Йорку, США та Товариств у Клівленді, Торонті, Бафало і Вінніпезі займаються збіркою фондів, відповідних матеріялів та їх виданням.

Мета цієї праці: 1. Зберегти ці матеріяли, що на рідних землях уже знищені, або недоступні для вільної науки. 2. Із становища українського та із становища правди пояснити, або започаткувати роз'яснювання цих питань щодо Волині, які досі порушені не були, або розв'язувано їх неправильно з кривдою для нас. 3. Ствердити нерозривність Волині з соборною Україною та її ролю в ній. 4. У потребі дати документальні матеріяли тим чинникам, які вирішуватимуть долю Европи, коли це прийде, щоб Волинь знову не відірвано живцем від України. 5. Зберігати у волинян українську національну гордість і т. п.

Протягом минулих років ми видали перше число збірника "Волинь в боротьбі за волю України", два числа журналу "Волинь" і дві однодніївки "Вісник ІДВ" та "Волинський Листок". Практика показала, що нечисленній волинській еміграції не під силу вдержати збірник і журнал, та що конче їх треба об'єднати під одну назву, що була б трибуною для всіх волинян, а також тих авторів наукових і популярних матеріялів, що є уродженцями всіх волостей України.

Віддаючи у Ваші руки видання ІДВ та наших Товариств, ми свідомі, що без допомоги нас усіх ці праці не можуть належно появлятися на добро нашої славної зем-

лі. І хоч дехто з нас уже склав свій скромний дар на видання, то однак совість його не повинна переслідувати, що може він дав забагато. Нехай кожен з нас вишле передплату, зложить датку на пресовий фонд, приєднає ще бодай одного читача; бо ж не тільки треба буде дати раз, але допомагати стало, щоб ці праці появлялися безперебійно. Щоб вони росли і кращали.

Досі готовість наших учених з усіх волостей України працювати для "волиніяни", як також тепле відношення українського громадянства, а особливо національної преси для цього діла, — свідчить про глибоке розуміння сутности нашої ініціятиви, — служити друкованим словом Волині, і то в час великої потреби.

Наша Волинь уже від найдавніших часів стала мостом між Сходом і Заходом України. І може ніколи перед тим, як сьогодні треба буде нам між певними скрайніми вдачами українців бути третьою рівновагою сил для вищого добра України й братської згоди.

Тому звертаємося з гарячим проханням до українських науковців, журналістів і всіх робітників пера, а зокрема до тих волинян, що мають у себе матеріяли, або пам'ятають певні події з минулих літ, що мають який-будь зв'язок з Волинню, передати в наші руки для наукового використання.

Вже загально визнано, що наші видання стали живим зв'язком усіх нас на чужині й подають науковий та популярний матеріял для вивчення Волині й рішуче заперечують різні примусові "воз'єднання" та "креси всходнє" і з повною силою показують вічне прагнення нашої Землі бути разом з Києвом та ділити з ним долю й недолю.

За суворих обставин споконвічного буття нашого народу Волинська волость двигала частину відповідальности за цілість і не була на останньому місці. Ось з цією метою ми видаємо "Літопис Волині" — нехай він нам нагадує про славну традицію Князівського Літопису, а наукові видання нехай продовжують працю наших батьків, що колись працювали в Т-ві Дослідників Волині.

Коли ми в останній війні залишали наші хати та оселі, а згодом і кордони нашої Землі, нам здавалося, що незадовго вернемося до наших рідних, вільних і незалежних сторін. Одні у військових формаціях, другі з цивільними урядами, а інші власними силами та бажанням, несли з собою найцінніше — життя, щоб його зберегти для майбутніх потреб Батьківщини. Але суворий закон долі судив нас по-своєму: ось уже добігають десятки років, а доля дедалі більше розкидає нас по найдальших закутках вільного світу, розселюючи поміж різних народів і рас. Не див-

Інженер М. Бойко, ініціятор та один з основоположників ІДВ та його секретар продовж 10 років

лячись на це, Боже Провидіння вклало в наші серця гаряче бажання всіма силами служити поневоленій Україні. Служба та має різні форми: власна загосподарованість (бо ж матеріяльно забезпечена свідома людина вміє розділити свої прибутки на власні й на загальні потреби, а це є основою і родини, і національного організму); праця після вроджених і набутих здібностей, як на полі освіти, культури, економіки, політики, військовости і всього того, чим живе українська спільнота в межах нової батьківщини.

Щоб координувати цю многогранну працю і засновано Інститут Дослідів Волині. Він має вести систематичні наукові і популярні дослідження над соборною волостю — Волинню, розкривати заслони минулого нашої землі та інформувати світ про слушну рацію в усіх ділянках життя нашого народу та почерез духові вартості підготовляти і сили фізичні.

2. Під ударами родилася думка

Живучи мандрівниками по західніх країнах повоєнної Европи, ми не мали змоги подумати про розбудову потрібних центрів та виявити ініціятиву в тих ділянках, що нас цікавлять. Багато нашої молоді по різних країнах

Організацію збірки матеріялів та його опрацювання поручаємо інж. М. Бойко. Бажаємо, щоб вищеназвана праця мала чисто національний характер з науковим підходом і не була пов'язана з жодною організацією чи партією. Архівальне місце на збереження надісланих матеріялів визначаємо "Наукове Товариство при Колегії Св. Андрія у Вінніпезі".

Грошові витрати, пов'язані зо збиранням матеріялів, як оплата пошти і т. п., покриваємо самі з тим застереженням, що вони на початках не сміють перевищити суми 5 дол., та що їх потім має звернути той орган, або видавництво, в якому матеріяли будуть друковані.

Термін надсилання матеріялів триватиме до 1-го квітня 1950 року по адресі: "Волинь", Сейнт Ендрюс Каледж, 259 Чорч Ев., Вінніпег, Ман., Канада.

Заяву підписали: Інж. М. Бойко, Гнат Дучинський, Антон Молитвиник, Степан Миколайчук, Коленик Щерблюк, Тиміш Мельник, Володимир Мельник.

На основі тієї заяви постав "Ініціятивний Гурток Волинян у Вінніпезі".

Слідом за тим автор цих рядків написав до проф. Д. Дорошенка, що був тоді професором Колегії Св. Андрія, листа такого змісту:

"Ініціятивний Гурток Волинян міста Вінніпегу по питанні збірки матеріялів про Волинь, що має бути опрацьований і виданий п. н. "Волинь у боротьбі за волю України". До Шановної Дирекції Колегії Св. Андрія у Вінніпезі, на руки ВП. п. проф. Д. Дорошенка.

У прилозі пересилаємо "Заклик до волинян", що має бути поміщений у вільній українській пресі, якого мета й завдання випливають з його змісту. Одночасно просимо дозволити нам вживати адресу Колегії Св. Андрія з дописку "Волинь", та дати згоду на збереження надісланих матеріялів у своїх архівах.

У процесі збирання матеріялів, опрацьовування їх та під час листування в цій справі з заінтересованими особами, — матеріял буде в розпорядимості М. Бойка. По повному використанні зібраний матеріял буде переданий в архів Колегії Св. Андрія.

Надіємося, що Ви нам поможете в тій справі. За Ініціятивний Гурток Волинян — Інж. М. Бойко".

На вищеподаного листа ми відповіді не одержали, бо хвороба покійного проф. Д. Дорошенка вже приковувала його до ліжка, і рішати цю справу він сам не міг.

4. Через пресу — в закутини світу

Дякуючи прихильності української преси, ми оприлюднили "Заклик до волинян", що появився в 18 часописах. Нижче подаємо зміст з деякими скороченнями.

ЗАКЛИК ДО ВОЛИНЯН

Ініціятивний гурток волинян у Вінніпезі просить своїх земляків та всіх очевидців, що побували на Волині в 1917 до 1949 рр. і бачили або знають дійсні факти московської, польської й німецької окупації, надсилати на нижчеподану адресу в цій справі матеріяли.

Гурток Волиняків під церквою Св. Покрови (після засідання Управи). На переді: проф. М. Боровський (в чорному), агр. І. Онуфрійчук (білий капелюх). За ними зліва: А. Нитипчук, за ним зліва: І. Щербюк, П. Пилипюк, С. Матусевич, Д. Бартошук і П. Крищук

Просимо всіх волинянок і волинян подавати матеріяли з таких округ: Бердичів, Володимир Волинський, Горохів, Дубно, Житомир, Здолбунів, Ковель, Коростень, Крем'янець, Костопіль, Луцьке, Любомир, Овруч, Проскурів, Рівне, Сарни, Старокостянтинів, Шепетівка та всіх інших, тут не згаданих округ, але історично належних до Волині.

Хронологічно матеріяли не обмежувати. Можна починати з давніх переказів, споминів, історичних фактів, побуту, звичаїв, типових випадків із щоденного життя тощо. В основному мовиться про такі матеріяли:

1. Підмосковська Волинь: Часи Визвольних Змагань 1917-1920 рр. Прихід окупаційних військ — московських і польських. Доба "воєнного комунізму", НЕП, українізація, колективізація, штучний голод 1933 р., арешти, засуди, розстріли, депортації тощо, аж до 1941 р. Прихід німців 1941 р., поліційний терор, арешти, розстріли, вивіз людей на примусову роботу в Німеччину, конфіскація майна, палення сіл, боротьба з німцями, повстанський рух — УПА, аж до 1943 р., а відтоді аж до сьогодні боротьба з москалями.

2. Підпольська Волинь: Прихід поляків 1920 р., боротьба з ними, наслідки окупації, нищення культурних українських установ, закривання шкіл і церков, "спулжиць", "ревіндикація", арешти, Картузька Береза тощо. Прихід "червоної армії" 1939 року, арешти, засуди, розстріли, депортації, колективізація тощо. Прихід німців 1941 р. та їх поведінка, як намічено вище. Початки й боротьба Української Повстанської Армії — УПА, аж по сьогоднішній день. Прихід большевиків 1943 р. та їх нищівні методи по відношенні до населення і т. ін.

Просимо всіх не пошкодувати праці та хоч кількома словами прислужитися цій важливій справі, а також повідомити своїх друзів і знайомих, щоб вони взяли участь у збиранні матеріялів. Пишіть, як умієте, головно, щоб це відповідало правді. Подайте описи подій, також пісні, жарти, приказки і все, що має будь-який зміст і зв'язок з окупантами Волині. Присилайте листи від ваших свояків приятелів і знайомих або відписи з листів, як також різні фотознімки. Щоб не пошкодити тим, хто лишився в краю, просимо при кожному імені, події, світлині і т. ін. зазначити "довірочне", тоді при опрацюванні матеріялів застережені місця будуть позначені ініціялами або іншими знаками.

Якщо ж уже можна оголошувати імена людей даної події, тоді просимо додержуватися таких напрямних: ім'я та прізвище, вік, майновий стан, професія, місцевість, район і округа, дата події, причина арешту, засуду, розстрілу, депортації, поведінка влади при тих подіях. Особливо просимо виявити ролю комуністів та їх політичну кар'єру.

Надісланий матеріял буде опрацьований під наголовком: "Волинь у боротьбі за волю" і буде виданий окремою книжкою або в українській пресі.

Мета цієї праці — подати нашим землякам, що перебувають на чужині, правдивий образ долі Волині в останньому кривавому чвертьсторіччі. Крім цього, зібраний матеріял буде мати історичну вартість.

Просимо всіх волинянок і волинян та всіх співжителів Волині докласти всіх зусиль, щоб кожна округа була якнайкраще зарепрезентована матеріялом і всебічно описана. За вами слово в цій важливій для нас усіх справі.

За ініціятивний гурток волинян міста Вінніпегу: — М. Бойко.

ШУКАННЯ ШЛЯХІВ НАЛЕЖНО ПОВЕСТИ ПРАЦЮ

1. Ширший Провід Гуртка Волинян

Поставивши собі метою видати наміченого Збірника про Волинь, як це пізніше зробили й буковинці, ми на початках шукали різних шляхів, через які можна було б увійти в зв'язок з ширшою спільнотою волинян. Тому ми випустили листівки з закликом, на яких були поміщені імена активніших волинян. На першій сторінці заклик звучав так: До всіх Братів і Сестер у Канаді та Америці! Маси українців, що вийшли поза межі свого рідного краю чи то з нужди чи від чужої окупації краю, тепер перебувають майже на всіх просторах земної кулі. Перед нами стоїть загроза денаціоналізації на місцях нашого поселення. Наш обов'язок — спільними силами служити українській справі та зберігати всі ті цінності духа, що нам у

Управа Т-ва Волинняків: Інж. А. Ф. Шумовський (з капелюхом) голова, інж. М. Бойко (другий зліва) секретар, А. Молитвиник (справа) скарбник, С. Матусевич — член

спадщині передала наша історія. Тільки той народ буде сильним і невгнутим, що вміє завойовувати простір духа й матерії.

Ми звертаємося до Вас з братнім закликом узяти участь у творенні духових цінностей своїй Батьківщині. Пересилаємо Вам карту учасництва у Волинському Видавничому Фонді й просимо в ім'я національного обов'язку покласти й свою цеглину в підвалину під спільну справу.

За провід Гуртка Волинян: інж. М. Бойко, Вінніпег, інж. Б. Дзівак, Нью-Йорк, інж. Ф. Онуфрійчук, Вінніпег, Я. Трембач, Енгліш Ривер, І. Дубилко, Торонто, М. Котульський, Торонто, ред. М. Подворняк, Вінніпег.

2. Видавничий Комітет

До цього Комітету ми запросили були свідоміших волинян, що на наш заклик дали з терену про себе знати, цебто — або вони самі склали більші пожертви, або проводили збірки на видавничий фонд і т. п. У склад Комітету входили: М. Бабій, Ричмонд Парк, Алта., С. Наливайко, Муз Джа, Саск., А. Влодарчик, Лимінгтон, Онт., О. Филипчук, Вінніпег, Ман.

3. Редакційна Колегія

Одночасно була створена Редакційна Колегія, що мала своїм завданням заготовляти матеріяли до Збірника. До Колегії були запрошені: Письменник Улас Самчук, д-р Ю. Мулик-Луцик, ред. С. Вишнівський, інж. М. Бойко.

Згадана Колегія не була спроможна провести жодної роботи, і то не з її вини. Склалося на це кілька причин. По-перше, виявилося, що про Волинь ми взагалі зібрали мало матеріялів, що їх за кордоном є дуже мало; дещо має Публічна Бібліотека в Нью-Йорку та Бібліотека Британського Музею в Лондоні. Щоб використати джерела в бібліотеках, треба мати фонди на оплачення робітних сил. По-друге, як і старша, так і нова еміграція вивезли з собою дуже обмаль матеріялів і документів, а надіслані рукописи, писані з пам'яті, — неповні й неточні; вони більш популярно описові, ніж наукові. Внаслідок цих причин, планований проєкт цілісного Збірника на практиці роздробився на окремі випуски. Частково може завинила тут і волинська інтелігенція, яка саме на початках не взялася за роботу з такою наполегливістю, як цього вимагала потреба.

ПЕРВІСНИЙ ПЛАН ЗБІРНИКА ВОЛИНЕЗНАВСТВА

Настала пора оправдати журналістичний наголовок волинезнавства "Волинь у боротьбі за волю України". Беручи до уваги те, що в наших часах книжка тяжко продається, а також — що читача середнього типу іноді й наголовок полонить увагу, а також — що ініціятори були під впливом визвольних подій УПА на Волині в останній війні, — усе це лягло в основу названого наголовку. Те-

оретично заплянованої заміри часто не покриваються з практикою. Ініціятори передбачали, що за кілька років пощастить створити фонди й зібрати потрібні матеріяли, але практика показала, що в наших обставинах тяжко це здійснити.

Для задокументування наших початкових заходів нижче подаємо цілісний проєкт Збірника, який ще й на сьогодні буде актуальним.

"ВОЛИНЬ В БОРОТЬБІ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ"

Передмова. Походження назви Волині.

Перша частина: Загальні відомості про Волинь

I. Нарис фізичної географії Волині. 1. Географічне положення. 2. Геологічне минуле. 3. Загальна характеристика поземелля.

II. Нарис історії Волині. 1. Передісторія. 2. Княжа доба. 3. Галицько-Волинська Держава. 4. Литовсько-польська доба. 5. Козаччина. 6. 300-ліття Дому Романових. 7. Відродження. 8. Визвольні змагання. 9. Відродження Української Держави.

III. Загальний огляд історії Церкви. 1. Початки Християнства. 2. Православна Церква. 3. Греко-католицька Церква. 4. Римо-католицька Церква. 5. Українська Автокефальна Православна Церква. 6. Українська Євангельсько-Реформована Церква. 7. Сектантство.

IV. Культура й освіта. 1. Початки письменства й книжки. 2. Друкарство. 3. Шкільництво. 4. Преса. 5. Волинські письменники. 6. Науковий рух.

V. Населення. 1. Антропологічні прикмети волинян. 2. Расовий склад. 3. Біологічна сила населення. 4. Рух населення. 5. Розміщення людности. 6. Національний склад людности.

Друга частина: Біла Книга окупації Волині

I. Червона московська окупація. 1. Політичні течії на Волині під час Визвольних Змагань. 2. Прихід московських большевиків до влади. 3. Доба воєнного комунізму. 4. Нова Економічна Політика — НЕП. 5. Українізація. 6. Насильна колективізація сільського господарства. 7. Рух спротиву. 8. Поліційний терор. 9. Арешти, розстріли, депортації на Сибір. 10. Штучний голод 1933 р., як метод закріплення влади. 11. Заробітки колгоспника і робітника. 12. Життьова стопа "трудящих". 13. Характеристика життя людности на вершку мирної господарки. 14. Приготування до війни. 15. Вибух другої світової війни. 16. Прихід москалів на зах. волинські землі 1939 р. 17. Насильне впровадження колективістичної системи господарювання. 18. Спротив населення й нищівні заходи влади. 19. Війна Німеччини з Москвою в 1941 р. 20. Відступ московських військ. 21. Роля й доля місцевих комуністів. 22. Незнищимість національної ідеї. 23. Вічність віри в Бога. 24. Боротьба з окупантом.

II. Польська окупація. 1. Збройне змагання поляків за Волинь. 2. Перші роки польської влади. 3. Перехід до національного гніту. 4. Колонізація волинських земель польським осадництвом. 5. Насильне насаджування католицизму. 6. Нищення українських культурно-освітніх установ. 7. Шкільна політика. 8. Політична діяльність ОУН. 9. Арешти й засуди. 10. Польські спроби завести "спулжиці". 11. Ширення "загродової шляхти". 12. Фальшивість польської "демократії". 13. Останні дні польської "могутности".

III. Німецька воєнна окупація. 1. Орієнтація на німецьку закордонну політику. 2. Московсько-німецька війна в 1941 р. 3. Прихід німецьких військ. 4. Прихід цивільної влади й поліційних органів. 5. Задержання колгоспної системи господарювання. 6. Контингенти хліборобських продуктів. 7. Вивіз людей на примусову роботу в Німеччину. 8. Шкільна й освітня політика. 10. Перші рухи національного спротиву. 11. Карні заходи німецької влади. 12. Наймана польська поліція на службі III. Райху. 13. Роля "фольксдойчів" у цивільній й поліційній службі. 14. Організація Української Повстанської Армії. 15. Відступ німецьких військ з України. 16. Боротьба УПА з німецькими й московськими окупантами.

Третя частина: Господарське життя на Волині під трьома окупантами

I. Загальні відомості з економічної географії Волині. 1. Хліборобська вартість грунтів. 2. Рослинність. 3. Тваринність. 4. Ліси. 5. Корисні копалини. 6. Невжитки.

II. Організація. 1. Промисловість. 2. Торгівля. 3. Транспорт. 4. Фінансове господарство. 5. Кооперація.

III. Окупаційна експлуатація господарства. 1. Сільське господарство та організація до першої світової війни. 2. Колективна система господарства. 3. Період польського панування. 4. Еміграція в чужі країни.

IV. Можливості розвитку господарства. 1. Спроможність волинських земель вижити й затруднити населення. 2. Зловмисне занедбання окупантами розвитку окремих галузів господарства.

Четверта частина: Основи нашого буття

I. Чотири основні передумови існування української нації. 1. Церква Христова в національному аспекті. 2. Освіта й виховання. 3. Збереження чистоти національного ідеалу. 4. Економічна сила народу.

ПЕРШИЙ КОМУНІКАТ ДО ПРЕСИ ПРО ЗАСНУВАННЯ ІДВ

Постання ІДВ конче треба було оприлюднити й познайомити нашу громадськість з нашою метою та завданнями. Отож, у пресі був поданий комунікат (25.7.1951 р.) підписаний Д-р Ю. Мулик-Луциком і інж. М. Бойком:

Комунікат Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі

Ініціятивний Гурток Волинян у Вінніпезі, після півторарічної збірки матеріялів та підготовчої праці, вкінці дня 21 липня 1951 р., оформився в Інститут Дослідів Волині з осідком у Вінніпезі.

Зустріч членів ІДВ з членом Ради ІДВ Д-р Т. Олесіюком у Вінніпезі. Зліва проф. М. Боровський, д-р Т. Олесіюк, інж. А. Шумовський, інж. М. Бойко, інж. Ф. Онуфрійчук (10.6.1956)

Керівні органи Інституту свідомі того, що на віддаль є тяжко досліджувати певну територіяльну область, але беручи до уваги факт, що за кордоном перебуває велике число живих свідків з численними матеріялами, маємо надію на успіх у праці.

В основному Інститут Дослідів Волині ставить своїм завданням:

1. Захищати шляхом друкованого слова історичну приналежність Волині, як невід'ємної частини України.

2. Збирати матеріяли для українських і чужинецьких дипломатів, що евентуально заступали б інтереси західніх областей України.

3. Інститут буде спростовувати невірне насвітлювання фактів "Товариства Дослідників Волині" в СССР та польського "Звйонзку Зєм Всходніх", що діє на еміграції.

4. Інститут старатиметься об'єктивно представити визвольні події на Волині за науковим принципом.

5. Інститут буде доповнювати діяльність уже існуючих наукових установ та старатиметься співпрацювати з ними.

6. Інститут буде піддержувати всі зусилля, що об'єднуватимуть фізичну, духову і наукову силу українського народу.

7. Інститут у своїй праці буде служити вищому добру України та культурі країни, в якій діє.

Закликаємо всіх заінтересованих осіб до співпраці. Просимо записувати факти, події та надсилати свої матеріяли, не обмежуючись часом, як також зголошувати теми вже написаних праць...

Надіслані матеріяли, світлини та грошові датки на попередню адресу Ініціятивного Гуртка Волинян у Вінніпезі згідно зо Статутом передається Інститутові...

На цьому місці Дирекція Інституту висловлює сердечну подяку часописам, що дарово містили наші заклики й повідомлення та просить своїх земляків віддячитися їм передплатою.

За Дирекцію Інституту: Д-р Ю. Мулик-Луцик — голова.

Інж. М. Бойко — секретар.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОБУДОВА ІНСТИТУТУ ВОЛИНЕЗНАВСТВА

Основою ІДВ є його члени та провід. Значна частина інтелігенції з Волині та сумежних волостей вже включилися в роботу. Велике число осіб ще не охоплені списком, а є й такі серед нас, що видань ІДВ ще не мають у себе.

Нижче подаємо імена наших керівних органів та категорії членів:

Почесні члени

Високопреосвященніший Митрополит Ніканор (Абрамович) — Первоієрарх Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції, — Почесний Голова. Він — один з нечисленних тепер членів колишнього "Товариства Дослідників Волині" (Общества Изследователей Волыни"), яке в другій половині XVIII ст. провело корисну роботу; на жаль, праці цієї бувшої установи (писані московською мовою) сьогодні для нас майже недоступні. Почесне Головство Владики Ніканора немов продовжило працю колишнього Т-ва Досл. Волині з теперішнім Інститутом Дослідів Волині.

Поетка Оксана Лятуринська й письменник Улас Самчук — почесні члени. Вони — корифеї нашої літератури.

1. Рада ІДВ

Рада є науковим тілом ІДВ; в її імені Дирекція приймає членів та за її згодою робить важливіші рішення. До Ради запрошені: Проф. Г. Гордієнко, Філядельфія, США. Д-р Р. О. Климкевич, Маямі, США. Проф. С. Килимник, Торонто, Канада. Проф. А. Холмський, США. Д-р Т. Олесіюк, Кервил, США. На останніх Загальних Зборах Інституту 23. IV. 1961 р. обрано Почесним Головою Ради ІДВ Високопреосвященнішого Владику Митрополита Іларіона та членів: проф. д-ра Ю. Мулик-Луцика і д-ра П. Зайцева з Вінніпегу.

2. Контрольна Комісія

Прот. С. Ґерус (голова), Вінніпег, Канада. Д-р Ю. Мулик-Луцик, Вінніпег, Д. Бартошук, Вінніпег, члени.

3. Дирекція

Дирекція ІДВ є керівним органом, що в місці осідку виконує поточну працю. Проф. інж. М. Боровський — голова. Вінніпег, Канада. Агр. І. Онуфрійчук — заступник голови, Вінніпег, Канада. Інж. М. Бойко — секретар, Вінніпег, Канада. (З виїздом інж. М. Бойка на його місце вибрано п. І. Даценка). Мгр. С. Радчук — скарбник, Вінніпег, Канада.

4. Дійсні члени — наукові співробітники

Проф. М. Боровський, Вінніпег, Канада. Проф. Р. Б., Детройт, США. Проф. І. Власовський, Торонто, Канада. Проф. Г. Гордієнко, Філядельфія, США. Проф. О. А. Неприцький-Грановський, Сейнт Поул, США. Прот. А. Дублянський, Ляндсгут, Німеччина. Проф. А. Холмський, США. Проф. І. К., Філядельфія, США. Прот. проф. Ф. Кульчинський, Курітіба, Бразилія. Проф. С. Килимник, Торонто, Канада. Д-р І. Левкович, Токсон, США. Проф. Д-р Ю. Мулик-Луцик, Вінніпег, Канада. Проф. В. В. Міяковський, Нью-Йорк, США. Д-р Я. Пастернак, Торонто, Канада. Проф. Д-р Я. Рудницький, Вінніпег, Канада. Проф. Д-р А. Сенютович-Бережний, Бруклин, США. Генерал П. Шандрук, Трентон, США.

5. Члени — наукові співробітники

Ісидора Косач-Борисова, Нью-Маркет, США. Д-р Д. Бучинський, Мадрід, Еспанія. Прот. С. Гаюк, Нью-Йорк, США. Прот. С. Ґерус, Вінніпег, Канада. Інж. Дубрівний, Філядельфія, США. Галина Журба, Філядельфія, США. Д-р Р. О. Климкевич, Маямі, США. Д-р С. Кротюк, Ден-

вер, США. Д-р М. Мостович, Люісвил, США. Проф. М. Муха, Торонто, Канада. Д-р Т. Олесіюк, Кервил, США. Проф. Ю. Пундик, Гайбинґ, США. Мгр. А. Трачук, Нью-Йорк, США. Д-р В. Трембіцький, Бруклин, США. Прот. А. Теодорович, Австралія, Проф. П. Шумовський, Париж, Франція. Проф. Ю. Шумовський, Джаймека, США. Інж. А. Шумовський, Торонто, Канада. Інж. К. Церкевич, США. Д-р М. Чигрин, Австралія.

6. Члени-кореспонденти

Марія Биковська, США, Дмитро Бартошук, Канада, От. Бульба-Боровець, США. Інж. М. Бойко, Лондон. К. Д-р К. Бризгун, Канада. А. Бульба, США. М. Бура, Канада. Марія Волосевич, Канада. М. Гаюк, Німеччина. Інж. І. Гнойовий, США. Інж. Гордіюк, США. Інж. А. Горохович, Канада. А. Данилюк, Австралія. Інж. Б. Дзівак, США. Інж. М. Ф. Денисюк, США. Прот. Л. Долинський, США. І. Дубилко, Канада. Д-р В. Зайцев, Канада. Мгр. С. Ілюк, США. Р. Іщук, США. С. Кікта, США. Наталія Климкевич, США. Наталія Когуська, Вінніпег, Інж. В. Клюковський, США. Д-р М. Корнилів, США. М. Котульський, Канада. Пані А. Лебідь, Канада. А. Лагодюк, США. А. Лобачевський, США. М. Личик, США. Ю. Лукащук, США. А. Матух, США. Д-р Т. Мацьків, США. Мгр. Є. Оборонів, Канада. Мгр. Ю. Олесницький, США. Мгр. Лев Островський, США. Інж. Є. Пастернак, Канада. Ред. М. Подворняк, Вінніпег, Мгр. С. Радчук, Вінніпег. С. Радіон, Австралія. Зоя Роніш, Канада. Д. Сачківський, Канада. Д-р Ф. Тижук, Вінніпег. Ю. Ткаченко, Німеччина. Н. Турцевич, Австралія. Прот. Б. Яковкевич, Канада.

7. Будівничі Волинського Видавничого Фонду

Жертводавці Волинського Видавничого Фонду при кожній нагоді помножували його щирими датками. Перший доляр у касу ІДВ вплинув від п. М. Котульського, що тоді (1951 р.) ще перебував у Смокі Лейк, Алта. Він же один із перших і найбільших ентузіястів волинської справи. На заклик ІДВ 1951 р. по $25.00 склали: С. Наливайко, Муз Джа, Саск., Ф. Степанчук, Содбори, Онт., Я. Трембач, Кенора, Онт. Менші пожертви склали: Інж. А. Шарунович, Венецуеля, Домініка Шумило, Клівленд, США, І. Хміль, Шикаго, Ю. Оліферчук, Торонто, Канада, М. Мазурик, Маляртик, Канада, Д. Верба, Бруклин, США, І. Шевчук, Норт Стар, Алта.

Дрібні пожертви надходили від багатьох волинян, які закарбовані в картотеці ІДВ. Процентове відношення жертвенності волинян 10-90, цебто на кожну сотню — десять осіб жертвенних, 40% передплатники, а 50% післяплатники. Отих власне 50% післяплатників спиняють нашу видавничу працю, або несвідомо руйнують її.

8. Видніші організаційні постаті

До перших і найдіяльніших організаторів волинської справи належав інж. Б. Дзівак, Бруклин, США. За його ініціятивою там було 24.II.1951 р. засноване Т-во Волинь, і воно видало два числа журналу п. н. "Волинь". Це Товариство й ІДВ спільно видали І. число "Літопису Волині" в друкарні п. С. Кравця в Аргентині. Але наші людські кволості стали на перешкоді в дальшій співпраці, і пам'яткою з того часу ще досьогодні залишилося на лицевій сторінці: "Літопис Волині, Нью-Йорк — Буенос Айрес — Вінніпег".

Управи ІДВ і Т-ва "Волинь" (до 30.12.1961): Сидять справа: С. Радчук (скарбник ІДВ), М. Боровський (голова ІДВ), о. прот. С. Герус (голова ревіз. ком. ІДВ), І. Даценко (секретар ІДВ), М. Подворняк (тех. ред. "Л. В."), С. Матусевич (член тов. суду Т-ва "Волинь"); 2-й ряд справа: Д. Бартошук (член Рев. Ком. ІДВ), мистець Л. Молодожанин (член ІДВ), П. Пилипюк (скарбник Т-ва "Волинь"), П. Мисяк (орг. реф. Т-ва "Волинь"), І. Онуфрійчук (заст. голови ІДВ і голова Т-ва "Волинь"), Л. Матусевич (заст. голови Т-ва і член ІДВ). Відсутній Л. Нитинчук (секр. Т-ва). Знімка перед домівкою ІДВ і Т-ва "Волинь"

Наш земляк мгр. Лев Островський заснував Т-во Волинь у Клівленд, США, яке провело дуже корисну роботу. Згадане Т-во багато допомогло фінансово у виданнях Інституту Дослідів Волині.

Якийсь час існувало Т-во Волинян у Бафало, основане 6.VI.1953 р. А. Матухом; були спроби скріпити його організаційно, але місцеві умовини постійно стояли на перешкоді.

Не останнє місце в минулому займало Торонто. Тут, з ініціятиви п. І. Дубилка та пані М. Волосевич, а пізніше — за допомогою п. М. Котульського засновано 7.VI.1951 р. "Історично-Дослідне Товариство Волині". Багата переписка вказує, що були певні зусилля зміцнити громаду волинян, але різні причини також стояли на перешкоді. З моментом прибуття туди інж. А. Шумовського було влаштовано кілька успішних імпрез, прибуток з яких фінансово дуже допомагає ІДВ до сьогодні.

Останнім часом Торонто знову проявило пожвавлену діяльність, і є всі познаки сподіватися, що в майбутньому Торонто займе передове місце серед усіх осередків волинян. Людських сил там не бракує, тільки потрібно єдности думки і спільної дії.

Товариство Волинь у Вінніпезі переходило різні фази своєї назви. Гарячим його ентузіястом свого часу був п. А. Молитвиник. Тепер головою є агр. Ілля Онуфрійчук, дуже діяльний. Великі розходження в поглядах між членами послабляли його працю. Останньо це Т-во відновило свою діяльність влаштовуванням окремим заслуженим землякам ювілеїв, зустрічей, забав та окремих збірок. З тих імпрез зібрано і рішено уфондувати працю Митрополита Іларіона про Почаївську Лавру на Волині. Почин до видання монументальної цієї праці в свій час дав ІДВ., та зібрав до цього частину важних матеріялів, що передав їх авторові. Однак, брак фондів в ІДВ та розходження між членами ІДВ і Т-ва — рішили справу видання праці компромісово. При Т-ві створено Видавничу Комісію, до якої увійшли члени і ІДВ і Т-ва, рішено працю видати спільно на певних умовах.

ВАЖНІШІ УХВАЛИ И ПОСТАНОВИ

(На основі протоколів 1950-1960 рр.)

1. Ініціятивний Гурток Волинян

14.2.1950. Звіт із збірки матеріялів склав інж. М. Бойко. Досі одержано 12 рукописів і статтей. Обговорювано справу кінцевого оформлення Гуртка. Була думка оснувати "Союз Західніх Земель Ук-

раїни". Присутніх 8 осіб (див. документ початку праці Волинян).

17.2.1951. Стан готівки в касі 271.63 дол. Статтей і рукописів вплинуло 55. Пропоновано Гурток назвати "Дослідно-Видавниче Т-во Волинь". Вирішено підшукати іншу назву.

25.2.1950. Вибрано Комісію, яка має опрацювати до преси комунікат про оснування СЗЗУ. Склад Комісії: М. Бойко, Х. Радчук, М. Подворняк і Т. Мельник. Присутніх 9 осіб.

7.4.1951. Подано до відома, що вже основано Т-во Волинь у Нью-Йорку. Прийнято Гурток назвати "Братство Волинян". Більшість була за заснуванням Інституту. Нижча клітина для допомоги Інститутові називатиметься "Т-во Волинь", бо таке вже існує в Нью-Йорку. Запропоновано назву "Інститут Дослідів Волині".

20.5.1951. Подано до відома, що Т-во Волинь у Нью-Йорку планує видавати свій власний журнал. Вирішено підтримати цей почин. Готівки в касі 250.00 дол. Рішено повести кампанію за збіркою фондів. Визнано, що волиняни замало себе знають, хоч у всіх одна мета. Пропоновано при існуючих наукових установах відкрити "Волинську Секцію". Вибрано Організаційну Комісію, що має опрацювати Статут і підібрати відповідну назву для своєї наукової Секції.

9.6.1951. Засідання Статутової Комісії Ініціятивного Гуртка Волинян у справі організації Інституту Дослідів Волині. Також обговорено проєкт Статуту для Товариств Волинян. Постановлено пом'янути Панахидою волинян, закатованих у другій світовій війні, а також купити образа Почаївської Божої Матері до Катедри Пресвятої Тройці у Вінніпезі.

2. Інститут Дослідів Волині

21.7.1951. Відбулися основуючі збори Інституту Дослідів Волині. Прийнято статут ІДВ. Вибрано Раду ІДВ. Зачитано реферат "Мета і завдання ІДВ". Вибрано Дирекцію ІДВ у складі: Д-р Ю. Мулик-Луцик — голова. Інж. М. Бойко — секретар. Ред. М. Подворняк — скарбник. Інж. Ф. Онуфрійчук — референт. Представником від УВАН у Вінніпезі був проф. д-р Я. Б. Рудницький (див. ст. 7).

15.8.1951. Засідання Дирекції. Основано при ІДВ "Відділ Холмщини й Підляшшя" під проводом Прот. Г. Метюка (тепер Єпископ Андрей). З радістю прийнято появу журналу "Волинь" у Нью-Йорку. Через брак фондів, рішено Збірника: "Волинь у боротьбі за волю" видавати частинами. Запропоновано також видавати Анали (Літописи) Волині.

11.11.1951. Прийнято вживати на виданнях ІДВ герба Волині; цього герба, що його перезнімку прислав проф. д-р В. Сенютович-Бережний з гербовика Національної Бібліотеки в Парижі. Постановлено вживати герб — як емблему ІДВ, — стилізувати герба Волині з XV ст. так: угорі з Тризубом, а кругом назва ІДВ латинською мовою. Запропоновано відбути свято відслонення Герба Волині тут же. Рішено, щоб "Холмсько-Підляський Відділ" у рамках ІДВ працював автономно своїми силами.

1.12.1951. Відбуто широкі сходини для відслонення Герба Волині й підписано присутніми Обіт:

Урочистий Обіт

Відділені кордонами від рідної Батьківщини — з'єднані духом і тілом з великим Народом Українським, — оцим обітуємо пожертвувати всі свої сили справі визволення України. Ти, Княжий Гербе, що вів удавнину наших хоробрих воїнів до перемоги, будь і тепер нашим знаменням та ввійди під покров нашого соборного герба — Тризуба. Обітуємо, що ніколи не посоромимо Твого Чесного й Лицарського Хреста, та завжди і всюди будемо боронити Твій Маєстат.

Цей Обіт підписами засвідчуємо: П. Пилипюк, А. Нитепчук, С. Новосад, С. Миколайчук, К. Щерблюк, П. Поплавський, Я. Горбатюк, М. Бойко, Богайчук, О. Ковальчук, М. Бова, Г. Дучинський, о. диякон Ф. Легенюк, А. Молитвиник.

1.3.1952. Вирішено видати на Великодні Свята "Вісник ІДВ". Ф. Онуфрійчук порушив справу уфундовання Образа до Катедри та хоругов. Присутні висловили думку, що ці справи не входять в обсяг діяльності ІДВ, отож до цього треба покликати інший орган. Обговорено справу потреби Гуртка Прихильників ІДВ у місцях поселення волинян.

7.6.1952. Присутнім роздано перше число збірника "Волинь у боротьбі за волю України". Ухвалено спільними силами зібрати адреси та найближчого часу взятись до експедиції і розіслання книжки. Відчитано бадьорий лист від от. Т. Бульби-Боровця. Реферовано можливість дешевим коштом друкувати книжку в Аргентіні, в друкарні п. С. Кравця.

2. 8. 1952. Приготовляти матеріял до 2-го числа Збірника. Уже готові статті на теми геральдики й філятелістики.

5.10.1952. Загальні Збори. Змінено статут, точку "Б." про Раду. Обрано Редакційну Колегію: пп. Онуфрійчук та Олійницький — з правом кооптації. До Дирекції увійшли: Інж. А. Шумовський — голова. Інж. М. Бойко — секретар. А. Молитвиник — скарбник.

21.2.1953. Вирішено друкувати журнал "Літопис Волині" в Аргентіні. Видати на Великодні Свята "Волинський Листок". Друкувати листівки з видом Почаєва — тиражем у 10.000, а прибуток з цього призначено на видання "Нарису історії Волинської Землі" д-ра І. Левковича. Фундування образа Почаївської Божої Матері передати окремому комітетові.

15.5.1953. Прибуток з листівок з видом Почаївської Лаври — 70.00 долярів. Повідомлено, що місцеве Т-во Волинян організувало 'Комітет Фундації Образа Почаївської Божої Матері", і цей Комітет уже почав працю. Повідомити Контрольну Комісію, щоб переглянула рахункові книги та склала звіт.

30.1.1954. Притягнути до праці більше людей. Видати на Велико-

дні Свята "Вісник ІДВ" та помістити в ньому імена співробітників. "Нарис історії Волинської землі" друкувати в "Новому Шляху".

27.2.1954. Прийнято пропозицію Т-ва Волинь у Нью-Йорку видати вищезгаданий "Нарис історії Волинської Землі" спільними силами. Апробовано історичні світлини для нього. Приявним вручено ч. І. "Літопису Волині".

9.3.1954. До складу наукових співпрацівників запросити тих осіб, що вже проявили добру волю співпрацювати, а також запросити деяких осіб в члени-кореспонденти. Покликати до праці уповноважених на місцях для допомоги в праці. Запросити ВПреосв. Митр. Ніканора (Абрамовича), одного з живучих членів "Т-ва Дослідників Волині", на Почесного Голову ІДВ.

27.5.1954. У кінці "Нарису історії Волині" вмістити імена всіх жертводавців. На місце уступившого скарбника кооптовано інж. М. Боровського. Авторові "Історії" д-рові І. Левковичеві вислати 100 примірників. Друкувати матеріяли о. С. Гаюка про Картузьку Березу, якщо вони матимуть історичний характер.

5.6.1954. Зачитано листа від інж. Е. Пастернака й вирішено порозумітися з о. Г. Метюком, щоб оживити "Відділ Холмщини й Підляшшя". Повідомлено про одержання споминів от. Т. Бульби-Боровця п. н. "Армія без держави".

3.7.1954. Прийнято в члени ІДВ 11 осіб. Перекооптацією запрошено мгр. С. Радчука на скарбника.

15.7.1954. Широко обговорено справу співпраці з НТШ у Сарселі (Франція) у ділянці збірки гасел про Волинь. Вирішено в цій справі розіслати друковані запитники — як щодо осіб, так і щодо місцевостей.

24.8.1954. Просити Митр. Іларіона написати розвідку про церковне життя на Волині. Також просити цього ж Владику написати працю про Почаївську Лавру. Відчитано деякі ділові листи.

3.10.1954. Просити проф. Р. Б. написати історію Волині від 1914 р. до можливо останніх часів. Друкувати друге число "Літопису Волині" та змінити його обкладинку.

2.1.1955. Подано до відома, що "Український Голос" вже раніше погодився й друкує статтями етнографічні матеріяли проф. С. Килимника. Прохати Т-во Волинь у Нью-Йорку взяти участь у виданні 2-го числа "Літопису Волині".

28.11.1954. Загальні Збори. Присутніх 15 осіб. ІДВ має: 34 наукових співробітників, 37 членів-кореспондентів. ІДВ брав участь у з'їзді Славістів Канади. До гаслової частини Енциклопедії Українознавства зібрано 200 гасел. Гасло "Волинь" опрацював д-р Ю. Мулик-Луцик. ІДВ брав участь у збірці фондів на видання творів О. Лятуринської. До нової Управи обрано: Д-р Ю. Мулик-Луцик — голова, інж. А. Шумовський — заст. голови, інж. М. Бойко — секретар, Мгр. С. Радчук — скарбник.

Пропоновано розділити працю ІДВ на дві секції: 1) Наукову й 2) Популярних матеріялів. Також відкрити Поліську і Холмську секції; тоді назва ІДВ модифікувалася б поширено: "Інститут Дослідів

Північно-Західніх Земель України". Обстоювано думку, щоб "Літопис Волині" містив популярні матеріяли.

26.3.1955. Для популярних матеріялів, які не є чисто науковими, ані не вкладаються в "Літопис Волині", вирішено оснувати "Референтуру Бібліотеки Літопису Волині" і на її голову запросити інж. Ф. Онуфрійчука. Мовний редактор наукових праць — д-р Ю. Муликк-Луцик; відповідальний ред. "Літопису Волині" — інж. А. Шумовський, а мовний — П. Ю. Згодом намічено відбути "ідеологічну нараду волинян" міста Вінніпегу.

5.5.1955. Вирішено одобрити існування для видань популярних матеріялів "Бібліотеки Літопису Волині" (Б.Л.В.), виготовити Правильника Б.Л.В. Пропоновано скласти Президію ІДВ з осіб, що вже відомі в науковому світі, а Дирекція була б тільки адміністративним органом. Друкувати обіжник ІДВ. Проф. Ґ. Гордієнко повідомив листом про свої заходи підшукувати авторів, що складали б "Економічну Географію Волині".

26.11.1955. Вирішено децентралізувати працю ІДВ. Видавати спомини от. Т. Бульби-Боровця під фірмою "Бібліотеки Літопису Волині" і рукопис "Наше Полісся" Одрача. Волинь в англійській транслітерації писати без "ейч". БЛВ покищо очолює інж. М. Бойко.

28.1.1956. Доручено проф. П. Тенянкові редагувати праці проф. С. Килимника п. н. "Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні". Прийнято план писемних уповноважень на збори членів ІДВ, що перебувають поза Вінніпегом. Видати анкету до збірки матеріялів про долю жидів у Крем'янці, які просить прислати п. Г. Ґелернт. Він пише розвідку про це місто, що має появитися в двох мовах.

15.1.1956. Просити п. І. Дубилка, щоб повів пересправи з Українським Канадійським Легіоном у Торонто фінансувати видання Споминів от. Т. Бульби-Боровця. Опис "ревіндикації" с. Гриньок на Крем'яннеччині видати під фірмою БЛВ. Присутнім роздано видану книжечку "Наше Полісся" Одрача. Вирішено деякі справи в потребі полагоджувати й телефонічно, а при найближчому засіданні вписати це рішення в Протоколи.

19.2.1956. Прийнято пропозицію керівника "Голосу Канади", щоб для радіопередач подавати актуальні матеріяли. Прийнято до відома добру волю Митр. Іларіона написати монографію Почаївська Лавра на Волині. Заохотити членів ІДВ опрацьовувати матеріяли про звичаї, як: весілля, хрестини, заручини, сватання тощо.

7.3.1956. Інж. П. Дубрівний прислав 4 статті до "Економічної Географії Волині". Написати в Дрезден (Німеччина), — чи можливо там друкувати кольорові образки. Ред. Наталія Когуська братиме участь у редакторській праці над етнографічними розвідками проф. С. Килимника.

1.4.1955. Відчитано коректу гасла "Волинь", яку прислала редакція ЕУ до перегляду. Вказано на багато місць, незгідних з історичною правдою. Вирішено внести поправки, а оригінал затримати в актах ІДВ.

27.5.1956. Загальні Збори. Присутніх на зборах, разом з писемни-

ми уповноваженнями, 48 голосів, а неприсутніх 14. Прибутки: $1121.80; витрат: 1018.17; готівка в банку: 103.63. БЛВ досі видала дві книжки. Відбулося 10 засідань. Видано (1955 р.) 2-ге число "Літопису Волині". 36 наукових членів, 47 членів-кореспондентів. Прийнято поправку до Статуту, точка "Б" — Рада. До Ради рішено запросити: проф. Ґ. Гордієнка, проф. А. Холмського, д-ра Р. О. Климкевича, проф. С. Килимника, д-ра Т. Олесіюка. До Управи обрано: проф. М. Боровський — голова, агр. І. Онуфрійчук — заст. голови, інж. М. Бойко — секретар. Рішено комплектувати власну бібліотеку Волинезнавства.

10.6.1956. Нарада з д-ром Т. Олесіюком. (див. ст. 15). Обговорено справу поглиблення праці ІДВ. Гість поставив тезу: історично вважати всі Північно-Західні землі України — новітня Волинь, Холмщина, Підляшшя, Полісся — "Великою Волинню". Ті землі за часів Волинсько-Галицької Держави творили одну цілість та історично й географічно пов'язані одна з однією: І тільки внаслідок політичних поділів окупантами в минулому й сучасному ці землі штучно поділені. Обговорено проєкт видання "Атласу Великої Волині".

27.6.1956. Розглянено справу друкувати видання ІДВ у Німеччині. Оформлено ініціятивний гурток для вшанування П-ва Шумовських з приводу їхнього виїзду до Торонто.

28.8.1956. Розглянено пропозицію перезвати ІДВ на "Український Науковий Інститут". Вирішено звернутися до членів Ради за порадою. При плановапій назві мав би бути Відділ "Волиніяна".

8.12.1956. Приявним подано до відома, що три члени Ради є за перейменування ІДВ на УНІ, а два — проти. Вирішено запросити нових членів до ІДВ з певного середовища, а тоді спільно з ними перевести дискусію. Вилинули такі рукописи: "Ол. Стороженко в Бересті", "Повіт Столин на Поліссі", "Визвольна боротьба на Волині".

26.5.1957. "Український рік у народніх звичаях (Весняний цикл)" згодом буде друкуватися. Запросити на літ. ред. пані Н. Когуську. І. Хміль надіслав поезії "Недоспані ночі" (змінено назву на "Голос Полісся"). Видати їх під фірмою БЛВ. Брак редактора поезій. Прийнято 7 нових членів.

14.6.1957. Один з авторів зголосив, що працює над монографією про Наталену Королеву. Приявний інж. А. Шумовський з Торонто (був на відвідинах у Віннінезі), інформував про працю волинян у Торонто і вказав на кілька рецензій на видання ІДВ та на похвальні опінії про працю волинян. Справу перейменування ІДВ на УНІ уважати неактуальною. Група осіб, з якою ведено по цьому питанні пересправи, є т. зв. "піонірського" наставлення, і вони спираються та сполягають виключно на свої сили.

21.9.1957. Подано до відома, що волиняни складають монографію про видатного громадського діяча й поета проф. О. А. Неприцького-Грановського. Видання фінансуватимуть волиняни в Міннеаполіс. Вислати подяку Т-ву Волинь у Клівленд за позичку 100.00 дол. Для здобуття фондів видати герби: Волинь, Галичина, Полісся, Київщина. БЛВ перебере збірку матеріялів про т. зв. "Українську Службу Охо-

рони" на Волині, Поліссі, Холмщині й Підляшшю. Апробовано анкету в цій справі.

8.3.1958. Подякувати інж. А. Шумовському за його корисну працю в Торонто. Друкувати "Літопис Волині" 1000 прим. Передати БЛВ до видання рукописи "З мучеництва Холмщини на Білгорайщині" І. Марчака та "Визвольна боротьба на Волині". Пожвавити працю волинян у Вінніпезі.

26.12.1958. Конче видати рукопис д-ра І. Левковича п. н. "З історії XIX ст. Холмщини й Підляшшя". Холмщани організують "Холмський Видавничий Фонд", уже зібрано 33.00 дол.

28.2.1959. Подякувати проф. Я. Гофманові за два мікрофільми.

20.4.1959. Приявний на засіданні гість з Торонто інж. А. Шумовський. Розділено функції редакторів ЛВ: 1) Технічний, 2) відповідальний, 3) мовний. Апробовано анкету до збірки матеріялів про волинян.

25.4.1959. Загальні Збори. Однохвилинною мовчанкою вшановано померших членів проф. П. Тенянка і кап. флоти С. Шрамченка. За два роки було прибутків: 1788.07 дол.; витрат: 1778.55 дол. Голосів через уповноваження й присутніх: 50; неприсутніх: 18; повернулося: 10. Опрацьовується монографія п. н. "Поклін тіням Модеста Левицького". Заступником голови на Торонто обрано інж. А. Шумовського. Раду потверджено в попередньому складі. Управа ІДВ: проф. М. Боровський — голова, агр. І. Онуфрійчук — заст. голови, інж. А. Шумовський — заст. голови на Торонто, інж. М. Бойко — секретар, мгр. С. Радчук — скарбник. Рішено Загальні Збори скликати щороку, а збори для вибору керівних органів що другий рік. Внести заяву про прийняття ІДВ в склад Комітету Українців Канади.

1.7.1959. Мгр. С. Радчук — представник до КУК. Делегати на Конгрес КУК: Прот. С. Ґерус, Д. Бартошук, агр. І. Онуфрійчук і інж. М. Бойко. Обговорено перенесення осідку ІДВ до Торонта, тому що там перебуває значна кількість волинян. Просити інж. А. Шумовського поробити на місці відповідні заходи. Видати ювілейне число "Літопису Волині". Анкету до збірки матеріялів вислано інж. А. Шумовському.

22.9.1959. Вийшов "Літопис Волині" ч. 4, а також "Український рік у народніх звичаях", т. 2. Здано в друк поезії "Гомін Полісся". Подякувати Т-ву Волинь у Клівленд за пожертву з рахунку їх позики в сумі 62.00 дол. на "Волинський Видавничий Фонд". Рада ІДВ прихильно віднеслася до перенесення місця осідку ІДВ до Торонто. Подано до відома, що в Вінніпезі постала Українська Наукова Рада, до якої також входить членом ІДВ. Представником до Наукової Ради — проф. М. Боровський. До Президіяльної Ради КУК зголошено ред. М. Подворняка на місце мгр. С. Радчука, що став представником від іншої організації (далі див. внизу ст. 27).

НА ЗУСТРІЧ ВИМОГАМ ЖИТТЯ

Коли думка про потребу ІДВ серед спільноти волинян і взагалі серед українського громадянства сприйнялася та знайшла серед волинян прихильну оцінку, а особливо в Нью-Йорку, Торонто, Клівленд, Філядельфія та в інших містах, тоді настала потреба нормувати регулярні відносини на широкій основі. Статут ІДВ був тільки "закладщиною" його, а в поодиноких поселеннях наших волинян були свої специфічні місцеві вимоги й потреби. Тому Управа ІДВ на основі Статуту зладнала Правильника з метою пов'язати поодинокі Гуртки чи Товариства в ІДВ в тому переконанні, що тільки спільними силами можна належно виконати кожне важливе завдання. Хоч наш Правильник був автономний, то однак у терені він не прийнявся. На нашу думку, в тому загадковому невиясненні таїться причина частини наших невдач. Поодинокі осередки почали жити вужчими місцевими потребами, незважаючи на великі завдання, що їх вимагає від нас, як від політичної еміграції, сучасне життя.

Зміст Правильника, а вслід за ним і комунікат про заснування Холмсько-Підляського Відділу.

ПРАВИЛЬНИК ДОПОМІЖНИХ КЛІТИН ІДВ

1. Метою й завданням ІДВ — організувати власний архів, збирати та досліджувати матеріяли з історії, культури й освіти, економії, побуту, мистецтва, визвольних змагань і т. д. автохтонного населення Волині та видавати їх окремими випусками. Інститут зверне особливу увагу на визвольні події на Волині і їхню вагу в змаганнях усього українського народу. Зокрема, Інститут збиратиме матеріяли для українських і чужинецьких дипломатів, що евентуально заступатимуть інтереси України на міжнародньому форумі. Інститут буде доповняти діяльність уже існуючих українських наукових установ та старатиметься співпрацювати з ними, однак виключає зв'язки з організаціями, установами й елементами, що ворожі національним ідеям українського народу. Інститут буде розгортати організаційну мережу серед волинських поселенців у формі філій, відділів, гуртків прихильників ІДВ, представництв для наукової й допомогової діяльности Інституту.

15.6.1961. З приводу спішного виїзду секретаря ІДВ інж. М. Бойка до Лондону, Онт., Управа висловила йому щиру подяку за жертвенну, довголітню і плідну працю в ІДВ та побажала йому щастя й успіхів на новому місці.

2. Інститут може децентралізувати свою працю, в потребі відкриваючи філії в різних країнах, розділених кордонами. Філії не мають Ради, а мають тільки Управу, яку затверджує Дирекція Інституту. Філії для добра справи й координації праці статутово підлягають Інститутові та руководяться Правильником, затвердженим Дирекцією Інституту. Правильник повинен бути пристосований до наміченик завдань та місцевих умовин. Філії проводять таку працю:

а) Ведуть наукову та організаційну роботу.
б) Об'єднують наукові сили й запрошують фахових людей до праці.
в) Допомагають ІДВ у видавничій праці.
г) Можуть організувати гуртки прихильників Філії.
д) Управнені видавати наукові праці за порозумінням з ІДВ.
д) Допомагають поширювати публікації Інституту.

3. На випадок потреби при Інституті можуть бути відкриті відділи, що в першу чергу передбачується для а) Холмщини й б) Полісся. Відділи можуть бути децентралізовані. Хід праці відділів регулюватиме окремий Правильник згідно з наміченими потребами.

4. Гуртки Прихильників Інституту можуть поставати і в місцевостях, де є хоч би й невелике число волинських поселенців, — для матеріяльної допомоги ІДВ. Гуртки використовуватимуть усякі нагоди: традиційні свята, або влаштовуватимуть самі оказії для ведення грошевих збірок. Гурток Прихильників Інс-ту (Г.П.І.) має на меті:

а) Гуртувати своїх земляків для видавничої допомоги ІДВ.
б) Поширювати видання Інституту.
в) Переконувати наше громадянство про потребу друкованого слова про Волинь.
г) Плекати дружні зв'язки з нашими соборними національними місцевими організаціями й установами.

5. Під терміном "Представництво" слід розуміти уповноваження певних осіб для виконування потрібних завдань, як: збірки матеріялів, роблення записок та влаштовування принагідних збірок на потреби ІДВ. Уповноважених запрошує Дирекція Інституту. Представники ІДВ в основному мають своїм завданням:

а) Діяти в імені Інституту та бути зв'язковими в терені.
б) Закладати ГПІ.
в) Поширювати видання ІДВ.
г) Підшукувати заможніших людей для фінансування видань ІДВ.
ґ) Піддавати думки щодо евентуальних змін на краще праці ІДВ.

Кінцеві зауваження: Непередбачені вимоги та потреби в праці доповнить сам хід життя. В основу своєї праці всі вищеназвані організаційні клітини, як також представники кладуть вище добро українського народу та Єдиної Волинської Наукової Установи ІДВ. Цей Правильник є тимчасовим.

Вінніпег, 5 січня 1952 року. **Дирекція Інституту**

ХОЛМСЬКО-ПІДЛЯСЬКИЙ ВІДДІЛ ПРИ ІДВ У ВІННІПЕЗІ

Оцим подається до відома, що вищезгаданий Відділ проводить збірку матеріялів про побут, церковне життя, літературу, мистецтво, політику та визвольні змагання Холмщини й Підляшшя, як складових і нерозривних частин України.

Просимо всіх наших земляків, як також усіх тих осіб, які мають матеріяли з вищезгаданих галузей чи подібних ланок, включаючи цілісне буття тих земель, присилати їх на нижчеподану адресу. Будемо вдячні за світлини, спогади, описи окремих подій, вирізки з газет та вже друковані публікації і недруковані рукописи. Зібрані матеріяли будуть опрацьовані й видані окремою книжкою.

Відділ зверне окрему увагу на дії польської окупації, і тому прохає подавати факти, речеві докази й документи.

Запрошуємо людей доброї волі до співпраці.

Керманич Холмсько-Підляського Відділу: Прот. Г. Метюк

ЗАПИТНИКИ ДО ЗБІРКИ МАТЕРІЯЛІВ

Тому, що ІДВ поставив своїм головним завданням вести дослідження минулого й сучасного Північних Земель України, то його Провід старався час до часу видавати обіжні Запитники — з метою стимулювати думку наших дослідників та збирачів матеріялів. Можливо, що деякі Запитники не дійшли до наших членів і читачів, і може в архівах вони розгубилися, тому ми їх ще раз передруковуємо — свідомі того, що вони завжди будуть актуальними для дослідної праці.

Прим. редакції: За браком місця в часописі подаємо лише заголовки розісланих запитників, анкет, звернень тощо.

1) Анкетний листок для дослідів над народнім побутом Волині. Короткий зміст: докладно про чоловіче вбрання (накриття голови, сорочка, штани, пояс, пасок, ремінь), взуття, безрукавка, верхнє вбрання, тютюнниця, гаманець і т. п. Про жіноче вбрання (докладно), зачіска, покриття голови, намисто, сорочка, спідниця, пояс або крайка, запаска (передниця), взуття, безрукавка, верхнє вбрання, хустина.

а) Додаток: про ткацтво, гончарство, обрібка дерева, писанки, і т. п.

2) Запитник до збірки матеріялів про українське назовництво осіб і місць.

3) Запитник до збірки матеріялів про волинян. Свій короткий життєпис, про визначних осіб, що працювали в різних ділянках життя, в церковних зарядах, хто повер-

нувся до краю — причини, погляд Ваш на справи визволення України і т. ін.

4) Запитник про м. Крем'янець на Волині. Цей запитник розіслано на просьбу уродженця Волині п. Ґ. Ґелернма, який головно пише книжку про жидів у Крем'янці і зацікавлений жидівським питанням, отже запитник обіймає цілість про жидівське життя в Крем'янці, їх кількість, праця, відносини до українців, поляків (влади) і навпаки. Поводження жидів у час польської, московської і німецької окупацій Крем'янця, що зробили німці з жидами, хто і кого з жидів переховував і т. п.

5) Звернення в справі збірки матеріялів про Українську Службу Охорони на Волині, Холмщині і Поліссі.

Шукання шляхів здійснити намічене

Коли зусилля видати цілісний Збірник Волинезнавства не повелися, ми змінили думку, і вирішили друкувати праці на спеціяльні теми окремими випусками. Першою працею був "Нарис історії Волинської Землі" д-ра І. Левковича. Опісля по цій лінії були опрацьовані проєкти, що їх зміст подаємо нижче і які й досі не мають авторів.

ІСТОРІЯ ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

(Частина друга, від першої світової війни)

Розсилаючи В. Ш. нашим членам, а також громадянам, короткий зміст праці, яка готується до друку, прохаємо, беручи під увагу фатальний брак на еміграції конечних джерел і матеріялів, ласкаво прийти нам з допомогою, заступаючи їх своїми спогадами. Хто може до того чи іншого розділу подати якісь власні спогади, то просимо це негайно зробити. Події й факти треба подавати дуже стисло і коротко (розмір книжки невеликий). Потрібно подати: місцевість, дату або час, подію, яка трапилася й реакцію на неї загалу, подробиці з життя наших

Сидять зліва направо: агр. І. Онуфрійчук, ред. М. Подворняк, прот. С. Ґерус, Митрополит Іларіон, проф. М. Боровський, адв. С. Радчук, І. Даценко. Стоять зліва направо: К. Щерблюк, о. Йов Скакальський, С. Матусевич, Л. Матусевич, П. Мисяк, Л. Молодожанин, П. Пилипюк і Дм. Бартошук (див. хроніка І. Д. В. ст. 169). (До знімки збоку)

ВОЛИНЯКИ ВІТАЮТЬ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА З ВИДАННЯМ ПРАЦІ "ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА"

установ, цікаві розпорядження влади і т. п. Подаючи факти й події, слід не називати прізвища осіб, що перебувають на рідних землях, щоб упорядчик, не знаючи, де ті особи знаходяться, не пошкодив їм заподанням їхніх прізвищ та якихсь подробиць, що могли б використати вороги.

I. Волинь під час першої світової війни:

1. Вплив війни на культурне і господарське життя на Волині.
2. Воєнні події на Волині та їх наслідки.
3. Волинські землі під окупацією Центральних Держав.
4. Вплив війни на зростання національної свідомости волинян.
5. Доля евакуйованих волинян.

II. Волинь і московська революція:

1. "Безкровна революція" в Петрограді та її наслідки для Волині.
2. Початки української самоорганізації в Києві та на Волині.
3. Участь Волині в українському відродженні за Української Центральної Ради.
4. Пропагандивна, а потім і військова акція московських большевиків на Волині.

III. Берестейський мир і влада гет. П. Скоропадського:

1. Діяльність Укр. Центр. Ради на Волині під ослоною австрійсько-німецьких військ.
2. Захоплення влади Скоропадським і його політика на Волині.

IV. Період Директорії та Головного Отамана У.Н.Р.:

1. Повстання Директорії і участь Волині у Визвольних Змаганнях 1919-1921 рр.
2. Партизанка на Волині та її ліквідація московсько-большевицькою владою.

V. Доля Волині після поділу її Ризьким договором:

1. Доля східньої Волині під владою червоної Московщини аж до другої світової війни: а) Доба воєнного комунізму. б) НЕП. в) Колективізація. г) Спротив населення. ґ) Депортація й голод 1933 р. е) Відносини напередодні другої світової війни.

2. Доля західньої Волині під Польщею: а) Перші роки польського панування й участь у виборах до законодатних польських установ та організація українського культурного й господарського життя. б) Польська екстермінаційна й колоніяльна політика на Волині та реакція на неї українського населення в ділянці церковній, освітній, економічній і політичній. в) Зростання національної свідомості

в масах, як реакція на гноблення. г) Стихійний та організований спротив українського народу і зв'язок з іншими окупованими Польщею землями Волинської землі. ґ) Політичне життя (легальне і нелегальне) Волині в тому періоді. д) Культурне життя Волині (школа, "Просвіта", кооперація, Церква, пласт, преса). е) Політика "співжиття" та її "другий бік". є) Колонізація і "шляхта заґродова" та обмеження права власності й руху населення. ж) Друга світова війна та упадок Польщі.

VI. Нова московська окупація західньої Волині, політика влади та спротив.

VII. Німецька окупація Волині: 1. "Залицяння" і "медовий місяць" Волині. 2. Політичні концепції німців щодо України. 3. Господарська політика військового часу: а) Контінґенти і вивіз людей. б) "Державки" ґебітскомісарів і роля ворожого елементу в німецькій службі (москвинів, поляків, "фольксдойчів"). в) Церковна політика німців. ґ) Шкільна політика. ґ) Преса. д) Партизани й політика терору. е) Відступ німців і нова окупація.

ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ ВОЛИНІ

Приступаємо до опрацьовання ще однієї ланки — економічна географія Волині (досі шукаємо автора,Ред.).

Цим звертаємося до Вас з проханням допомогти нам у цьому. Потрібні матеріяли зо всіх галузів господарства Волині, а коли потрібно, то й сумежних волостей. Ця географія може складатися з окремих статтей з зазначенням імен їх авторів (збірна).

Проєкт змісту "Економічної Географії Волині"

1. Територія Волині та її межі.
2. Розподіл території за способами використання її: рілля, луки, ліси, городи, сади.
3. Посівна площа під окремими культурами: збіжевими, кормовими, технічними, текстильними.
4. Кормова площа: природня, як: луки й пасовиська: штучна під посівними травами, як конюшина (є "волинська конюшина"); штучна під просапними кормовими рослинами, як: буряк, картопля, морква й т. п.
5. Площа під хмільниками, як специфічність волинська.
6. Сади й городи.
7. Ліси та лісове господарство.

КНИГА З БІБЛІОТЕКИ
Свящ. МАГДІНА
о. ВІКТОРА

8. Води Волині: ріки, озера, ставки та водне господарство, як джерела енергії (млини чи електростанції); галузь рибного господарства (рибальство та штучне плекання риби).
9. Тваринництво на Волині.
10. Природні багатства: вугілля, торф, залізо, сіль, будівельні матеріяли та їх використання.
11. Промисловість на Волині: тяжка й легка.
12 Сільсько-господарський промисел: перероблення продуктів сільського господарства, млинарство, олійництво, молочарство, гуральництво і т. д.
13. Домашній (кустарний) промисел.
14. Джерела енергії: вода, вітер, паливо, електрика.
15. Транспорт: водний, шляховий, залізничний і т. п.

Побажане, щоб кожна галузь була представлена в аспекті історичному (минулому) та в сучасному, — всебічно, як тільки позволять матеріяли.

Виявити позитиви та вказати негативи й подати міркування до зміни на краще в поодиноких галузях.

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

І. Наукові праці ІДВ

На іншому місці було сказано, що ми планували видати цілісного Збірника Волинезнавства п. н. "Волинь у боротьбі за волю України", але, внаслідок браку матеріялів, ми почали видавати окремі випуски — мірою опрацьовування окремих статтей. Наші земляки чекали від нас висліду праці, і це бажання треба було поспішно здійснити.

В ювілейному періоді видано такі праці:

1). Збірник статтей п. н. "Волинь у боротьбі за волю України: а) Проф. д-р Яр. Рудницький, "Назва Волинь"; б) Проф. д-р Я. Пастернак, "Найстарші часи на Волині"; в) Проф. д-р Ю. Мулик-Луцик, "Психо- й антропологічна характеристика волинян". Вінніпег, 1952, стор. 55.

2) Д-р І. Левкович, "Нарис історії Волинської землі" (до 1914 р.). Вінніпег, 1953, стор. 158.

3) Проф. С. Килимник, "Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні". Т. І. (Фолкльор України, Зимовий цикл), Вінніпег, 1955, стор. 151.

4) "Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні", т. IV, того ж автора — Літній цикл, І. видано 1957 р. 178 стор.

5) "Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні", т. II, того ж автора—Весняний цикл, 259 ст. Ред.: Сюди не ввійшли 2 поважні праці Мит. Іларіона.

Дещо про еволюцію думки до етнографічних матеріялів проф. С. Килимника. Слідкуючи за пресою, ми сямтам читали окремі статті згаданого Автора, і тому 1953 р. просили написати розвідку про фолкльор Волині. Перша стаття, що ми її отримали, була заголовлена: "Обжинки". Ця стаття переконала нас, що фолкльор Волині тяжко виділити з великої, багатої спадщини "сивої давнини" України, — усіх її волостей. Тому ми просили Автора складати такі розвідки, як позволяють наявні матеріяли.

II. Популярна Бібліотека Літопису Волині (БЛВ)

Ще й сьогодні для декого є "проблемою", — чому саме "така" Бібліотека існує та яке її завдання. Праця над збіркою матеріялів показала, що не всі статті чи рукописи окремих авторів можуть увійти в наукові збірники; бо хоч іноді вони й бувають допоміжними для науковців, однак самі собою науковими вони не є. Правда, у нас є Літопис Волині, але він призначений для коротких статтей, і то перше за все в актуально-поточному аспекті; довгі ж статті, які дають повніший образ даної теми, могли б зайняти четвертину "Літопису", отже для них утворено новий рід видавництва — Бібліотека Літопису Волині, як публікаційної бази самого Літопису.

Такі видання, як "Гомін Полісся", поезії і т. ін., мабуть, кожного переконають, що крім "Літопису Волині" нам конче треба мати ще один тип видань, напр., поезії не вкладаються в наукові збірники, а знову ж рамки "Літопису" не дозволяють на друкування збірок поезій.

В ювілейному періоді (10-ліття, 1950-1960), видано такі назви:

1) Прот. С. Гаюк, "Від церковного престола до Березі за дроти" (Спомини). Вінніпег, 1955, ст. 47.

2) Ф. Одрач, "Наше Полісся" (Описові ескізи Полісся). Вінніпег, 1955, стор. 68.

3) І. Марчак, "З мучеництва Холмщини на Білгорайщині" (Описи церковного й політичного життя на Холмщині уродженцем Білгорайщини). Вінніпег, 1957, ст. 56.

4) Полк. П. Філоненко, "Збройна боротьба на Волині" (Спомини учасника першої й другої світових воєн). Вінніпег, 1958, ст. 56.

5) І. Хміль, "Гомін Полісся" (Поезії). Вінніпег, 1960, сторінок 252.

Тому, що декому деякі публікації були, з суб'єктивних мотивів, несприємливі, то й через це немало клопоту й труднощів зазнала Бібліотека Літопису Волині. Од-

ні нам докоряли, що книжечка "З мучеництва Холмщини на Білгорайщині" мовляв, "неслушно" проявляє віронетерпимість (хоч у ній пишеться виключно про віронетерпимість польських ксьондзів на Холмщині); інші казали, що друга книжечка — "Визвольна боротьба на Волині" подала "неправдиві" факти (хоч за зміст відповідає підписаний автор книжки). Очевидно, це є суб'єктивні підходи до справи. Ми заявляємо всім, що нашим завданням є карбувати всі можливі факти, без уваги на те, чи милі вони кому особисто, чи ні. Нехай історики судять минуле по-своєму, а ми в популярних виданнях друком карбуємо свідчення авторів.

Волиняни в дальшому не повинні дозволити відбирати від них їхні славні подвиги. Літопис, написаний Величком — волинянином і на Волині, але чомусь у новітніх істориків почав називатися "Галицько-Волинським Літописом", а не просто "Волинський". А хіба ж це по-науковому? В останній війні таки волиняни перші підняли зброю проти окупантів, і на Волинському Поліссі організовано перші загони УПА, чомусь кров'ю цю назву оббризгано, а потім, усупереч правді, її відщеплено від історії Волині, й приписано кудиінде.

Ми рішуче проти загострювання наших міжволосних відносин і проти всякого "гуляй-поля", але ми також твердо відстоюємо правду й честь, отже не дозволимо нашу волость вважати "віровідступницькою", "безнаціональною" і т. п.

Заявляючи це, ми свідомі того, що висловлюємо тут становище не тільки волинян, і не тільки полішуків, холмщан та підляшан, і не тільки наших братів з Буковини, Лемківщини, Закарпаття, чи із Центрально-Східніх Земель; бо ми віримо, що це є також становище всіх українців з Галичини, які є соборниками, і національну справу ставлять на першому місці.

Ще треба згадати з нагоди Ювілею ІДВ наші допоміжні видання, які служили на час потреби. З них треба згадати:

1. "Вісник ІДВ", ч. І, 14 ст., 350 прим., 1952 р.

2. "Волинський Листок", однодніівка, 8 ст., 400 пр. 1953.

3. "Вісник ІДВ", ч. 2, 10 стор., 450 прим. 1954.

Упродовж 10-ти років опрацьовано й вислано в терен 7 Звідомлень, а також біля 10.000 різних супровідних листів, запитників, заяв тощо.

ФУНДАЦІЯ ЧУДОТВОРНОГО ОБРАЗА ПОЧАЇВСЬКОЇ БОЖОЇ МАТЕРІ

Кожний народ має свої святощі, яких культ почитання переходить із роду-в-рід, струджені та знеможені тягарами життя знаходять у них чудодійну силу до дальшої праці. Волинь від віків славилася Святощами Почаївської Лаври, що до себе притягали прочан зо всієї України. Сини ж Волині, пішовши в чужину, в серцях понесли з собою тугу за тими Святощами, а головно в страшні дні для Почаєва, де атеїстична Москва походом антихриста нищить усе Боже і людське.

Поруч праці над друкованим словом про Волинь, почала родитися думка уфундувати образа. До цього був покликаний окремий Комітет дня 1-го березня 1952 р., до якого пізніше запрошено ще осіб з-поза Вінніпегу, а саме: М. Бабій, Ричмонд Парк, Алта, інж. М. Бойко, Вінніпег, Ман., Марія Волосевич, Торонто, Онт., А. Влодарчик, Лимінгтон, Онт., інж. Б. Дзівак, Нью-Йорк, ЗДА, М. Дибан, Монтреал, Кв., І. Дубилко, Торонто, Онт., М. Захожий, Монтреал, Кв., М. Котульський, Торонто, Онт., інж. В. Клюковський, Шикаго, ЗДА, С. Наливайко, Мус Джа, Саск., П. Радчук, Гемилтон, Онт., Ф. Степанчук, Содбори, Онт., інж. А. Шумовський, Вінніпег, Ман. та ще кілька осіб, що не бажали містити їх прізвищ.

З метою збірки фондів були видруковані образи на шовковому полотні 1000 штук і вислані на знані адреси. Загально збірка принесла біля тисячі долярів.

Найбільше труднощів ми зазнали відтворити копію такого образа. Були вістки, що копія Образа Почаївської Божої Матері має бути в Південній Америці, але помимо зусиль, адреси, в кого вона є, ми не могли дістати. Ми писали до монашої оселі на Афоні, Греція і нам відповіли, що "монахи старі, очі попсовані, копії виготовити не можуть". Писали ми приватно до Почаєва і нам відповіли, що тепер нема кому образа виготовити. Завдяки приватним зв'язкам, нам пощастило з Почаєва отримати фотографію з 1952 р. і на основі її та інших описів, проф. Катерина Антонович виготовила більшого розміру копію, яка стала основою для майстра.

Коли ми вже мали приблизну копію, виявилося, що поза межами України нема майстра, щоб образа виготовив. В 1953 р. прибув до Вінніпегу з Югославії полтавець О. Фесенко, фахівець покривання металевими ризами обра-

зів східнього стилю. Він же мав у себе вже раніше ним зроблену копію Почаївського образа. Зібравши це все разом ми склали умову і після п'яти років праці образ був готовий.

Урочисте посвячення образа довершив Високопреосвященніший Владика Іларіон, Митрополит Вінніпегу і всієї Канади в неділю 22-го квітня 1956 р. Треба згадати, що Владика Іларіон дуже багато допомагав нам у праці й радів тією подією.

Посвячення закінчено релігійним концертом із такими точками:

1. О год. 8-ій вечора — відчитання Акту Передання Образа Українській Православній Церкві в Канаді — С. Радчук.
2. Вступне слово — М. Бойко.
3. Катедральний Хор під управою Вол. Богоноса:

а) "Дума про Почаївську Божу Матір". б) "Через поле широкеє".

4. Святочна доповідь про Почаївську Лавру на Волині — студент богословія П. Каліщук.
5. Вокальне тріо сестер Хоменкових: Г. Гай-Головко, О. Хоменко, Л. Хоменко: а) "Нехай стане молитва моя" — Турчаніна, б) "Покаяння" — Веделя, в) "Розбійник" — Бортнянського.
6. Сольо: "Владико неба і землі" — Гулака-Артемовського — С. Радчук.
7. Деклямація: "Благословенна в Женах Святая Праведная Мати" — монтаж творів Т. Шевченка — студент богословія Г. Удод.
8. Сольо, с-ка К. Бойко: а) "Легенда" — Чайковського, б) "Молитва" з опери Тоска — Пучіні.

Форт. акомп. п-а Ґреґорі.

На місці буде подати до загального відома зміст Акту Передання Образа УПЦ в Канаді, а саме:

"Його Високопреосвященство Іларіон, Митрополит Вінніпегу і всієї Канади, Вінніпег, Ман.

Ваше Високопреосвященство,

Високопреосвященніший Владико!

В імені Фундаційного Комітету, передаємо на вічне переховування й опіку Українській Православній Церкві в Канаді, Копію Чудотворного Образа Почаївської Божої Матері до Катедри Пресвятої Трійці у Вінніпегу, від нової й старшої еміграції з Волині та від жертводавців, си-

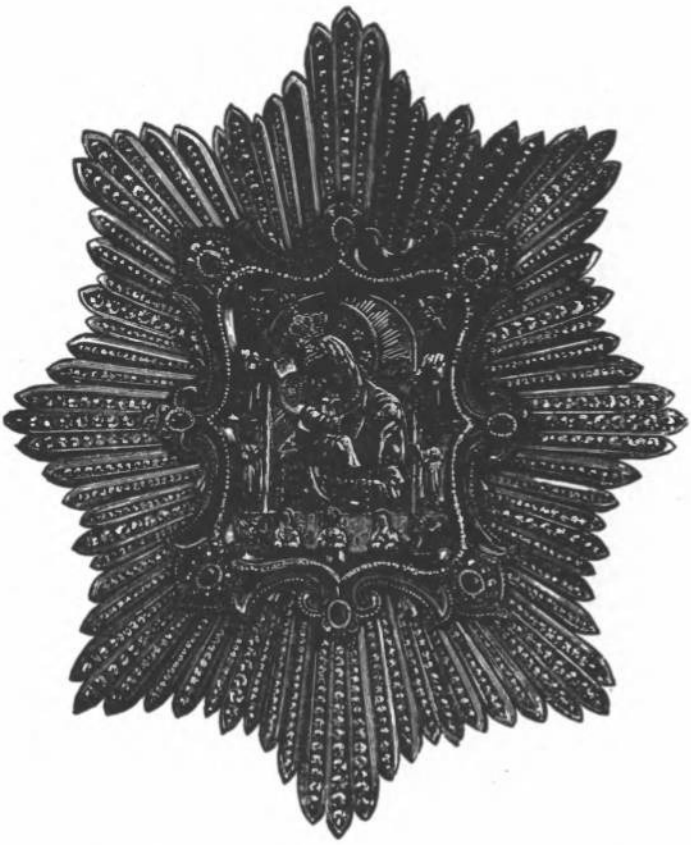

Чудотворний Образ Почаївської Божої Матері в катедрі Пресвятої Трійці у Вінніпезі, Канада

нів і доньок просторої України: Холмщини, Галичини, Буковини й Наддніпрянщини.

Нехай Всевишній поблагословить працю Українського Народу в Україні та в країнах його перебування в боротьбі за його повне визволення й пошле йому справжню волю.

Просимо Вашого благословення і святих молитов. За Фундаційний Комітет: М. Бойко, С. Радчук, С. Матусевич, А. Нитепчук і П. Пилипюк".

За прикладом волинян у Вінніпегу, такі образи були уфундовані церквам у Шикаго та Нью-Йорку. Багато во-

линян були зацікавлені цими образами, але в наслідок великих коштів, хвилево ніби ці справи відложили.

Треба відмітити, що Почаївський Образ у Катедрі Пресвятої Трійці у Вінніпегу, чи не найбільша святість і мистецька цінність, що всіх молящих підносить на дусі та викликає подив, які великі цінності має український народ, яким рівних немає в інших народів, а Волинська Земля удостоїлася ці благословенні Святощі мати в себе.

Трохи про аритметику "посвяти часу"

Коли дивитися з ретроспекції 10 років на пророблену працю, то хоч вона й невелика і хоч у багатьох випадках не можна було здійснити наміченого, то все ж її можна принаймні зміряти затраченим для цього часом, а при тому й часом найбільш причасного до цього — секретаря ІДВ. Відривані ним "хвилини" (поза нормальною працею на "хліб щоденний") разом складають собою пару років часу, затрачених на волинські справи. Виявилося, що, щоб справи вести сяк-так нормально, треба денно витратити 3 год. часу, що за 10 років складає собою 10.800 годин, або повних три роки дарової праці.

Але, крім тих 3-х років секретарювання в ІДВ, слід урахувати час дарової праці, посвяченої справі в різних моментах. Знову ж секретар ІДВ працював тягло, безперебійно, — майже кожен лист, кожен рукопис до друку, кожна готова книжка з друку, — пливучим потоком переходили почерез його руки.

З ЛИСТІВ ДО ІДВ

"Прошу передати Раді ІДВ мою щиру подяку за обрання мене в члени наукових співробітників. Дуже мені приємно належати до гурту найближчих земляків..." 29.1.1959. Ісидора Косач-Борисова.*

"Дякую за надіслання "Літопису Волині" ч. 2. Справляє приємне враження... Особливо сподобав собі спомини д-ра Л. Чикаленка. Вони викликали в мене також деякі спомини з мого перебування на Волині. Постараюсь їх утривалити на папері..." 30.5.1955. Л. Биковський.

---

* Пані Косач-Борисова — це сестра Лесі Українки. Ред.

"...Робота, що її започаткував Інститут, являється колосальної ваги, і я дуже радий, що відважна ініціятива малого гурту фанатичних патріотів, яких часто "нормальні люди" рахують фантастами, вже має такі поважні результати. Це ті самі фантасти, що вчора з таким самим завзяттям організували на наших Святих Волинських Землях визвольну боротьбу озброєною рукою..." 22.5.1952. От. Тарас Бульба-Боровець.

"...Я познайомився з Вашою благородною працею. Правда, що ще не все прочитав з книжок, але бачу, що Ви робите велику роботу... Наше прокляття — гроші..." 11.10.1956. Д-р Д. Бучинський.

"...Люблю працьовитих людей, тому честь і пошана Вам за Вашу працю, яку Ви провадите на користь українського народу. Якби ми в свій час ліпше знали наші ближчі країни, місця нашого походження, то краще би стояла справа з всією Україною. Бо так нас навчали про все й далеке у світі, а свого близького, просто під носом, не знали..." Проф. Ґ. Гордієнко.

"...З великою радістю я довідався з праці проф. Я. Б. Рудницького ("Назви Галичина й Волинь"), що в Канаді, в Вінніпезі, постав Інститут Волинський. Бажаю з Шановними Панами нав'язати постійний контакт, — як той, що працював на Волині і мав певне означене становище в справі українській у Польщі, а на Волині зокрема..." (Переклад з польського). Лондон, Англія. 21.5.1952. Проф. Я. Гофман.

"...Ваш заклик до волинян у пресі я стрінув з великою радістю, та оце відгукуюся на нього. Маю зібраний матеріял за 1919-40 рр. про події на Волині, який згодом Вам пришлю..." Німеччина, 11.2.1950. Микола Гаюк.

"...Вашого листа з 13 серпня одержав. Дуже радію, що гурт волинян задумав відважно працювати в Інституті Дослідів Волині. Назви нема чого боятися, лишень була б охота до праці, а все решта приложиться. Щасти, Боже!" 20.8.1950. Прот. С. Гаюк.

"...Тому, що справа Волині лежить мені на серці, як щось найрідніше, найдорожче в життю, то хочеться мені висказати Вам мій особистий погляд на неї: якщо ми хочемо щось конкретне зробити, дійсно, для тої нашої вужчої батьківщини, то, думаю, сьогодні найважніше завдання всіх нас волинян, є — пильне збирання отих всіх хроні-

В ЮВІЛЕЙНОМУ РОЦІ ПРИЄДНУЙТЕ НАМ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

кальних даних про події, людей, організації і т. п. за три останні десятиріччя Волині... Все це поміщувати в журналі, а воно придасться". 11.2.1953. Галина Журба.

"...Надсилаю кілька віршів з волинською тематикою. Писав їх для своєї розваги з любов'ю до рідної Волині, навіть не мріючи їх колибудь бачити в друку. Чей же більш ніж 40 років минуло, як я востаннє бачив свою Волинь. За цей час можна й мову забути, а я ще й нині пригадую маленькі стежки на Крем'янеччині... Залюбки буду з Вами співпрацювати для кращого досліду колиски української культури і запілля її волі..." 25.8.1954. Професор Ол. Неприцький-Грановський.

"...Тішуся, що ми, волиняни, не дармуємо і даємо про себе знати з доброї сторони. Як я вже згадував, ми власне є синтезою українського Сходу і Заходу. Тому наша роля в українському житті особливо важна й велика... Дай, Боже, Вам успіхів у праці..." 4.11.1951. Прот. А. Дублянський.

"...Відносно проєктованого Вами поширення завдання ІДВ, насуваються мені такі думки: 1. Поширення на Підляшшя, Полісся й Холмщину — конечне: а) ці землі — це природні складові частини Великої Волині, а їхня своєрідня окремішність являється вислідом територіяльно-адміністративного поділу з часів займанщини (воєвідства Річпосполитої, царські губернії) і т п. б) Научне вивчення цих земель у нас так занедбане, що сьогодні мусимо взятися до нього з неабиякою пильністю, що вже частинно почалося (книжка Ф. Одрача)...

Хай ІДВ не змінює своєї назви, яка має вже добрий розголос і поглибить працю над усіми землями Великої Волині — спільної батьківщини всіх потомків колишніх волинян, деревлян і дулібів..." 2.1.1956. Д-р Р. О. Климкевич.

"...Переглянувши Ваше звідомлення з 15-го квітня б. р., бачу, що праця розгортається на широку скалю, хоч крізь нього проглядає брак насушного фінансового фонду, що й утруднює як слід розгорнути видавничу працю. Що ж зробити, коли наше суспільство настільки збайдужніло до громадських обов'язків з боязні зменшити на півста дол. своє вже і так немале банкове конто. Брак не гроша, а зрозуміння... Робімо, що можна, щоб наші сліди буття не затерлись... Може згодом прокинеться сумління байдужих..." 14.5.1957. І. Хміль.

"...Дай Боже Вам ще довго жити, — й на незабутню Волинь вернутися, — для якої Ви й на еміграції так бага-

то працюєте..." Бразилія, 26.3.1956. Прот. проф. Ф. Кульчинський.

"...Тішуся, що Ваш задум, за зібранням матеріялів для видання монографії про Волинь, знайшов відгук. Скажу отверто, — задум захоплюючий. Волинь в процесі боротьби за визволення України, на мою думку, відограла велику ролю... Все це треба показати й залишити записаним для використання будучими істориками..." 7.3.1950. Архиєпископ Мстислав.

"...Я особисто тішуся, що такий Інститут повстав і виконує дуже доцільну і корисну роботу і бажаю всім його співробітникам якнайкращих успіхів..." 1.5.1955. Д-р М. Мостович.

"...Честь і хвала Вам і Вашим однодумцям-співпрацівникам за осягнення добрих наслідків в справі дослідів Волині..." 31.12.1955. Адв. І. Карнаухов.

"...З великою приємністю та вдоволенням треба вітати подію, саме, що гурт патріотів-ентузіястів у сьогочасних невідрадних умовинах на чужині, далекій канадійській землі став на сторожі та обороні української культури, заснував — Інститут Дослідів Волині..." 29.10.1951. Щасти Вам Боже! М. Марковський.

"...Друга частина "Літопису Волині" — гарна змістом, дбайливо видана і містить у собі цінний і дуже корисний матеріял. Честь Вам і слава за велику і самовіддану і корисну працю..." 4.4.1955. Ю. Олесницький.

"...Дуже мило я був зворушений одержанням від Вас першої друкованої вістки про початкові праці волинян на континенті Америки: щиро вітаю Ваш задум про організування наших земляків, розкинених по цілому світі, в одну велику і сильну родину, як рівнож повстанням інституції для різних дослідів нашої землі — Волині в її минулому і сучасному, як нерозривної і складової частини нашої Матері-України. Уважаю, що Ви, Дорогі Земляки, взяли на себе дуже поважне і відповідальне, але вдячнокорисне, завдання. Бажаю Вам осягнути найкращі успіхи та переможно дійти до визначеної мети..." 12.2.1953. Д. Лісовський.

"...Праця Ф. Одрача заслуговує на щиру похвалу за цікавий матеріял про Полісся і за гарячу любов до нього. Хвальному ж Видавництву Бібліотеки Літопису Волині — треба зокрема висловити признання за працю при таких скупих матеріяльних обставинах... До Полісся маю ще з ранньої молодости сентимент... Звичайно живіше і глиб-

ше переживаємо долю окрайних земель взагалі, коли їхня доля загрожена. Мною ще ворушить глибокий подив до нашого геройського племени — полішуків, який вони виявили під час останньої війни..." 27.2.1956. Р. Іщук.

"...Вповні розумію, що ті, які працюють в адміністрації ІДВ і активні співробітники, роблять колосальну роботу своєю самопосвятою. Людей, що розуміють добро справи — є горстка. Мене інколи хвилює, коли буваю в Т-ві і пропоную волинякові купити книжку, — а він каже, що має... Пізніш виявляється, що дана особа ніколи не купує жодних книжок..." 9.2.1956. о. П. Поплавський.

"...Високі цілі Інституту і широкі його пляни та завдання та незломні змагання ініціяторів усієї цієї діяльности, приневолюють кожного свідомого тих завдань віднестися до Управи і до її працівників з найбільшою пошаною та щирим признанням..." 14.10.1958. Р. Іщук.

Від Управи ІДВ. Сердечно дякуємо всім Вам за признання! Ці Ваші листи піддають нам охоти й енергії до дальшої праці. Вони важні ще й тим, що дають відповідь тим багатьом землякам, які до справ Волині і нашої праці збайдужніли, а також і тим небагатьом, що по своїй натурі чи вихованню, чи упередженню несвідомо кидають колоди на шляху нашої загальної, спільної праці.

ОЦІНКА ПРАЦІ ІДВ ПЕРШОГО ГОЛОВИ ЙОГО

Д-р Ю. Мулик-Луцик, у наслідок хвороби не міг прибути на засідання Управи ІДВ 26.11.1955 р., і передав свої міркування, що ми їх містимо як свіжі й актуальні в цьому ювілейному числі "Літопису". Редакція.

Незважаючи на таку мою "заморожену" — пасивну участь, ІДВ працює нормально, дякуючи невсипущій праці окремих одиниць, при приязній настанові й повному довір'ї нашої невеличкої громади. І тут на місці буде ствердити, що осяги ІДВ подекуди перевищують його досьогочасні можливості.

За останній період свого існування ІДВ добився деяких поважних успіхів. Згадати хоч би помітніші з них:

1. ІДВ осягнув такий рівень, що НТШ уважало властивим запросити його до наукової співпраці в роботі над Енциклопедією Українознавства. Тут ІДВ поставив собі завдання постачати матеріял до гаслової частини ЕУ не тільки з волинезнавства, але й в загально-

українському обсязі, — зокрема ж з українсько-канадського сектора, — подано низку фактів з українсько-канадського життя, а при тому й про декого з цих староканадців, що в іншому випадку в ЕУ могли б бути неузгляднені. Треба мати на увазі, що згадана праця започаткувалася за каденції головства інж. А. Шумовського, і дякуючи його особистим зв'язкам з провідними колами НТШ в Європі. Секретар ІДВ інж. М. Бойко взяв на себе основний тягар практичної праці в цій ланці, і веде її з успіхом.

2. Управа ІДВ добилася чималих результатів у науково-видавничій діяльності — головно ж фактом публікації 4-томної праці проф. С. Килимника з галузі українського фолкльору. Коли бажанням проф. Килимника було, щоб ІДВ його преційну працю фірмував, то це вже вислід наукової поваги до нашої скромної установи. — Управа ІДВ в практичній роботі не вважала вказаним триматися вузьких регіональних рамок нашої назви, а мірою можливостей проводила роботу в соборному маштабі — там, де наявна нагода, можливість і потреба перебрати частину тягарів УВАН і НТШ. Ця широкозора настанова ІДВ і веліла йому фірмувати працю проф. С. Килимника, що має соборний характер.

3. "Літопис ІДВ" треба розглядати в числі найповажніших наукових українських журналів у вільному світі, і компетентні голоси, наші й чужинні, саме в такому світлі його розглядають. Це доказ, що втримання "Літопису ІДВ" — діло конечне. Проф. П. Ю. як редактор "Літопису ІДВ", з погляду можливостей, показався ще вище ніж на висоті завдання. Стан його здоров'я і матеріяльні умовини життя дуже критичні, і тому треба тим більше скласти йому вислови вдячності й признання за цю поважну й відповідальну працю. Якщо б можна на маргінесі висловити деякі побажання, то хіба технічного характеру: конечно якось централізувати керівництво Редакції "Літопису ІДВ", ізолювати його від таких впливів, що могли б позбавляти його безстороннього характеру і залишати на ньому відпечаток суперечностей, випадковостей, — щоб не було в ньому духа "збираної дружини". Треба покласти вагу на чистоту мови. — Мова публікацій ІДВ повинна бути сучасна літературна соборна мова, з дотриманням її усіх сучасних норм, а без сугубо особистих поглядів на правопис, словник тощо.

4. "Нарис Історії Волинської Землі" д-ра Івана Левковича — це в українській історіографії явище небуденне. Писаний і мовлений відгомін на цю працю з боку наших земляків з інших волостей України зводиться до того, що волиняни дали тут дуже добрий почин подрібніше зацікавитися окремими волостями України. Прот. В. Кудрик в "Українському Голосі" ставив тут волинян за приклад галичанам. Проф. д-р М. Андрусяк в "Українському Голосі" дав признання ІДВ за його наукові публікації, що стоять на чисто українському соборницькому ґрунті — в тому сенсі, що без чужих субсидій він опрацьовує окремі цеглини для будови української вільної науки, і він

ставить ІДВ як приклад іншим старим українським науковим установам, яким все ж таки легше з фондами.

"Нарис Історії Волинської Землі" написав автор-холмщанин, д-р Ів. Левкович, у тяжких обставинах свого життя — на ложі трагічної недуги, а зробив це з патріотично-наукового обов'язку, з симпатії до Волині, де здобув освіту, та здійснив її на моє особисте прохання, як мій друг середньошкільних і університетських часів. — Наше становище щодо авторів наукових публікацій має соборний характер: автори з усіх земель України і мають можливість, і побажані в праці ІДВ. Наша установа вже своєю першою публікацією про назву "Волинь", про її праісторію та характерологію, що їх опрацьовували автори з різних земель України, засвідчила це на самому початку своєї діяльності.

5. На конто наукової діяльності ІДВ треба зарахувати також зносини його з іншими українськими науковими інституціями. Вище були згадані зносини з НТШ почерез участь у праці над ЕУ. Але ще важливіше тут було б відзначити факт участі ІДВ у спільній науковій сесії УВАН, НТШ та ІДВ у Вінніпезі — з науковими доповідями від ІДВ інж. А. Шумовського і моєю. Це засідання мало символічний характер єднання українських наукових установ.

Про наукове співробітництво членів ІДВ в інших наукових установах як їхніх членів треба було б говорити окремо. Не менше, однак, вони підносять престіж ІДВ і дають можливість вивести ІДВ на широкий науковий форум.

Участь ІДВ в перевиданні творів Оксани Лятуринської, у пошануванні її разом з УВАН, також випливає з програми співпраці ІДВ з іншими українськими науковими установами. — До речі, слід згадати, що перша наукова публікація була присвячена ювілеєві Улаca Самчука — саме тоді, коли УВАН надала йому членство в УВАН у Мистецькій клясі.

Але в згаданих випадках не можна мовчанкою збути одного непорозуміння: коли значення ІДВ починають належно оцінювати наші й інші наукові центри, деякі визначні українці з Волині, яким ІДВ присвячує чимало своєї уваги, займають таке становище по відношенні ІДВ, наче б недобачували його. ІДВ шукає їх, але вони не вважають властивим іти на зустріч тим шуканням. — Висвітлення причин такої настанови з їхнього боку не належить тут до теми. Одначе треба мати надію, що зусилля з обох сторін цей "мур непорозуміння" проломлять.

Підсумовуючи сказане, і надальше треба вважати основою діяльності ІДВ його наукову роботу, бо це головна мета його існування, означена в його статуті й у назві. Однак практична обережність, що випливає з матеріяльних зумовлень, велить нам покищо продовжувати лінію неперіодичних видань, а ця лінія на найближчу мету вже має покриття в заплянованих біжучих публікаціях: 1) "Рік в українських

звичаях" проф. С. Килимника; 2) "Історія Волині" (ч. 2) (шукаємо автора); 3) "Історія Української Православної Церкви на Волині", "Економічна географія Волині" і т. д.

Самоокреслення авторів — партійне, віроісповідне, групова приналежність тощо — не замикають їм дверей до праці в ІДВ, якщо вони на порозі цієї установи скинуть із себе груповість, займаючи об'єктивно-наукове й соборно-українське становище у своїх працях, публікованих ІДВ.

6. Як і "Літопис ІДВ", так і Бібліотеку Літопису треба трактувати як допоміжну й конечну галузь наукової праці ІДВ. У популярній формі ця Бібліотека дає живий і предметний матеріял для пізніших фундаментальних наукових праць. А покищо цей джерельний матеріял своєю доступною й живою формою вже заспокоює "насушні" потреби читачів. — Б. Л. Б. вже почала діяти.

Ширша назва

7. У Статуті ІДВ має місце заздалегідь продумана клявзуля про поширення назви ІДВ, якщо заіснують для цього пригожі передумови. Більшість теоретичних і практичних даних промовляла й промовляє за тим, щоб назву поширити, — говоримо власне про **назву,** бо в практиці ІДВ стоїть на ґрунті праці соборного маштабу. Однак, покищо, як довго назва ІДВ має вужчий характер, так довго ІДВ формально не зобов'язаний програмою широкого обсягу. І коли він часом не має можливостей такої універсальної праці, тоді логічно користується своєю вужчою назвою, що дає йому зовнішнє оправдання для тих звужених рамок праці, обмежених волинезнавством, коли немає моральної і матеріяльної змоги вийти на ширші води. — Натомість поширення назви призведе до статутного поширення програми праці, а це всамосіб буде зобов'язувати ІДВ та уповноважить до ширших претенсій з боку громадянства.

Тому зміна назви має зобов'язливий характер; отож, слід застановитися над самим фактом зміни — чи ІДВ вже має ці бажані передумови для зміни, яких не було раніше.

Щодо устійнення самої евентуальної назви, то може найкраще було б, якби сьогоднішня Рада намітила різні назви, а вирішення їх передала Дирекції ІДВ для затвердження більшістю голосів, бо застанова над ними вимагає більше часу, ніж допускають його Збори, що їхній час обмежений.

Від себе я дозволю собі запропонувати назву, коли ствердиться потреба поширення, "Інститут Пограничч України", скорочено "ІПУ".

Назва Волині

8. Щодо транслітерації назви "Волинь" латинкою, на мою думку треба вийти з наукового становища. Щодо назов, кожна мова має свої національні варіянти транслітерації, а то й окремі топографічні, осо-

бові і т. п. назви. Напр., назва "Україна" по-англійському звучить "Юкреїн", по-еспанському "Украніа", по-французькому 'Юкреїн", а по-латинському "Украіна" і т.д. Але тут стаємо перед питанням: як назва ця має звучати в міжнародньому типі? Хто вирішує це? Очевидно — ми самі! І самі вирішимо її міжнародню транслітерацію. Ніхто інший цього не вирішував, не вирішив і вирішувати не може. Виключно ми самі нормуємо нашу назву, самі говоримо світові про це, як ми називаємося. Це для міжнароднього вжитку. Але тим ми не відбираємо кожному народові зокрема права цю універсальну, міжнародню форму назви "Україна" вимовляти згідно духа їхніх національних мов, як це було сказано вище.

Подібне явище маємо й у випадку назви "Волинь". До сього часу ще не була устійнена міжнародня форма вимови й транслітерації латинкою назви "Волинь". У традиції за міжнародні форми були прийняті латинізовані назви. Напр., назва "Польска" є засадничою, бо так її називають самі поляки. Але англомовні народи називають її по-своєму: англійці — "Поленд", німці — "Полянд", французи — "Польонь", чехи — "Полско" і т. д. Але була одна міжнародня форма цієї назви — "Польонія", це латинізована форма. Однак латина тепер вийшла з практичного ужитку, і Польша знову не має міжнароднього форми своєї назви.

Волинь, історично, мала для себе міжнародню латинізовану державно-політичну назву "Льодомерія". Отож, усі різні вимови назви "Волинь" у різних мовах та їхня транслітерація не мають міжнароднього характеру, і в міжнародньому маштабі вони не зобов'язують. Ми пишемо цю назву гражданкою, згідно нашої вимови. Поляки пишуть полонізованою латинкою згідно їхньої вимови; москалі — по-своєму; німці — по-своєму, англійці по-своєму і т. д. Ні одну чужу місцеву вимову й написання цієї назви немає об'єктивних підстав брати за міжнародню, бо вони й самі на це не претендують.

Нам залишається вирішити це самим. Українська назва — "Волúнь", бо так ми її називаємо. А щодо форми написання її латинськими знаками, то тепер у науці заведена міжнародня транслітерація, що має свою систему, і нею записуються назви для міжнароднього, отже й наукового вжитку. Треба цією міжнародньою транслітерацією писати й назву "Волинь", а не по-англійському, чи по-німецькому, чи по-французькому.

У "Літописі ІДВ" добре було б дати на цю тему спеціяльну статтю, бо тут є місце на устійнені в науковому світі норми міжнародньої транслітерації, і ці норми наукова установа нехтувати не може.

Я кінчаю своє слово не без зворушення, признання і вдячності, почуваючись до обов'язку скласти сердечну подяку Пану Інженерові А. Шумовському — Заступникові Голови ІДВ за його ласкаве виручення мене в праці до тієї міри, що практично рівняється праці фактичного голови; а також глибоке признання Пану Інженерові М. Бой-

кові — Секретареві ІДВ, за це, що він від початку й по нинішній день тягом несе на собі ввесь основний великий тягар технічної роботи ІДВ, при великій дозі роботи наукової.

При перевиборах керівних органів ІДВ я прохаю, якщо можна, ласкаво звільнити мене з почесних обов'язків Голови, хоч би й номінального, тому що стан мого здоров'я дійсно перешкоджає мені виконувати ці обов'язки хоч би й у номінальних межах.

Ще раз сердечна Вам подяка.

Юрій Мулик-Луцик

ПЕРЕДУМОВИ ІСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ

В попередніх розділах ми загально познайомилися з перебігом та вислідами праці протягом десяти років. Вступаючи в друге десятиріччя з думкою ще більше посилити і поглибити працю, мусимо поставити до себе твердіші вимоги. На основі набутого досвіду, можемо приблизно згадати ті рушійні сили, яких ми вповні дотепер не використовували. З них головніші, а саме:

1. Вимога до самих себе

Тома Масарик у "Золотих думках" писав, що найкраще обдуманий державний лад, найдоцільніші закони, дискусії парляментів і заходи державних політиків є нічим, коли немає добрих громадян це все перевести в життя та виконувати і шанувати. Провід ІДВ старався всіма силами виконати намічені завдання, але без допомоги, і то найменшої всіх нас, і кожного зокрема, вповні всіх обов'язків таки виконати не міг. Ми багато разів закликали подавати нам адреси волинян, переводити збірки, збирати матеріяли, записувати все, що закарбувалося в пам'яті, або бодай на час заплатити належність за видання, але з тим останнім ми дуже далеко позаду. Читачі та передплатники ІДВ довжні нам біля 2.000 дол., а окремі особи винні за видання навіть по 30.00 дол., і завинивши таку суму, кривлять душею. Ось з таким нам доводиться вступати в друге десятиліття.

2. Вимога до нашої інтелігенції

Передніми роками, Волинь була щаслива мати сотні діяльних людей, що на своїх плечах, за підпертям загалу, двигали велику частину національного тягару. Багато з

них до тієї праці поплатили й своїм життям. Сьогодні на рідних землях наші брати не мають політичної волі й не можуть свобідно говорити та писати про потреби свого народу. Але ми, перебуваючі в демократичних країнах, можемо різними шляхами робити прислугу поневоленій Україні. Роля інтелігенції в тому повинна бути першою.

Переглядаючи список членів ІДВ бачимо споре число поважних людей і при активній співпраці всіх, можна б зробити багато доброго. Але, щирих працівників серед нас небагато. Треба нам до себе поставити більші вимоги, і не жадати заплати за кожний написаний рядок, бо доля послала нас сюди в першу чергу голосити світові правду про поневолену Батьківщину.

Серед усіх нас треба відмітити жертвенну працю д-р І. Левковича, проф. С. Килимника, проф. А. Холмського, інж. А. Шумовського, пок. кап. С. Шрамченка, д-ра Р. О. Климкевича, д-ра Т. Олесіюка та з десяток інших, що допомагають своїми статтями, порадами та працею. Все це, здебільшого люди старшого віку.

На жаль, наша інтелігенція середнього віку, активністю досі не відзначилася.

3. Роля свідомих одиниць

Щасливий той, що не вибрав перо за своє "ремесло", але сповняє служіння добрій справі всіма своїми силами і почуваннями. Провідники ведуть народ, але кінцевий вислід боротьби рішають мільйони свідомих одиниць. І чим їх більше в народі, громаді чи найменшій клітині, тим легше розв'язати кожну трудну справу.

В нашій волинській громаді таких одиниць небагато, а їх нам треба тисячі й то з різних прошарків суспільства. Прислана на час передплата, приєднання нового члена, проведення збірки на видавничий фонд і глибока свідомість потреби друкованого слова про Волинь, — це почесна місія свідомих одиниць. ІДВ потребує свідомих одиниць багато більше.

4. Фінансова база

В небезпеці, людина силкується зберегти тільки своє життя як найбільший скарб свій, а в добробуті її скарбом є багатство. Щасливий той, що зумів доцільно поділити свою працю, час, вміння та гріш на потреби власні і загальні. Є речі в нашому житті проминальні і довготривалі.

Фінансова база будується передплатами, принагідними збірками та більшими жертвами. Ми певні, що серед волинян є самітні люди, що на схилі свого віку могли б завіщанням частину майна записати на постійну фундацію Інституту Дослідів Волині. За такими одиницями треба пошукати і в потребі усвідомити їх про велике значіння меценатства для такої благородної справи.

Найпевніша фінансова база, — це постійна діяльність гуртків на місцях нашого поселення. На різних імпрезах, товариських сходинах, гутірках, родинних ювілеях — завжди можна поглибити інтерес до Волинезнавства та зібрати фонди на видання.

5. Наші психологічні вади

Наслідком історичних умовин, в яких волинянам доводилося раз ділити долю з Наддніпрянщиною то знову з Галичиною, великий тиск москалізму і польщизни, — змушував Волинь бути помостом поміж сходом і заходом і це впливало на своєрідний тип людини. У волинян витворилася повздержливість до всього нового і майже кожна одиниця є окремим світом і часто не вмістима в оточенні. Подекуди це витворило пасивний тип людини, а з браку власного критицизму такі одиниці стають поза суспільством і хоча своїм числом збільшують мільйони, то духової і фізичної сили собою не представляють.

Нам це конче треба взяти до уваги та усвідомити собі, що пасивність у національній роботі дуже шкідлива, натомість вона оправдана в умовах чужої надвлади. У нас на еміграції пасивність не може мати місця і кожна одиниця з числа мільйонів повинна і мусить складати якусь цеглину для добра загалу.

У праці ІДВ пасивність волинян дуже помітна. І хоча ми наше десятиліття закінчили 15-ю книжкою і була змога збагнути напрямні нашої праці, то багато з нас ще не визбулися тієї шкідливої вади. Серед нас не може бути волинянина, щоб стояв осторонь так потрібної для Батьківщини праці.

6. Шкідлива анархія

Прояви анархії дуже вкорінені на сході Европи, натомість їх не помічаємо на заході. У праці ІДВ ми мали і ще маємо змогу часом бачити нічим не оправдані деякі анархічні прояви. Ми часто не можемо розділити не любої нам одиниці, від загального добра. І часто загальне добро утотожнюємо з одиницями. Отже, треба нам знати, що

загальне добро є нашою конечністю, а нелюба нам провідна одиниця в ньому завжди є замінимою. Скільки вже на наших очах змінилося провідників держав і то під натиском суспільства, але держави як такої ніхто не відважувався руйнувати, бо це означало б самозагибель.

7. Наша жертвенність

Без жертвенності праці, часу і гроша великих діл не досягнемо. Наші батьки колись думали, що їх з власної хати ніхто не викине, але сталося інакше, — їх та нас навіть карали за те, що ми мали власну хату, землю і державу. Отже, щоб бути повним господарем своєї хати, треба мати міцно обставлені границі своєї держави. В цьому беруть участь дужання фізичні і духові. Духову боротьбу провадимо також і книжкою, друкованим словом. Тому то ми повинні зо всією силою дбати, щоб книжка появлялася.

Ми не хочемо тим казати, щоб тяжко запрацьований гріш вповні віддавати на загальні потреби. Ні, але треба давати по трошки, але часто та дивитися, чи наші гроші справді вжиті на добре діло.

8. Поширювання видань

Є багато шляхів служити працею ІДВ. Одним з них є поширювання видань на місцях. Знаючи добре місцеві умови, можна легко кілька примірників передати бажаючим. Майже в кожному великому місті є книгарні і їм можна передати до продажі видання та допильнувати, щоб на час заплатили. Дехто може поставити питання, чому до книгарень ІДВ сам не висилає, — ми висилали, але книгарні не вив'язуються солідно, бо нам тяжко їх сконтролювати. Отже, їх треба комусь пильнувати на місці. Книгарні жадають великої знижки, що часто приносить нам страту.

9. За ширші зв'язки з оточенням

Про нашу працю треба більше писати в пресі. Не управа ІДВ має це робити, а кожна щира людина, що отримає в руки якесь нове видання. Також важним є тримати дружні зв'язки з організаціями та установами з метою виміни видань, обміну думок, а головно використовувати наявні архіви та бібліотеки.

У нас велика потреба редагувати матеріяли і часто ми просили знавців мови і редакторської техніки допомогти нам працею, але майже всі відмовляються "із-за браку часу" робити це та ще й гонорово.

Повищою статтею ми далеко ще не вичерпали можливостей нашої праці й співпраці. Кожний з нас може допомагати добрій справі після своїх вроджених чи набутих здібностей і вмілостей, лише треба хотіти служити вищій справі, а можливости і сили до того завжди знайдуться.

Ми віримо в успіх чергового десятиріччя під умовою включення всіх волинян та людей доброї волі до спільної праці.

Управа ІДВ (1950-1960)

Ол. Неприцький-Грановський

В РІЗДВЯНУ НІЧ

Ніч замріяна, тиха, спокійна,
Поміж хмарами місяць на землю глядить, —
А у небо у потай так рвійно
До Христа кожна думка хвалою летить.

Заворожений світ... Навіть в горі
Забувається все — і найтяжчий тягар.
Тільки блимають ангольські зорі
І у серці палає любов, наче жар.

Проминають в думках перебіжно
Довгий спогад зусиль, як і повних невдач, —
І все тане так любо, так ніжно, —
Бо в цю ніч кожен з нас ворожбит і гадач.

І лицем до вертепу в яскині
Прагнем щастя і сили в буденній борні.
Щоб прийти до Дніпра в Україні
Ми в надіях присвятим майбутности дні.

(За "Українським Православним Словом")

Яр Славутич

ПРУСАК

(Волинська баляда)

Від неплодних піль, сиротливих скель
До хвилястих нив, затишних осель

Крізь боїв дими, крізь вогні атак
Він вітально йшов, навісний прусак.

І під гуркіт авт шириною нив
Полював людей і хати палив.

І хати палив, і дітей топтав,
І носив перстні десятьох держав.

Танув тричі сніг, тричі даль гула
Під важким крилом пруського орла.

На четвертий рік у незнаний ліс
Він жорстоку смерть на Волинь приніс.

Тільки навстріч тут: "Волі не бери!
Забирайся геть!" — крикнули бори.

Не зважав прусак на повстанський тан.
На четвертий рік він попав у бран.

І, носій біди, на розбій жадний,
Безборонно став під закон війни:

"Розітніть, паліть — мій німий язик!
Вміє стріти смерть пруський войовник!"

Та метким вогнем з-під суворих брів
Курінного зір ворога зустрів:

"Наділяєм тих лиш добром — не злом,
Хто стрічає смерть піднятим чолом!"

І жахнувсь прусак, на коліна впав,
Дарував перстні десятьох держав.

"Будьте славні ввік!" у жару нестям
Ноги цілував лісовим борцям.

Та метким вогнем з-під суворих брів
Курінного зір ворога зустрів.

"Псові псина смерть!" курінний прирік,
Чоботи обтер і ступив убік.

І на знак руки, на умовний знак,
Від волинських куль поваливсь прусак.

1946.

Проф. Вол. Дорошенко

ШЕВЧЕНКОВА ПОДОРОЖ ПО ВОЛИНІ*

У біографії Т. Шевченка є одна прогалина, що й досі зостається невиповнена. Маю на увазі його археологічну екскурсію на Волинь у жовтні-листопаді 1846 року. 21-го вересня 1846 року Київська Археологічна Комісія, що тоді називалася "Тимчасовою Комісією для розбору стародавніх актів", відрядила Шевченка на Поділля й Волинь для опису й зарисовки важливіших пам'яток та записування народніх пісень і звичаїв. Поет, побувши спочатку на Поділлі, в половині жовтня виїхав із Кам'янця Подільського на Волинь. Звідомлення з своєї роботи, яке він по повороті до Києва подав Комісії, затратилося з усіма додатками — малюнками й записами, мабуть у зв'язку з переполохом, викликаним його арештуванням у 1847 році. Припадково збереглося лише кілька малюнків, що їх зробив Шевченко під час згаданої екскурсії.

І от, коли перебування і праця Шевченка на Київщині й Лівобережжі відомі більш-менш докладно, волинський період його життя й досі належно невияснений. Нічого нам не принесли для роз'яснення цього періоду й архівні знахідки пореволюційних років. Збільшилися наші відомості, напр., про Шевченкову археологічну подорож по Полтавщині й Чернігівщині завдяки матеріялам, що їх опублікував Мих. Новицький у кн. 1-2 "України" 1925 р. (власноручні Шевченкові нотатки під час цієї подорожі), але про волинську подорож доводиться повторити сумні слова Ореста Левицького, автора цінної статті "Археологическіе Экскурсіи Шевченка в 1845-1847 гг." ("Київська Старина" 1894, кн. 2): "Які саме місцевості відвідав поет-маляр і які пам'ятки старовини оглянув, — невідомо" (ст. 240). Можна, правда, трохи прояснити цю справу на підставі досі опублікованого матеріялу, і це буде предметом моєї невеличкої замітки, чи краще — пригадки для Шевченкових біографів. Як це не дивно, але ніхто з них досі не звернув належної уваги на той першорядний мате-

---

* Подану нижче розвідку проф. В. Дорошенка передруковуємо з "Ювілейного Збірника на пошану акад. М. С. Грушевського", Київ, 1928 р. Опублікована у виданні, що його знищила червона Москва невдовзі по його появі, є вона, можна сказати, майже цілком невідома сучасному читачеві, а тимчасом своєї ваги вона й досі не втратила. Для нашого видання автор був ласкавий її переглянути й дечим доповнити й поправити. Редакція.

ріял, що його дають російські повісті великого Кобзаря.

Передусім зовсім поминув цей матеріял сам О. Левицький, а пізніше й О. Кониський. Останній, що правда, загалом досить уважно використав життєписні вказівки згаданої літературної спадщини поета, але чомусь переочив те, що дає вона саме для волинського періоду. А дає чимало. Є в ній і вказівки на ітинерій Шевченка по Волині і згадки про його роботу, думки та враження під час подорожі. Через брак інших відомостей ці вказівки є для нас особливо цікаві й цінні, хоча й які вони неповні та уривкові. Знаходимо їх у двох повістях, що їх написав Шевченко наприкінці заслання в 1856 р.: "Варнак" і "Мандрівка з приємністю та й не без моралі" (первісна назва "Матрос").

В першій повісті оповідає Шевченко, як він стрінувся в "Соляній Защиті" з дідом земляком-волиняком, колишнім каторжником, що жив уже на засланні, влаштувавши свою оселю цілком на український лад. Хатина дідова нагадала поетові і знадвору і зсередини Україну.

Обидва земляки дуже втішилися і між ними зав'язалася розмова про любу батьківщину. Варнак просив Шевченка розповісти йому про "нашу чарівну Волинь і Поділля" (див. "Поэмы, повести и разсказы Шевченка на русском языке", Київ, 1888, ст. 34), а знову поет довідався від земляка про його сумну долю, що завела його з Волині на далеку каторгу.

І от, хоч оповідає ніби-то дід — волиняк, але згадки про волинські місцевості такі живі й яскраві, що читачеві ясно стає, що сам поет мусів там бути й бачити їх, що в основі варнакових описів лежать спогади самого Шевченка. Це тим певніше, що раз-у-раз зустрічаємо спостереження, які виразно свідчать про їх автора, а саме спостереження характеру історичного й археологічного, які очевидно належать не варнакові, а самому Шевченкові. Вони цілком аналогічні до таких самих спостережень і заміток його про лівобережні й київські пам'ятки, що трапляються в цих таки і в інших його російських повістях і нагадують нотатки, що їх опублікував Новицький,* та цілком відповідають і зацікавленням самого поета й тим завданням, які доручала йому Комісія.

---

* Порівняй у "Варнаку" льохи за Києвом та в Звенигородці (ст. 52). у "Мандрівці" — про Таращу (ст. 440), Лисянку (449), Будища (473), Листвин під Черніговом (492), в "Наймичці" — про шлях Ромодан (65-66), у "Близнятах" — Переяслав (141, 152), Полтава (168), в "Капітанші" — Глухів (417-418), у "Музиці" — про прилуцькі пам'ятки (590, 591, 594, 610, 622), у "Княгині" — етнографічні уваги (662).

Пам'ятник Т. Шевченкові у Вінніпезі. Відслонив прем'єр Канади достойний Д. Діффенбейкер 1961 року (стоїть наліво при співі "Заповіту")

Уже на самому початку "Варнака", описуючи грубку в дідовій хаті, пригадує Шевченко свої спостереження з волинського побуту: "Кімнату, — каже він, — ділила на дві половині замість перегородки вузька довга грубка, прикрашена візерунками, що їх виліпив домашній мистець. Такі грубки можна бачити на Волині й Поділлі" (ст. 33).

Оповідаючи про своє минуле, згадує варнак цілу низку волинських місцевостей: село Вербу, Дубно, Заслав, Корець, Крем'янець, Крем'янецький шлях і гору королеви Бони, Луцьк, Новгородок, Острiг, Почаїв, ріку Случ. Очевидно, всі ці місцевості не були для Шевченка порожніми звуками, а він сам там був, сам бачив їх зблизька, жив у них. От, напр., описує дід, як він ховався в різних льохах із своєю бандою, та й каже: "Такий льох був у мене один коло Звенигородки у так званому Братерському лісі. Викопали його, як каже народній переказ, гайдамаки 1768 року. Другий такий самий льох між Заславом і Острогом, також, здається, гайдамацької роботи, а третій — найбільший — під Києвом, за мурами Китаївського манастиря, теж у лісі. Це були величезні печери, викопані, либонь, за Андрія Боголюбського. На горі, де викопано ці печери, видно й досі сліди земляних укріплень, може, це огорожа його підгороднього терему" (ст. 52).

І мова й відомості тут, розуміється, не варнакові, а Шевченкові. Прочитайте ще опис хутора в гаю під Дубном, де лікувався варнак, і ви переконаєтеся, що сам поет мусів перебувати в подібному хуторі й милуватися з нього Карпатами, — так його яскраво змальовано (ст. 55). Тільки мистець-маляр міг пригадати собі по стільки роках той гарний волинський закуток. Так само у варнаковому оповіданні про його подорож після одужання з Почаєва до Новгородка видно особисті спогади самого Шевченка, що мусів сам ходити тим шляхом. Ось послухайте: "Вертаючися з Почаєва, завернув я до Крем'янця подивитися на "королеву Бону" та на палац чи кляштор, що тоді ставляли для крем'янецького ліцею. **Пером земля тобі, благородний Чацький. Ти любив мир і просвіту! Ти любив людину так, як заповів нам любити Христос.** З Крем'янця через село Вербу рушив я до Дубна, а з Дубна на Острог, на Корець та на Звягель — на береги моєї рідної, прекрасної Случі" (ст. 56). Підкреслені рядки — апострофа самого поета.

Подібні згадки бачимо і в другій Шевченковій повісті "Мандрівка".

В ній поет оповідає про свою подорож, як то він з Києва рушив до Кам'янця, а опісля, **"змірявши вдовж і**

впоперек Волинь і Поділля та діждавшися в Житомирі осінньої грязюки, вернувся благополучно в Київ" (ст. 556). "З Житомира — додає поет — послав я Степанові Осиповичеві (Прехтелю) пачку городнього й садового насіння, що назбирав у волинських та подільських аґрономів, а молодим прекрасним друзям моїм **зшиток українських пісень, що їх записав я від подолян і волинян".** При кінці повісти, згадуючи, що не послав ще Прехтелеві листа, тішиться, що "догадався послати ноти, книги та ще **зшиток українських пісень" (ст. 559).**

Успінський Почаївський Собор з півдня
(Акварель Тараса Шевченка. 1846 р.).

В цій повісті бачимо зацікавлення Шевченка старовиною. В дорозі він, напр., звертає увагу на дуб, у дуплі якого стирчало чавунне ядро, на могили, земляні вали, руїни старих замків, порівнюючи бачене тут із тим, що зустрічав на Лівобережжі.

От, побачивши невеликий земляний чотирикутник, поет зауважує, що він так само виглядає й такий же завбільшки, "як і на полі коло Листвина під Черніговом, де Мстислав Хоробрий різався з єдиноутробним братом своїм Ярославом. Тільки й одміни, що листвинський вал засіяний збіжжям, а в цьому забутому історією бастіоні

здогадливий господар поклав стирти зібраного з поля збіжжя" (ст. 492).

Приточу ще один уривок, дуже цікавий для нас тими думками, що їх збудили в Шевченка волинська природа і старовина:

"Від берегів тихого Дону до кременистих берегів бистроплинного Дністра — той самий ґрунт землі, та сама мова, той самий побут, та сама фізіономія народня, навіть пісні ті самі, як одної матері діти. А минуле життя цієї купки задумливих дітей — великої слов'янської родини не однакове. На полях Волині та Поділля ви часто милуєтеся мальовничими руїнами стародавніх масивних замків та палаців, колись пишних, як наприклад, в Острозі чи в Корці.

У Корці навіть церква, сховище забальзамованих трупів фамілії графів Корецьких, сама собою обернулася в руїну. Про що говорять, про що свідчать ці похмурі свідки минулого? Про деспотизм та про рабство! Про хлопів та про магнатів! Могила на Волині та на Поділлі — річ дуже рідка. А на берегах Дніпра, на Київщині та на Полтавщині ви не пройдете верстви поля, не прикрашеного високою могилою, а іноді й десятком могил, і не побачите ні одної руїни на просторі трьох губерній. Хіба тільки в котрогось багатого та примхуватого поміщика побачите в саду навмисне збудований, як руїни, дерев'яний розмальований храм Вести а ля ротонда Тіволі. Що ж говорять допитливому нащадкові оті часті темні могили на берегах Дніпра та оті величезні руїни палаців та замків на берегах Дністра? Вони говорять про рабство та про волю. Бідні, малосилі Волинь та Поділля, вони охороняли тих, що їх розпинали, по неприступних замках та в розкішних палацах. А моя прекрасна, могутня, вільнолюбна Україна туго начиняла своїм вільним та ворожим трупом незліченні величезні могили. Вона своєї слави на поталу не давала, ворога-гнобителя під ноги топтала й вільна, нерозтлінна вмирала..." (ст. 493).

Я вмисне навів ці виписки з російських повістей Шевченка, бо ж це сливе єдині вказівки його шляху, зацікавлень, праці й роздумувань під час подорожі по Волині. До цих вказівок можна долучити ще пару інших. А саме випадково зацілілі малюнки Шевченкові з цього часу свідчать, що він відвідав Почаїв і змалював там Лавру згідно з дорученням Комісії, що був у селах Вербці й Секуні під Ковлем і змалював там старовинні церкви (про це див. у замітці М. Шугурова в цитованій книжці "Київської Старини", ст. 318-319; малюнки подані в монографії акад. О. Новицького "Т. Шевченко як маляр", вид. Наукового

Т. Шевченко: Почаївська Лавра з заходу (акварель 1846 р.)

Т-ва ім. Шевченка у Львові, 1914). Далі можна згадати ще одну місцевість, де був Шевченко, а саме Вишнівець. Бувши в 1905 р. на Волині, чув д-р В. Щурат від старого льокая у вишнівецькому замку, 80-літнього Федора Кружилки, що Шевченко відвідував цей замок, жив там кілька днів, малював і писав. (Див. В. Щурат, З життя і творчости Т. Шевченка, Львів, 1914, ст. 24). Це зовсім імовірна річ, бо відвідини таких історичних пам'яток увіходили в пляни Комісії.

Мусів бути Шевченко, очевидно, і в недалекому Берестечку, щоб подивитися власними очима на поле колишньої битви. Ніде цього не занотовано, але не можна не згодитися з д-р Щуратом, що образ того поля, даний у відомій поезії, написаній на засланні ("Ой чого ти почорніло, зеленеє поле" Кос-Арал 1848 р.), дише безпосередністю обсервації.

Зіставляючи разом усі згадані вище назви волинських місцевостей, матимемо досить докладний ітінерій Шевченка в його подорожі з Кам'янця Подільського на Волинь.

Розуміється, він неповний. Не одна місцевість, яку поет відвідав, зосталася нам невідома, у всякому разі напрям знаємо. Безперечно Шевченко відвідав далеко більше місцевостей, а передусім мусів побачити ті, що були

йому на згаданому шляху з Кам'янця до Вишнівця, Почаєва й далі на північ, до Ковля. Так само очевидно, що всяких малюнків і записів поробив він далеко більше. Раз, що це входило в завдання Комісії, а друге, це лежало просто в його натурі, що відгукувалася на все мальовниче й цікаве чи то красою своєю, чи давниною. Крім праць, роблених на доручення Комісії, мусів Шевченко — поет і мистець-маляр — робити записи й ескізи й сам для себе, як про це свідчать його ж таки вказівки про дорожні ескізи хоча б у згадуваній вище "Мандрівці" (пор. ст. 548, 553). А як ставився Шевченко до всякого роду записів, свідчать його власні слова в повісті "Музика", де він згадує, як намовляв одного знайомого під час своєї археологічної подорожі по Полтавщині, "просячи його на користь науки записувати все, що торкається археології і взагалі народного характеру, а саме: пословиці, приказки, пісні, перекази й таке інше" (ст. 621).

На жаль, усі такі Шевченкові записи, а можна думати, й поезії й листи, бо навряд чи протягом майже трьох місяців подорожі не написав він ні одного вірша й листа. Мабуть запропастилися вони "во время люте", під час переполоху, викликаного арештами Кирилометодіївців.

У всякому разі, поки не знайдуться нові матеріяли, що проливали б світло на волинську добу Шевченкового життя, мимоволі доводиться задовольнитися зібраними вище знахідками.

.....

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте.
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Не злим тихим словом.

З "Заповіту" Тараса Шевченка

А. Холмський

КРЕМЯ'НЕЦЬ — ВОЛИНСЬКІ АТЕНИ

Одне з повітових міст Волині, розташоване за 30 км. від кол. галицько-волинської границі у південно-західньому куті цієї країни, Крем'янець нараховував перед війною кругло 22.000 мешканців. З того числа на поляків припадало 4.000, біля 1.000 було росіян, чехів та інших, решта, більш-менш порівну — українці й жиди. Перед війною на терені всієї Крем'янеччини, на 242 тисячі осіб населення — неукраїнців було тисяч 20, більшість яких належала до мешканців міст.

Крем'янець розташований на північно-східніх схилах Авратинських гір, які через і повз Крем'янеччину тягнуться з північного заходу на південний схід та саме в Крем'янці мають свої найвищі точки до 400 метрів (1328 ф.) над рівнем моря. Більша частина міста лежить ніби в глибокому яру, оточеному півколом схилів гори Бони та її "сестриць" — Дівочої, Черчі і Хрестової. Всі ці височини надають місцевості дуже гарного гірського вигляду і не дивно, що цей куточок України називають Волинською Швайцарією.

Крем'янець являє собою, власне, одну довгу Широку вулицю, яка йде долом великого яру. Всі інші вулички — це побічні, рівнобіжні між собою ярки, що під більшим чи меншим кутом промили собі в льосовому підложжі стежечки та пробились до матірного ложа Широкої вулиці. Льосові нашарування тут скрізь залягають поміж основними вапняками. Але не бракує в Крем'янецьких горах пісковиків і піску, а також кременя. На цих підложжях ґрунт, в масі — чорнозем, хоч на північно-західньому відтинку міста бачимо понад річкою Іквою (що протікає в 4 кілометрах від міста) піщані та глиняні ґрунти з кременням.

Гарний і чаруючий Крем'янець, коли він у зелені і квітах. Схили його височин укриті садками вперемішку з гаями та різнокольоровими полями й травниками, прикрашеними квітниками, ягідниками та декоративними кущами — бузком, жасміном, диким виноградом. Звідки б не глянули ви на Крем'янець весною, він перед вами ввесь, залитий квітами черешень, вишень, сливок, груш, яблунь, каштанів та різноманітністю зелені горіхів, кленів, дубів, берестів, ясенів, грабів. По-під хатами — ряди квітучих кущів.

А все ж цей чар — лише гарна облуда. Увесь порох, увесь бруд, усі жидівські помиї і смітники з по-під схилів крем'янецьких гір несе вода і вітер саме на Широку вулицю, рівнобіжно з якою яром тече брудний-брудний Потік. Тут, вниз сморід і нечистоти. Тому остерігайтесь відчиняти вікна й двері в хатах літом, бо все те, що здіймається за возом чи вашими ногами, все це несеться вітром у вашу хату. А вітер у Крем'янці може гуляти тільки в яру, цебто у самому місті. Тому то лише добрий дощ-злива, що обов'язково збіжиться з гір на Широку та пронесеться Потоком, може на деякий час вимити й відсвіжити місто.

Лежить Крем'янець при тупику залізниці, яка лучить його зо станцією Кам'яниця (40 км.) на магістралі Львів-Здолбунів; шосейні шляхи через Почаїв, Дубно, Вишневець, Катербург, Шумськ — ведуть на Львів, Тернопіль, Луцьк, Рівне. Розкішна українська природа наділила це місто щедрими дарами, що задоволять навіть найбільш вибагливих. Лани пшениці, гречки, буряків, картоплі і т.ін. ген-ген навколо простяглися скрізь по околиці, щільно обгортаючи і саме місто. Грабово-дубові чи соснові ліси простягнулися широкими смугами від міста по горах, а до того ще багато тут пасік, тютюну та хмелю. То ж не диво, що "в Крем'янці завжди все є", що "Крем'янець — найдешевше місто". Брак транзитної залізниці, до речі давно вже запроєктованої і розпочатої будовою, не дає змоги вивозити з округи всю її продукцію. Тому, за нормальних умов життя та господарства, Крем'янець є справжнім містом меду, молока, булок, м'яса, овочів та тютюну. Так само в околиці Крем'янця дуже добре родить часник і цибуля, тому їх тут завжди більше, ніж деінде.

Не позбавила природа цього міста і копальних багатств. Крем'янець стоїть на покладах бурого вугілля. Хоч і не дуже високої якости, але, за браком кращого, воно стало, особливо в останніх часах, у великій пригоді для місцевої промисловости та й населення. Багато в околиці Крем'янця також торфу, який дає електричну енергію і для сусіднього міста Дубно. Нарешті, нещодавно знайдено тут поклади бентоніту, мінералу, який заміняє мило і вживається для відливання металів. Цей мінерал, поза Крем'янеччиною, знаходиться лише десь у Півн. Америці. Вивчення бентоніту ще триває, але вже тепер можна ствердити, що бентоніт заповідає для краю чималі перспективи, бо попит на нього дуже великий. До речі, околичні селяни з-за браку мила охоче вживають бентоніту для прання білизни, миття рук і т. ін.

Щодо міського ремісництва, то перед війною тут було біля 500 шевців; Крем'янець виробляв взуття на вивіз, звичайно через жидівські фірми, виробляв також і вивозив меблі. Торгувало це місто кошиками з очерету, які довозилися сюди з околиць м. Вишнівця (20 км.). Були тут млини, бровар, вирібні шкір, гребінців, миловарні, фабрика свічок, вапнярні і цеглярні, слюсарні, кузні, кілька друкарень, було налагоджено виробництво оцету і т. ін. Місцеве українське населення було зайняте також сільським господарством та заснувало кілька розподільчих кооператив. У старі часи Крем'янець постачав також кременя на кресала.

Та "не о хлібі єдинім жив чоловік". Тому Крем'янець не лише те робив, що "розкошував" у спокійні врожайні роки. Він знав та знає також духове життя. І, найперше — жив Крем'янець Богом. У Крем'янці дуже багато церков, а ще більше їх тут було раніш. З існуючих церков 4 парафіяльні: Богоявленський манастир, Миколаївський собор, церкви — Чеснохресна та Різдва Богородиці. Далі церкви-філії: Покровська, церква на Переліснах (передмістя). Нарешті — ще дві церкви при манастирі, з них одна семинарська; одна церква на манастирському кладовищі та одна дочірня при соборі. Крім того, є в місті дві каплиці та кілька фігур-хрестів. Поза цими православними церквами в місті є два католицькі костели та євангельський молитовний дім. Минуле міста свідчить, що тут були ще такі церкви: манастир дівочий на Дівичій горі (звідки і назва гори) та церква на старому міському кладовищі П'ятинка. Врешті згадаємо найцікавішу зо всіх святинь у Крем'янці — Богданову Каплицю. Вона знаходиться вже за містом по дорозі до села Підлісець при колишньому кладовищі, що на ньому вже літ сто як не хоронять. За переказом, при цій каплиці молилася перед битвою під Берестечком (1651 р.) одна частина Богданового війська, яка тут проходила. Біля церкви є джерельце, при якому щоліта відбувається врочисте освячення води.

Із старих будівель у місті заслуговує на увагу найперше — Крем'янецький Манастир. Це кол. греко-католицький Василіянський Манастир, але збудований як православний ще в 1636 році православним послом до сойму Малинським. Тут була колись українська друкарня, в якій, між іншим, видруковано було "Луцький Синод" волинського собору, що відбувся в Луцьку в першій половині XVII віку. Цікаво, що з того накладу понад 300 примірників, зв'язаних в пачку, пролежали в Варшаві в польській бібліотеці аж до наших днів на гориці, поки їх там

не розшукав проф. Ів. Огієнко.* Далі йде — Миколаївська церква, б. пофранцішканський манастир. Будівля XVII ст. Російський уряд передав її православним, побудувавши замість цього римо-католикам — теперішній костел св. Катерини. Церква Різдва Богородиці — зовсім нова цегляна будова, але до 200 років стара. Чеснохресна церква також дуже старого походження: вона вже третя будівля на тому самому місці; дерев'яна, останньо поставлена в 1890 році. Тут за Польщі була українська парафія. В цій церкві Служба Божа в українській мові відправлялася з перервами від 1917 року. Поруч собору є ще в Крем'янці друга церква, що найбільш знесла до Бога жалів від побитих недолею українських сердець.

Із старих світських будівель варто згадати про збудований ще в XIV ст. замок на Боні, що прийняв свою назву від імени королеви Бони-Сфорца, італійки з походження, дружини польського короля Зигмунта I Старого. Тепер тут приміщено пожежну сторожу міста. Далі належить відмітити будинок крем'янецького ліцею, збудованого на грані XVIII-XIX віків, і, тоді ж, здається, побудований клюб з написом: "Post laborem otium". (Зберігався як приватне мешкання). Пам'ятниками старовини в Крем'янці є також кладовища — вже згадувані: П'ятенка, кладовище біля Богданової каплиці, на якому можна відчитати могили бувших професорів ліцею; Манастирське кладовище, на якому знаходяться Козацькі Могилки, а також могилки закатованих большевиками мучеників. (На пам'ятникові однієї з тих могилок читаємо: "Ми жили, бо Ти так хотів, ми вмерли, бо Ти так звелів, то ж поможи нам, бо Ти можеш"). А також тризуб і слова із Ів. Франка: "Це початок боротьби, а не кінець". На цих могилках, що свій початок ведуть ще від днів першої національної визвольної боротьби, щороку двічі відбувалися врочисті панахиди за душі похованих тут. На Тупикському кладовищі вабила до себе поляків могила поета Словацького.

Окрім численних християнських храмів про духове життя міста, а разом з тим і країни, промовляють також і місцеві школи. В Крем'янці були такі школи: 1. Українська гімназія (закрита поляками в 1938 р.), 2. Українська православна духовна семінарія, 3. Українська дяківська школа, 4. Середня сільсько-господарська школа (в с. Білокриниці — 3 км.) з відділами — агрономічним і лісовим,

---

* Сьогодні Митрополит Української Греко-Православної Церкви в Канаді Іларіон, — Ред.

5. Польська гімназія ім. Чацького, 6. Педагогічний інститут (підвищеного типу), 7. Кооперативна гімназія і чотири семиклясові школи. Ці школи переважно містилися в гарних, спеціяльно для того поставлених будинках та мали при собі гарні інтернати для учнів. Деякі з тих шкіл були свого часу уфундовані меценатами, як напр., гімназія Чацького — в 1805 р., що мала полонізаційні цілі, а пізніше, 1830 р. рільничо-лісова школа ім. Вороніна — — російська паралізація попередніх заходів школи Чацького. Із духовних шкіл була тут семінарія, що містилася в кол. народньому домі, збудованому (1913 р.) заходами єпископа Нікона (Безсонова), знаного пізніше члена Державної Думи. Він був, як відомо, автором законопроєкту про впровадження української мови, як викладової, в початкових школах України, а також автором голосної статті "Орли і Ворони" в газеті "Биржевыя Ведомости", в якій він осудив російську протиукраїнську політику в Галичині, під час її окупації російською армією. Жіноча єпархіяльна середня школа, т. зв. Віталіївська, за Польщі відразу ж була перенесена до Дерманського манастиря і там зліквідована. Та школа постала в 1880 р. за ініціятивою єпископа Віталія (Гречулевича), довголітнього редактора духовного журнала "Странник".

Згадана фундація Чацького, так званий "ліцей", що у момент свого постання творився на зразок університету, був забезпечений великими маєтками і зовсім не залежав від державного скарбу; він міг розвинутися в сильну наукову інституцію. Однак, замкнений за зв'язки з польськими повстанцями в 1831 році, разом з Віленським університетом, ліцей був змушений передати свої наукові багатства до Київського університету, що тоді постав, як рекомпенсата за замкнені школи. Приміщення ліцею зайняла Волинська духовна семінарія (в Острозі 1796-1824), яка сюди і була перенесена із м. Теофіполя в 1836 р. Духовна семінарія проіснувала тут біля ста років (в 1902 р. була перенесена до Житомира) і виховала в своїх мурах цілий ряд українських духовних і світських діячів у всіх галузях громадського життя. Семінарія існувала тут поруч з мужеською духовною школою, якої доля була така сама, що й Віталіївської жіночої школи.

Не самими школами прислужився освіті Крем'янець. Славу "Волинських Атен" здобув собі Крем'янець найперше своїми музеями й бібліотеками, враз з славетними будівлями. Від перших часів існування фундації Чацького, тут існувала бібліотека й музей. Не порвалась та традиція і після закриття ліцею в 1831 р. Як було згадано, по

ліцейові прийшла цілком вже сформована духовна семінарія з її 700 учнями. Крем'янецька "ліцеальна" бібліотека нараховувала десь біля 100.000 скаталогованих книг, а Крем'янецький Краєзнавчий Музей займав на Правобережжі перше місце серед аналогічних інституцій. Цей музей складався з багатьох великих заль і кімнат, вщерть заповнених експонатами з місцевої флори, фавни, геологічних напластувань та мінералогічних багатств краю. Своїми працями й спричинився властиво музей до відкриття на Крем'янеччині бентоніту. Дуже багато також представлено в музеї місцеву етнографію й археологію. Тут представлено і найдавніші епохи людського життя на землі і часи стародавнього Риму, Греції та Візантії. Наша княжа доба, Литва і Польща, нові часи та сучасні нам події. Любляча рука і пильне око знавця, зокрема директора Цинкаловського Ол., все те розшукувало, викопувало, випрошувало, купувало і купчило. Тут врешті купчились картини, портрети, рукописи, стародруки, всі місцеві газети, книги і т. ін. Збірки музею були ще цілі за останньої німецької окупації, хоч були викинуті в діл (до пивниці).

З музеєм і школами Крем'янеччини була тісно пов'язана діяльність Народнього Університету в с. Михайлівці (коло м. Радивилова), де в маєтках ліцею систематично відбувалися курси інструкторів з різних ділянок знання, що їх провадили вчителі крем'янецьких шкіл, підготовляючи початкових культурних працівників з місцевих селян. Хоч і провадилось ту роботу по стежці "звенькшеня польскості", однак серед українців з того виходило щось інше і більш натуральне та корисне. В Крем'янці щороку, поза звичайною наукою по школах, відбувались влітку різні курси — вчительські, мистецькі, фахові, кооперативні, спортові, співу й музики. Тут відбувалися різні з'їзди, прилюдні лекції, театральні вистави, виставки, збори товариств. Для того служили прекрасні великі залі — Театральна, Колонтая і Колонна.

Дуже велику ролю в культурній праці в Крем'янці, вже за нової Польщі, відігравали місцеві товариства: "Просвіта", "Сільський Господар" та "Українське Добродійне Товариство", що розпочали й провадили довший час місцеві діячі: — сенатор М. Черкавський, посол до сойму С. Жук (забитий большевиками в с. Чайковичах у Галичині) та інші. Створена зараз же по упадку царизму, "Просвіта" проіснувала до епохи т. зв. "пацифікації" (1930 р.). Вона мала свої філії майже в 170 селах повіту, набула в Крем'янці землю для будови Народнього Дому, мала матірну бібліотеку до 5000 томів, менші бібліотеки по філіях, а також пересувні книгозбірні.

У Крем'янці народився і вчився славний польський поет Ю. Словацький, якого батько був тут професором. Також проживав тут славний географ Н. Пржевальський, син офіцера в одному з тут поставлених російських полків. Тут бував гетьман Іван Мазепа (1705 рік), відвідуючи свою приятельку княгиню Дольську. У Крем'янці написано капітальну працю Н. Теодоровича — "Историческо-Статистическое описаніе церквей и приходов Волынской Епархіи".

З православних єпископів жив тут митрополит Діонисій (Валединський), що його благословінням і поміччю відновлено Українську Автокефальну Православну Церкву; єпископ Амвросій (Гудко), за революції — Чистопольський, що прийняв мученичу смерть від большевиків десь біля Казані. Це саме він перший з єпископської кафедри на Волині почав українською мовою навчати слова Божого.

У Крем'янці жили і вчились наші письменники — Улас Самчук та Оксана Лятуринська. Немало знаних імен спіткаємо серед численних абсольвентів духовної семінарії і сільсько-господарської школи. Було багато видатних духовних достойників. Згадаємо о. Аполонія Сендульського, історика Волині, а з агрономічного світу — нашого славного вченого-ентомолога та поета Ол. Неприцького-Грановського, що вчився в Білокриницькій школі.

У Крем'янці, незадовго перед війною, працювала під головуванням проф. М. Кобрина Перекладацька Комісія при Варшавському Науковому Інституті, що була зайнята перекладом богослужбових книг на українську мову. Тут були опрацьовані тексти — Псалтиря, Апостольських послань* і Часослова. В різні часи виходили в Крем'янці такі видання: "Волинські Єпархіяльні Відомості" (ред. Білецький), "Православна Волинь" (ред. проф. Біднов), "Духовний Сіяч", "Церква і Нарід", великий календар в пам'ять 950-ліття Хрещення Руси, два томи проповідей Митрополита Олексія в українській мові. Крім того, виходило багато інших книг і періодичних видань в українській, російській і польській мовах. За німецької окупації виходив у Крем'янці "Крем'янецький Вісник" та ін.

Такі в головному та побіжному огляді факти з освітньої ролі в минулому маленького Крем'янця. Ми думаємо, що це освітнє джерельце було таки дійсно більше, ніж в якому іншому подібному повітовому місті. Через усі віки горів огник українського духа в Крем'янці, і за поля-

---

* 1942 р. видані в Варшаві синодальною друкарнею за благословенням Митрополита Діонисія.

ків, і за царату і за большевиків. Навіть під час входу до міста совєтського війська в 1939 році, Крем'янець задемонстрував свою українськість — жовто-блакитними прапорами на арці. У військових ешелонах, в яких їхали рекрути до польської армії — лунало голосне: "Ще не вмерла Україна". Протягом всього панування останньої польської державности щороку в день 22 січня на Боні маяли наші прапори, вивішувані невідомою рукою.

Душа Крем'янця, народня його серцевина — все залишалась в основі та сама, українська, залишалась навіть тоді, коли здавалось часами, що міщанство міста "за панами потягло". Так Крем'янець зафіксував своє слово у формуванні душі всього українського народу і відбився у кристалізації загально-національної української самосвідомости.

Назва міста, що протягом віків хиталася по актах: Кржеменец, Кременец, Кремінець, так і залишилася народньою назвою — Крем'янець, що була написана ще в "Луцькому Синоді" в 1638 році, що уміщена на пам'ятнику, поставленому крем'янчанами по полеглих козаках і на пам'ятниках пізнішої доби. Освячена сивою давниною ця назва сяє нам в ореолі тих мучеників, що нелюдська влада закатувала їх за прагнення волі своїому народові. Нарешті в Крем'янці дожив наш народ часів, коли по селах повіту за Польщі рідко було знайти українську хату, де не було б тризуба і портрета Шевченка. В цьому ж місті відбулись процеси "Юнака" за Польщі і "Студентів Педагогічного Інституту" за Сталіна. Під Крем'янцем останньо проживав на своїому хуторі, роблячи та ширячи бандури і провадячи клясу бандури в Крем'янецькій музичній школі, наш славний бандурист Кость Місевич, що на Крем'янеччині знайшов і свою трагічну смерть в 1943 році.

Чи ж цей прекрасний закуток з таким славним минулим не заслуговує на назву "Волинські Атени"?

Кінчимо нашу розвідку такою ще увагою. Старий Крем'янець, що по останній війні принаймні наполовину не існує, уявляв собою архитектурну оригінальність, у якій відбивався вплив на його будівництво готику та правдивого староукраїнського способу будівлі. Це єдине місто на Волині, що було вкрито червоною черепицею, а будівлі були з піддашшям (мансардами) та характерними ганками і сходами до піддаш. Деякі з цих будинків були під спеціяльною опікою будівничої охорони та зберігались непорушними. Але війна їх не пожаліла. Більшість з них тепер існує хіба лише на фотознімках.

Перед самим початком 2 св. війни містом піклувалась (в наміру збереження й прикрашення) спеціяльна комісія під проводом професора-маляра Василевського. Ця комісія, проваджена "чудаковатим" мистцем, кілька разів протягом року перефарбовувала ціле місто, "упєнкняючи" його. В наслідок того Крем'янець став пристий, як арлєкинів плащ. Кожний дім, кожний пліт був іншої фарби. Таким застала його смерть в огні пожежі, що її зазнало місто в 1942 р. Пожежі й розвалювання жидівських домів німцями наполовину місто знищили, а червоні господарі ледви чи що збудували, на це є і докази.

Роман Оріон Климкевич

ПОЛІСЬКА НІЧ

Повний місяць став над лугом.
Дивний місяць... Маревно
Настрій повний тиші й туги
Лле немов старе вино.

Загортається імлою
Блідо-ржавий виднокруг
І в таємному спокою
Холодніє сизий луг.

Дивну музику створили
Тихі й вогкії вітри,
Повну первісної сили
Таємничої пори.

Повний місяць став над лугом,
Мряка дивно мерехтить
І стара, забута туга
Тихо й глухо каже: цить...

(Із збірки "На синіх обріях")

О. Митрат С. Ґерус

РОЛЯ ВОЛИНІ У ПРОВОДІ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Острозька Духовна Академія.

I.

Волинській землі судилось відіграти поважну ролю в історії України. Волинь, як найбільш висунута на захід українська земля, разом з сусідньою Галичиною була під пильним оком заздрісних сусідів і Риму, які хотіли здобути ці землі для себе. Сусіди — для поширення своєї держави, Рим — для своєї церкви. На тому тлі провадилась за цю землю довга й затяжна боротьба.

Київські князівські роди, як відомо, були споріднені з пануючими родами інших держав, особливо Польщі та Литви. Причиною споріднення були подружжя. Отож, коли на українських землях вмирав хтось з князів, або припинявся княжий рід, наступали безконечні претензії до князівського престолу з боку Польщі або Литви на основі подружнього споріднення. Повставали сварні, а їх використовували для себе хто хотів, а також католицизм.

Західньо-українські землі, в наслідок міжусобиць, опинились були під Литвою, а потім, року 1569, ввійшли, разом з Литвою, в склад Річипосполитої Польської.

Католицька Польща, маючи під собою українські землі, прийнялась польщити їх. Головний натиск було зроблено на православну віру, як ознаку української народности. Волинь стала пробним полем, на якому почались перші спроби спольщення українського народу, як також тут насамперед зродився й спротив до польських утисків. Але треба сказати, що спротив самого населення у ті часи не дав би ніякого успіху, якби його не очолювали свої впливові й заможні особи. На щастя, український народ мав тоді свою родовиту шляхту, що перше місце поміж нею займав князь Костянтин Острозький, великий патріот і вірний син українського народу та своєї православної церкви.

Князь Костянтин Острозький був одним з найвпливовіших людей в Річипосполитій. Він був маршалком волинської землі і Київським воєводою. Багатство Острозького і урядове становище давало йому великий авторитет

у державі. Він був великою силою, з ним хоч-не хоч рахувався король і вся Річпосполита. Він, як православний українець, був тією скалою, об яку розбились польські й римські заходи наприкінці XVI ст., і православна церква в Польщі була врятована.

II.

Родинним містом кн. Острозьких було місто Острiг на Волині. Там величався родинний замок князя і сяяв золотими банями величний Православний Собор. Там, в Острозі, народилась і перша українська вища школа — Острозька Духовна Академія. Нема точних даних про час заснування Академії. Рік її заснування відносять на 1579.

Сучасники називали Академію і "Тримовним Ліцеєм", і "Колегією", і "Грецько-Слов'янською школою", або просто Академією. Ці назви свідчать, як народ розумів цю школу, і яку велику вагу їй приписував, як високій школі. Назва "Тримовний Ліцей" вказує на характер навчання в цій школі, що грецька, слов'янська і латинська мова були в ній основними предметами. Що ж до внутрішньої сторони цієї школи, то вона була чисто православною.

Чому ж саме постала ця школа? На це питання відповідає нам історія. Відомо нам, що на Україні все були високоосвічені люди, люди високої культури й інтелігенції, як, напр. Київський Митрополит Іларіон та ін. Всі вони доходили до такого стану посиленою працею над собою, самоосвітою, здобували знання, так би мовити, приватно. Школи в той час були початкові. Вони містились при манастирях і парафіях, і їх головною ціллю було готовити кандидатів у священики. Але прийшло XVI століття, і внесло в життя певного роду зміни. Ті зміни зазначились в житті релігійному так званою реформацією, а в житті суспільному народились нові ідеї, виникли нові гасла. Протестантство сильно вдарило католицьку церкву, але не без того, що дух його повіяв і на українську людність. Відгомін реформації дійшов і до Волині, і заінтересував українську інтелігенцію й аристократію. Затривожений Рим кинувся до оборони своєї церкви в Польщі, особливо на бувших литовських землях, вживши для того новостворений Єзуїтський орден. Стримавши наступ реформації на католицьку церкву, Єзуїтський орден розпочав наступ на церкву православну, щоб її знищити, обернувши її вірних у католицтво. Здобувши підтримку від польського уря-

ду, добре зорганізовані й освічені єзуїти сильно загрозили православію. Єзуїти заснували в Вільні академію, позакладали в Україні школи, друкарні й випустили на місіонерську працю своїх гарячих проповідників.

Українська аристократична молодь, не маючи своїх шкіл, приваблювалась до шкіл єзуїтських, де її виховували в католицькому дусі та в ненависті до православної віри й українського народу. Так вихована українська молодь пропадала для своєї церкви і свого народу, і це було одною з головніших причин, через що Україна втратила свою аристократію, інтелігенцію.

Князь Костянтин Острозький бачив цю небезпеку. Він її глибоко переживав, і, щоб протиставитись їй, постановив заснувати в своїй столиці — Острозі свою, православну школу, школу високу, — Академію, яка дорівнювала б школам католицьким.

Треба сказати, що в своїому наступі на православіє єзуїти підкреслювали, що православне духовенство темне, неосвічене, не розуміє правд Божих, бо православна церква не має шкіл, і що тільки в поєднанні з Римом можна мати й освіту й правдиву віру. Отож, Острозьку Академію треба вважати як відповідь князя Острозького на напад ворогів православія. Бо й справді, князь Костянтин відкрив Академію для того, щоб вона стала фортецею православія.

Ця благородна думка князя поміщена в передмові до Острозької Біблії, де в імені князя так сказано: **"Бачив я, як ворони й вовки нападають з усіх боків на Церкву Христову, та без милосердя жеруть її. Жалість пройняла мене. Бо ж кого з благовірних та благорозумних не пройме жаль, коли він бачить убогість Церкви Христової, що ось хилиться впасти".** І стала Академія тією кузнею, що кувала духовну зброю для оборони православної церкви.

III.

Князь Костянтин Острозький ревно опікувався своєю Академією. Він нічого не жалував для неї. Він гуртував при ній найвидатніших тодішніх вчених. Поза вченими греками, що були в ній професорами, були професори й зі свого вченого духовенства. Князь підшукував видатних священиків і спроваджував їх чи до Острога, чи до поблизьких своїх маєтків. Ось так приблизився до князя священик Дем'ян Наливайко, брат славнозвісного Северина Наливайка, козацького ватажка. Цей Наливайко пере-

клав з грецького твори Святих Отців і був автором важливого трактату: "Про Єдину Церкву." Поза тим він брав участь в Берестейському Соборі та в походах свого брата Северина. З духовних професорів Академії відомим був Ієромонах КИПРИЯН, сам родом з Острога, знавець грецької мови, який вчився в Венеції, Падуї і на Афоні.

Острозька Академія була не тільки учбовим закладом. Вона була чимсь подібним до теперішніх Академій Наук. При ній гуртувались вчені всіх галузів науки. Тут були знавці різних мов, були славнозвісні математики, астрономи, філософи, та інші вчені. Всі вони ревно працювали над поглибленням науки взагалі. Між іншим, був тут, як професор, Кирило Лукарис, пізніший Патріярх Царгородський та протодиякон Никифор, учасник Берестейського Собору, якого поляки взяли за турецького шпигуна й заморили голодом у в'язниці.

При дворі князя панувала повна толєранція, тому серед вчених, що гуртувались при Академії, були протестанти, уніяти, навіть іноді католики. Першим ректором Академії був відомий нам Герасим Смотрицький, який брав найбільшу участь в праці над виданням знаменитої Острозької Біблії. З його творів дійшов до нас "Ключ Царствія Небесного", де він виявив свій великий талант, як публіцист. Академія зберігла імена ще інших видатних своїх професорів. Ними були: Филарет Бронський, Мотовило, Христофор, Мелєтій Смотрицький, син Герасима. Останній був вихованцем Академії і написав граматику слов'янської мови, яка послужила основою філологічного знання, та була перекладена майже на всі слов'янські мови. Багато разів передруковували її на Московщині для вжитку в своїх школах. По ній вчився відомий московський вчений Ломоносов.

Як бачимо, князь Костянтин у своїх плянах не помилився: Академія у великій мірі оправдала його надії. На студії до Острога з'їзджалося студентство з усієї України, з усіх суспільних її станів. Шляхта, міщанство й козацька старшина посилала сюди своїх синів. Всім прислуговували однакові права. Ніяких привілеїв нікому не було. Студенти жили в бурсі, де зобов'язувала міцна дисципліна. Найбільшу увагу звертали на церковно-релігійне життя, а поза наукою студенти займалися козацьким спортом, вчились стріляти з пістолів, їздити верхи. Князь любив приглядатись до того. Між іншим, в цій Академії виховувався пізніший гетьман — Конашевич-Сагайдачний.

Треба думати, що князь Острозький був би багато

більше зробив для православної церкви, але доля не судила того. Князь став занепадати на силах, а через те Академія, без його догляду, стала занепадати. З намови католиків, що були при дворі князя й мали вже свій вплив через дружину його католичку й сина Януша, теж католика, Академію з Острога перенесли до Дерманя, де був манастир і де князь мав свій великий маєток. А коли князь помер, то всі добра Острозьких перейшли в католицькі руки. Більше того: внучка князя Костянтина — Анна Алойза, шо, як відомо, була ревною католичкою, постаралась на місце Православної Академії заснувати в Острозі Єзуїтську Колегію. За Митрополита Петра Могили Академія заснувалась в Києві, перебравши спадщину по Волині, і сильно прислужилась православній церкві й українській культурі, але велика доля заслуги в цій ділянці належить волинській землі.

Остап Крем'янченко

ТУГА СКИТАЛЬЦЯ

Виходжу завжди ранньою порою
За місто й дивлюсь спрагло в далечінь...
Там, за тією сивою горою
В крові купається моя Волинь.

Туди я свій скорботній зір прямую,
Бо там мої і сестри, і брати.
І я стою один отут й сумую
Й не можу їм у горю помогти.

Я відчуваю сльози мого краю,
І через це в далекій чужині
Ніколи серце радости не має
Й рахує, мов в неволі, ночі й дні.

Тому я часто ранньою порою
За місто йду і дивлюсь в далечінь...
Вмиваюсь там гарячою сльозою,
І згадую улюблену Волинь.

Степан Женецький

ПРОЩА НА КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ

У молодому віці я дуже любив читати книжки, найрадше історичного змісту: Історію України, історичні повісті й оповідання таких письменників, як А. Кащенко, Андрій Чайківський, Микола Гоголь, Богдан Лепкий, В'ячеслав Будзиновський та інші. Це була моя улюблена лектура. А вже найбільше захоплювався я козацькою добою, — обороною лицарським козацтвом українського народу, спочатку перед нападами татарської орди, а пізніше героїчною боротьбою за визволення України з-під польського ярма та ще пізніше завзятою обороною козацької держави перед московською неволею.

Найбільше полонила мою молодечу уяву постать великого козацького гетьмана Богдана Хмельницького, визволителя України, будівничого української козацької держави, великого полководця, державного мужа й політика. Я радів усіма його перемогами та гірко переживав усі його невдачі. Та найбільше моїх гарячих, молодечих сліз пролилося при читанні козацької трагедії (1651 р.) на болотах біля села Пляшової, під Берестечком на Волині, де козацькі нерегулярні війська, т. зв. "чернь", дізнавшись, що Хмельницького схопили й арештували зрадливі його союзники татари, вчинили в обозі замішання, а це використали поляки, вдарили на козаків і нанесли їм великих втрат. Тоді-то в болотах під Пляшевою загинули багато сотень козацьких лицарів.

Пізніше, в селі Пляшева, що лежить кілька кілометрів від Берестечка, на горбочку Журавлиха, серед боліт та мочарів, де колись стояли козацькі війська, побудовано церкву-пам'ятника (скит), і щороку в річницю бою під Берестечком спішили туди українці з усіх сторін нашої великої Батьківщини, щоб віддати поклін тим, які життя своє віддали в боротьбі за визволення свого рідного народу, за волю свого краю.

Царська Москва не забороняла українцям ходити на прощу до Козацьких Могил під Берестечком, їй було на руку підтримувати протипольські настрої серед українського народу. Коли ж після першої світової війни постала поверсальська Польща, поляки, щоб погасити національну свідомість українців, щоб затерти всякі згадки про боротьбу українського народу з поляками, — заборонили ці прощі. Одначе, мимо заборони, кар та переслідувань поль-

ської влади, ці патріотичні прощі на Козацькі Могили не спинялися і як за давніших часів, так і за Польщі. У річницю бою під Берестечком, українці з усіх підпольських земель, а найбільше з Волині, з сусіднього Полісся, а також з Галичини, спішили віддати поклін Козацьким Могилам.

У 1932 році я, з п. С. Г., вибралися з Мостів Великих в Галичині, пішки на прощу до Берестечка, щоб поклонитися упавшим за козацьку державу. З Мостів Великих до Берестечка, хоча й навпростець, через Радехів, це буде далека дорога, — біля 120 кілометрів. Ми йшли тільки вдень, під вечір шукали гостинних людей, щоб переночувати. Так мандрували ми, з різними пригодами, виминаючи села й містечка, де були станиці польської поліції, три дні. У Галичині ми йшли спокійно, ніде не зустрічали ні поліції, ні інших жодних перешкод. Коли ж за Радеховом ми перейшли колишній австрійсько-російський кордон, то тут мусіли вже добре уважати, щоб не попасти до рук польської поліції, яка кілька днів перед річницею бою під Берестечком, всюди по селах, по важливіших дорогах та перехрестях повнила "службу", цебто задержувала всіх подорожніх, перевіряючи документи. Побачивши, що це українці з дальших околиць, завертала їх назад. Чим ближче було до Берестечка, тим поліційних стеж було більше. Але люди виминали їх різними бічними польовими доріжками, стежками, навпростець через поля, межами, луками та ярами. Це було в місяці червні. Волинські збіжжя були вже такі високі, що зручно прикривали прочан, яких чим ближче до Берестечка, то було більше.

Це саме робили і ми: в кожному стрічному селі розпитували українців, куди нам найкраще йти, щоб виминути поліцію та військо, яке в той час переводило в тій околиці вправи-маневри. Треба також було пильно виминати польських колоністів, що активно співпрацювали з польською адміністраційною владою, помагаючи стежити за українцями.

Виминаючи поліційні стежі, дійшли ми так аж до самого Берестечка. Нам залишалося перейти саме місто Берестечко, а кілька кілометрів за містом була вже Пляшева — мета нашої подорожі. Але тут постала перед нами найбільша перешкода, бо до міста треба було пройти мостом на ріці Стир, а на мості стояла ціла зграя поліції і всіх прохожих, які не мали чим виказатися, що мають в місті якусь справу (позов до суду, плачення податку тощо), не пускали до міста.

Ми присіли між густим волинським збіжжям й почали радитися, що робити. Вертатися звідси назад додому, коли ми вже так близько Пляшевої, нам не було найменшого бажання. І ми постановили за всяку ціну виминути і цю заставу.

Скит Св. Юрія на "Козацьких Могилах" біля Берестечка. В його нижньому поверсі є музей, де зложені козацькі кості (під шклом), козацька зброя, а на стінах картини з боїв, мистця Іжакевича. Зліва — церковця св. Михаїла, збудована Богданом Хмельницьким 1650 року в селі Пляшева. Цю церковцю згодом перевезено біля Скиту

Відпочивши трохи, ми повернулися назад, зробивши чимало зайвої дороги і прийшли до ріки за містом. Недалеко ріки пишався в зелені садів гарний хутір, до якого ми вступили розвідатися, хто там живе. Виявилося, що це були свідомі українці, яким ми й розповіли про себе: хто ми й куди ідемо. Ми попросили, щоб допомогли нам перебратися на той берег ріки. Волиняки українці національно дуже свідомі, а зокрема на Берестеччині. Тут спогади про козацьку бувальщину глибоко закорінилися в свідомості кожного українця. Нас дуже радо переправили через глибоку ріку Стир і ми вже без жодних перешкод минули Берестечко. Далі, широкою волинською дорогою дійшли ми аж до села Пляшевої.

До Пляшевої прийшли ми в обідню пору. Тут було вже стільки людей, ніби на Великдень коло церкви. Була це переважно молодь. Старших було небагато. Хлопці й

дівчата у вишитих сорочках, блюзках, спідничках. Всі вони розмовляли чудовою українською мовою. Ми, що вперше побували на Волині, дуже тішилися, побачивши таку велику національну свідомість волинян. Поляки своїм гнетом, — забороною читалень "Просвіти", українських шкіл, недопущенням з Галичини українських газет, не могли знищити національного почуття й свідомості.

Будучи тут зовсім чужими й не обізнаними ні з людьми, ні з тереном, не знаючи навіть, де знаходиться це святе й історичне місце, ми звернулися до якогось одного гурту молодих хлопців і дівчат, щоб вони прийняли нас до свого товариства, та щоб ми могли разом із ними піти на Козацькі Могили.

Вони дуже радо прийняли нас до себе, запровадили на свою кватиру до знайомих, де ми разом повечеряли, а потім пішли до церкви на вечірню. Церква побудована на тому самому місці, де колись стояв козацький табір. Ідучи до цього святого місця, що лежить за селом в сторону річки, серця наші були сповнені незбагненим глибоким почуттям. Це ж ми на тому самому історичному місці, де вдавнину проходили завзяті бої Хмельницького з поляками....

У церкві було вже дуже багато прочан. Це була тільки вечірня молитва, а головне свято мало відбутися узавтра. На цій молитві, в церкві й навколо церкви знову багамо молоді. Тут побачили ми навіть справжніх "козаків": в шараварах, в чоботях, у козацьких шапках... Вони кожний раз підходили до гуртків молоді, підслуховували, хто що говорить або самі заводили з кимсь розмову...

— Це шпіцлі польської поліції, — остерігали нас наші нові знайомі друзі волинці...

Окрім цього, ми ще зауважили, що в церкві, а також біля церкви в часі богослуження, підходили до гуртків молоді цивільно вбрані панки, показували якісь документи, а потім за ними йшли юнаки одинцем або й по кількох разом.

— Поліція вже починає арештовувати, — пояснюють нам наші знайомі.

За якийсь час до нашого гурту також підійшов такий "панок" і забрав одного з наших знайомих. За хвилину забрали другого. Незабаром такий "панок" казав іти за ним також нам обом, галичанам. Запровадив він нас до села, до великої стодоли польського колоніста. На тоці стояло велике грузове авто, а по боках у засіках лежали на соломі арештовані молоді хлопці. Арештованих пильо-

нувало кілька десятків озброєних поліцаїв. У нас обох забрали документи і сказали лягати в засік. Але чого ми сюди прийшли, то чомусь нас про це не питали. Але тих, що приводили перед нами й після нас, питалися:

— Ти поцось пшишєдл ту? Ти... — і за кожним словом ішла груба польська лайка.

Одні мовчали й зовсім не відповідали на запити, інші знову хитрували і казали, що прийшли на празник Богу помолитися...

— Батько з мамою йшли, ішли старші люди, то й я пішов...

Таким хлопцям поліцаї відповідали:

— Ах, помодліць сєн пришедлесь... За козакуф... За героюф... України ці сєн захцяло?... Ми ці дами Україне...

Кількох поліцаїв підскакували до юнака і били його по обличчі, копали чобітьми, били в груди прикладами рушниць... При тому пускали в рух мотора в грузовику, щоб не чути стогону катованих. Били й тих, що мовчали. Їх катували ще з більшою лютістю.

Одна з картин на стіні Скиту

— Маш козакуф! Маш Україне!...

Були й такі, що на запит, чого сюди прийшов, гордо відповідали:

— Помолитись за козацькі душі...

— Помолитися за тих, що за Україну голови поклали.

— Козацьким лицарям віддати поклін...

Польські поліцаї скаженіли від таких відповідей, а потім ще лютіше, ще довше знущалися над такими сміливцями.

Тільки одного юнака не били, хоча ми думали, що його закатують за його сміливі, просто визиваючі відповіді. Його привели вже зовсім пізно. Був у вишиваній сорочці, як і більшість волинських юнаків, стрункий, гарний, інтелігентний; рухи повільні, очі живі, рухливі.

— Єще єден "молоєц" — привітав його один з дижурних поліцаїв.

— Тись сконд? — спитав другий, що відбирав документи.

— З Куликова, — як сьогодні чую його спокійну відповідь українською мовою.

— Поцось ту пшишедл? — питає знову один.

— Щоб віддати поклін борцям за волю України, — зовсім спокійно відповідає юнак.

Ми всі в засіці затримали віддих, а поліцаї, що відпочивали по важкій своїй "праці", попідносили голови, дивлячись у бік сміливого юнака. А один поліцай, що постійно вдавав веселого смішаку, заверещав тонким, здегенерованим голосом:

— Ов, брацє, вставай! — почав він будити свойого сонного сусіда, — та ту правдзіва соборна Україна сєн родзі...

— Ах, потось тут пшишедл!... — зашипів з піною на устах цей найстарший, що всіх перепитував і замахнувся, щоб ударити юнака в обличчя.

— Це ж мій святий обов'язок поклонитися хоча раз на рік тим, що життя своє поклали за визволення нашого народу з вашого ярма...

— Цось ти повєдзял? — заверещав поліцай нелюдським голосом, опустив руки і вовком подивився на юнака.

А цей спокійно відповів:

— Це, що чуєш, пане кате...

Усі поліцаї позривалися, хапали за рушниці, а шофер пустив у рух мотора... Але цей найстарший поліцай, ніразу не вдаривши сміливця, пхнув його тільки до засіка і злісно сказав:

— Марш в конт, ти молойцу...

Юнак спокійно прийшов і приліг між нами...

У цій стодолі мазурського колоніста тримали нас усю

ніч. Другого дня, після обіду, коли в церкві закінчилося богослуження і всі люди розійшлися додому, тоді й нас усіх звільнили.

Про бій під Берестечком

Юрій Тис у журналі "Овид", ч. 12, 1950 р. так описує бій під Берестечком: (подаємо уривок. Ред.).

"Тоді, майже триста років тому, дві сили стали одна проти другої. Ось там стояли добірні гусарські хоругви Яреми Вишневецького — ліве крило королівських військ Речі Посполітої Польської. А тут полки Богуна і Джеджалії. За горбом, артилерія козацька: пушки і фалькони, серпентини і гарматки, обшиті шкірою. Гармаші готовлять міхи пороху і в похідних казанах ллють олив'яні кулі. Ген — на пів обрію розляглося військо Хмельницького, кольорове і туге, горде перемогами жовтоводськими, пилявецькими і львівськими. Цілком ліворуч, у хащах і верболозах, стоять закриті для ворога, татарські загони. Нові союзники України. Їм найбільш догідно зліва засипати противника хмарою стріл із луків. Вони теж мають розпочати бій. Звідтіль загомоніли раптом звуки поспішних літаврів, а по полках замаяли полкові й отаманські значки. Салют — і бій почався.

І враз татари, не добігаючи ворога, завертають. Праве козацьке крило не має охорони. Ніхто не знає, що сталося — і гетьман бачить татарські загони, як у бойовому порядку, звільна з'їзджають з поля бою. Риссю скочив до хана — з ним його найближчі. Військо хвилину вагається — захиталися широкі лави козацтва, як пшениця під буйним поривистим вітром. Але вже регіментарі наводять порядок і полки переходять у наступ.

Неспокійно горять темні очі хана, і жовте косисте обличчя відбиває зеленаві тіні в півсмерку ханського шатра. Хмельницький — гнів і пекло, безодня й божевілля: Довкруги очі сторожі, довкруги плетена зброя турецьких яничар. Зорять за кожним рухом гетьмана. Хан схвильований, але лице спокійне у застиглому зморщенні:

— Великий гетьмане — тепер ти в моїй неволі. — Хмельницький мовчить. Він розуміє — турецький світ не бажає собі могутнього сусіда, вільної Речі Посполітої Української. А хан — на Аллаха — мусів виконати наказ, або прийняти зелений шнурок з Істамбулу.

З ханського шатра видно обидва війська, річку і далеке місто. Поляки готові відбити наступ, шикують драгунів і кінноту Яреми — бойові дими гарматної і мушкет-

ної пальби розвіває вітер на подерті білі мли. — Враз у козацькому війську вагання, ворог наступає. Коронний гетьман завважив відкрите крило, слабу сторону козацьку. Згортає сили, щоб ударити — але ось забили бубни, затремтіли дрібні трубки козацькі — відступ.

Хмельницький бачить, як легко можна б змінити висліл бою, він знає, що важкі хоругви Яреми не можуть діяти в болотах, і тільки рішучий безстримний наступ може врятувати бій. Він затискає п'ястуки — яка доля — бачити відворот і безчинно глядіти, йому, що тримає майбутнє землі української в руках, йому, що чин кладе понад усе і не знає, що таке спокій і безділля. Схрещені рогатини сторожі нагадують йому дійсність, і він чорною хмарою завертає вглиб шатра.

Вечір залягає над світом. Мовкнуть стріли, тиша огорнула ворожі табори. І коли перший світ зійшов на землю і білі мряки опали сріблими краплинами на зелень, поляки побачили, що в козацькому таборі нема нікого. Піхотні й кінні відділи польського війська кинулися вперед, в хаосі і з криком бігли до порожнього табору. І нагло стрінув їх вогонь козацьких мушкетів — останньої сторожі на втрачених постах, воїнів неустрашимих, що хоронили нічний відступ війська. Це полковник Богун вивів усі полки і майже усі гармати і лісами подався на схід.

До останнього боронили переходи задні сторожі. До останнього погинули на полі бою. Ще на острові, невеличкому клаптику землі, кудою можна було податись за козаками, боронився останній відділ.

— Просіть пардону! — гукали поляки, але у відповідь загреміли мушкети. І коли останній з останніх залишився в живих, і ранений набивав рушницю — сам король дарував йому життя. Але він піднісся, рештою сил викинув у воду гроші і своє вояцьке майно і націлив рушницю. Вистрілити не мав уже сили. Польський драгун увійшов у воду по груди і пробив його рогатиною.

Хмельницький вирвався з полону і почав будувати укріплення коло Білої Церкви. Туди теж прийшли берестецькі війська, що ще в лісах розгромили ворога, який наступав і гонив їх волинською землею. Поляки завернули назад. А околицю накрила чорна смерть, пошесть, що забирала людей гірш війни, морове повітря, проти якого не було поради.

В Білій Церкві Богун махнув рукою: "Хоч Хмельницький програв під Берестечком, нещастя нам з лихвою нагородиться".

І так сталося.

— Чи в них один Хмельницький — говорили у Варша-

І. Гноєвий

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ ШКОЛА ІМ. ОЛ. СТОРОЖЕНКА В БЕРЕСТЮ ТА ПОЛЬСЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА НА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Тяжко буде говорити про українську народню школу в Берестю, коли під руками немає відповідних матеріялів, що характеризували б її життя, як рівно ж нема й жодних статистичних даних про неї. Тому приходиться користати з даних, які можна засягнути від живих ще свідків існування цієї школи.

Ті особи, які в ній безпосередньо працювали, на жаль, майже всі вже відійшли у вічність. На еміграції ще залишилися деякі співучасники заснування цієї школи. До них належить знаний український діяч д-р В. Р. Дмитріюк, б. посол до польського сойму в той час, який тепер перебуває в ЗДА, і В. С. Соловій, тодішній діяльний член берестейської "Просвіти", що сьогодні знаходиться в Австралії.

Щоб говорити про згадану школу та взагалі про шкільництво на північно-західніх землях України, треба буде найперше згадати берестейську "Просвіту", що постала десь перед 1916 р., коли на півн.-зах. українських землях діяв "Союз Визволення України" за допомогою синьожупанників і місцевої інтелігенції на Підляшші і Поліссі. Наслідком їхньої праці було заснування "Української Громади" й "Української Шкільної Ради" на Підляшші, де тоді виходив тижневик у Білій "Рідне Слово", а також випущено в тому ж 1916 році й календар "Рідне Слово".

На Поліссі культурно-освітня праця почалася також у 1916 році й була започаткована Союзом Визволення України.

Того ж самого 1916 р. в Берестю було засновано "Просвіту" на все Полісся, яка мала понад 100 читалень по селах і містах, як Кобринь, Сарни, Дрогичин, Пинськ і ін.

Після Берестейського миру (8.II.1918 р.) на Зах. Воли-

ві — тисячами їх рахувати треба. Це не хлопи, а воїни, страшні самому цісареві отоманському.

На берестецькі поля зійшла ніч..."

Скит сьогодні: З совітської преси довідуємося, що прощі на Козацькі Могили заборонені. В Скиті — приміщення для ветеранів війни (Ред.).

ні, Підляшші й Поліссі уряд УНР приступив до організації державної адміністрації, для чого був створений Губерніяльний Комісаріят Холмщини, Зах. Волині, Підляшшя й Полісся під проводом Олександра Скорописа-Йолтуховського.

Уряд України призначив О. Скорописа-Йолтуховського 1. III. 1918 р. губерніяльним Комісаром, а після гетьманського перевороту, він був Старостою там же, але він міг діяти лише в зоні німецької окупації (Підляшшя з Берестем). Австрійська влада на зайняті нею українські землі його не допустила. Самі ж австрійці на Холмщині підтримували поляків, які гостро протестували проти західніх кордонів України по Берестейському договору.

За короткий час діяльности української влади на півн.-зах. землях України постала теж низка шкіл. Так, від зими 1916 р. до осени 1918 р. на цих теренах було вже біля 250 українських народніх шкіл.

З метою підготовки для цих шкіл учителів комісар Освіти Холмщини, Підляшшя й Полісся зорганізував у Берестю учительські курси. Комісаром Освіти тоді був Карпо Дмитрюк.

Дуже діяльно провадилася культурно-освітня праця й на Зах. Волині, де в Луцьку десь 1917 р. постає т-во "Луцька Українська Громада" з завданням, м. ін., "ширити освіту серед темного народу", а в 1918 р. там же засновується й "Просвіту".

Початки культурно-освітньої праці, рівно ж як і шкільництва, на Зах. Волині поклав так само Союз Визволення України, співпрацюючи тут з УСС-ми й місцевою інтелігенцією.

Не відстає у цьому й Холмщина з Підляшшям, де в 1918 р. було засновано т-во "Рідна Хата", що мало коло 300 сільських філій.

Дальшому культурно-освітньому розвиткові, та й взагалі цілому українському життю, стала на перешкоді ворожа польська окупація півн.-зах. земель.

Так, Посяння, Холмщина й Підляшшя поляки зайняли збройно вже в листопаді 1918 р. До Берестя на Поліссі вони прийшли в лютому 1919 р.

Поляки, зайнявши півн.-зах. українські землі, виарештували майже всіх урядовців б. Губерніяльного Комісаріяту, рівно ж як і вчителів.

Українське життя притихло, шукаючи нових форм існування. Поляки, ставши панами положення не на своїх землях, по певному часі шукають шляхів, щоб притягти якось на свій бік автохтонне населення.

Восени 12.XI.1922 р. в Польщі відбулися перші вибори до сойму й сенату. Українське населення півн.-зах. земель — Волинь, Холмщина, Підляшшя й Полісся — взяло участь у цих виборах і провело до сойму 20 послів, а до сенату — 9 сенаторів.

"Це були одинокі вибори за ввесь час існування Польщі, які переведено без зловживань, насильства й фальшування", зазначають у своїй статті С. Витвицький і С. Баран.

Цікаво, що на Волині тоді поляки не дістали ні одного мандату!

Таке відношення польської влади до цих виборів можна пояснити хіба тим, що поляки хотіли показати Антанті, як вони шанують прийняті на себе обов'язки версальського договору з 28.VI.1919 р. по охороні національних меншин. Викликати до себе повне довір'я в Антанти їм було крайне необхідно, бо ж справа Галичини в той час не була ще вирішена. Постанова Ради Амбасадорів запала щойно 15 березня 1923 року.

Українці ж у цих виборах проявили увесь свій розгін свого власного будівництва на цих теренах за час своєї самостійности, що так раптово був стриманий польським загарбництвом, що викликало загальне обурення.

Усього українських послів на півн.-зах. землях було тоді обрано 20: з них від Холмщини й Підляшшя — 4 та 2 від Берестейщини.

Від Берестейщини пройшли до сойму д-р В. Дмитріюк і проф. С. Хруцький.

Обрані українські парляментаристи вирішили на своєму з'їзді в Ковлі виступати солідарно й виготовили відповідну заяву, яка й була виголошена в польському соймі послом С. Підгірським 23 січня 1923 року.

У цій заяві було сказано, що "змаганням українського народу є відродження самостійної Української Держави, та що, рахуючись однак із фактичним положенням, українські представники півн.-зах. України, готові співпрацювати з польським народом і всіма народами, які входять до складу Польської Речі Посполітої, якщо українцям буде забезпечений повний і свобідний розвиток їх національного життя".

Такі були настрої й постуляти українських послів до сойму, а значить таких настроїв було й усе українське громадянство, що їх вислало до польського сойму для оборони українських життєвих інтересів.

До речі, треба підкреслити, що українське громадянство цих земель ніколи не годилося з Рижським трак-

татом і взагалі було проти забору яких би то не було українських земель поляками.

Отже, польську окупацію півн.-зах. земель України українці уважали за зло тимчасове й переходяче й не збіралися капітулювати перед польським насильством.

Таким чином, поляк-окупант, який уважав ці землі за відвічно свої володіння, зустрів рішучий відпір автохтонного українського населення. Для поляків ці землі "одзискане" на Сході ще треба було завоювати й то жорстокою й упертою боротьбою, як на культурно-освітньому, так і політичному полі.

Захопивши півн.-зах. українські землі, поляки тут знайшли суспільно-політичні й культурно-освітні установи. Українська влада успіла вже на цих теренах влаштувати біля 500 народніх шкіл, головне на Волині.

Ще в 1922-23 рр. на Поліссі було 22 українські народні школи, які в наступному році 1924 були закриті польською владою. На зміну українській школі прийшла польська, в якій українська мова не існує навіть як предмет навчання, бо ж на Поліссі поляки не визнавали ні українців, ні білорусів, лише, так званих "тутешніх", — отже, українська мова не мала тут ніяких прав до існування.

На Холмщині й Підляшші на підставі закону з 1924-го року (воєв. Грабскі) української мови так само не допущено не лише до школи, але навіть і до усного вжитку.

Не ліпше було й на культурно-освітньому відтинкові. Так, Луцька "Просвіта" була замкнена польською владою в 1920 р. "Просвіта" в Бересті не могла провадити праці, бо польська влада не хотіла затвердити її статуту.

Лише наполегливими стараннями послів д-р В. Дмитріюка й проф. С. Хруцького відбувається оформлення "Просвіти" й по тяжких митарствах "Просвіта" в Бересті з її філіями була затверджена польською владою в 1923 році. Правда, деякі філії "Просвіти" були таки владою закриті.

Першою діяльністю залегалізованої "Просвіти"* й було заснування приватної української школи на передмістю Берестя, а саме — на Київській Слобідці.

Відкриваючи свою приватну школу, можна думати, що Берестейська "Просвіта", мабуть, мала на увазі заснування подібних шкіл і при своїх філіях. Таким чином, повинно було б постати приватне українське шкільництво на Поліссі, як то було, напр., в Галичині. Тим більше,

---

* В берестейській "Просвіті" була на перехованню власна бібліотека О. Скороциса Йолтуховського. Що з нею сталося — невідомо.

що зв'язок між Галичиною й півн.-зах. українськими землями ще був, не дивлячись на т. зв. "Сокальський кордон". Отже, на Поліссі знали про існування приватного шкільництва, як рівно ж була відома й боротьба, яка там провадилася в справі шкільництва.

Ця українська народня школа в Бересті була заснована, як говорить д-р В. Дмитріюк, в 1924 році, переживши перед своїм відкриттям багато клопоту й турбот.

На підставі Версальського договору з 28 квітня 1919 року, а також і польської конституції з 17 березня 1921 року арт. 108 і 109 українці мали право відкривати свої школи. Але це було (як завжди) не на руку полякам, які вже в 1921 році завели однаковий шкільний устрій для цілої Польщі, а ще раніше — в 1920 році, там, де сильне було українське шкільництво, перетворили українські школи на двомовні, а на Поліссі просто закривали українську школу, а замість неї відчиняли польську.

Другою перешкодою для відкриття української школи був закон воєв. Грабского з 1924 р., згідно якого українські й польські школи однієї місцевості об'єднувалися в утраквістичні. Правда, закон передбачав плебісцит батьків дітей шкільного віку щодо мови навчання на території Львівської шкільної округи, Волині й Полісся. Отож, потрібно було, щоб декларації з легалізованими підписами були внесені батьками чи опікунами за 40 дітей шкільного віку. Саме переведення цього плебісциту було дуже складним і клопітливим, особливо коли приймемо під увагу польські відносини взагалі, а на Поліссі й тим більше. Скільки то коштувало нервів і здоров'я, поки було зібрано цих 40 декларацій

Сама організація школи теж ішла дуже тяжко. Поперше треба було знайти приміщення для школи. Під українську школу ніхто не хотів ні давати так, ні наймати будинку, боячись репресій з боку поляків. Нарешті дім знайшли в п. Рабчевського, але його ще треба було ремонтувати й відповідно пристосувати до вимог шкільного будинку.

Над перебудовою й ремонтом цього будинку дуже багато попрацював п. Горщарук.

Не так легко було й з учнями, бо польський терор і тут працював. Усіх дітей шкільного віку, які не відвідували польської школи, поляки карали, накладаючи на батьків грошові кари.

Але й це було поборено й школа мала не менше 40 дітей шкільного віку.

Нарешті ще одна була перешкода до урухомлення школи, а саме — справа фінансування школи, що теж не була вже такою простою справою. "Просвіта" великих сум не мала, й тому сама утримувати школу не могла, а грошовитих людей у Бересті українське громадянство у своїх рядах теж не мало.

Отже, на початку існування школи частинно фінансував її д-р В. Дмитріюк. Так, він сам давав по 25 золотих місячно, а крім того він ще привозив гроші, зібрані серед української парламентарної репрезентації, яка складалася з 20 послів і 5 сенаторів. Із них кожен мусів вносити місячно 5 зол. на утримання цієї школи.

Крім цього на своїому серці українську народню школу мали й всі українські берестейські організації. З власного досвіду пригадую, що коли мені прийшлося мати грошові справи в Українбанкові з 1929 р., то бл. п. директор банку Олександр Базилевич запропонував мені складати якийсь постійний даток на цю школу, що я, звичайно, й робив.

Мушу при цьому сказати, що з українських інженерів я тоді не один працював у Бюрі Проєкту Меліорації Полісся в Бересті. Отже, від інженерів повинна була також поступати певна постійна сума на школу.

Т-во "Рідна Школа" допомагало українській народній школі ім. О. Стороженка в Бересті лише підручниками й шкільним приладдям. Грошей на утримання школи й оплату її керівника Т-во не давало, тимбільш що й саме воно було в тяжкому стані, а Галичина була вже Польщею від нас ізольована.

Першим керівником новозаснованої української народньої школи був Гнат Олесіюк, батько відомого українського діяча д-ра Т. Олесіюка. Це був фаховий учитель з освітою учительської семінарії.

По його думці школі й було надано назву "ім. Олекси Стороженка"*, який колись мешкав і працював (1868-1874 рр.) у Бересті та в ньому знайшов і вічний спочинок на православному цвинтарі.

По відході проф. Гн. Олесіюка з цієї школи, на його місце Т-во "Рідна Школа", до якого Берестейська "Прос-

* Письменник Ол. Стороженко колись і сам приймав участь у складанні підручників для українських шкіл (недільних для дорослих), а також дав свій твір "Марко Проклятий" для українського збірника, гроші від продажі якого повинні були піти на утримання народньої школи "ім. Гр. Ів. Білого" — видавця-книгаря в Одесі (див. листи Ол. Стороженка).

віта" зверталася за кандидатом на керівника школи, делегувало проф. Козяра, який був керівником школи рік чи півтора.

Десь у 1930 р. під час гідротехнічних помірів коло Ґвозниці (Берестейщина), я заходив до нього. Він тоді вже учителював у польській Ґвозницькій школі.

Третім і останнім керівником школи був П. Ф. Артемюк (пізніше єп. Платон), який мав освіту Учительського Інституту, здається, Віленського.

Ів. Власовський у "Богослові" за 1954 р. кн. 1, стор. 80-81 говорить: "Дальша педагогічна праця П. Ф. Артемюка була в м. Острозі на Волині і в Бересті на Поліссі".

Тут Павло Федорович був керівником, а дружина його вчителькою цієї школи.

Під час його учителювання в цій школі я був кілька разів на шкільних ялинках, які влаштовували учні, а за німецької окупації України в часі останньої війни довелося мені зустрітись і з вихованцями цієї нашої школи.

"Існування цієї школи було якимось дивом з огляду на польську нищівну шкільну політику. На півн.-зах. українських землях єдина ця українська школа під керівництвом П. Ф. втрималась, якщо не помиляюся, аж до часів Костка Бернацького, відомого воєводи-сатрапа на Поліссі", — як далі говорить Ів. Власовський.

Останній керівник української народньої школи ім. О. Стороженка в Бересті був твердим і неподатливим на польські шикани. Мабуть дух Олекси Стороженка як патрона школи, давав йому снагу й відвагу кинути у вічі виклик сильнішому від нього ворогові.

Так, пригадую собі один випадок: Одного разу до Українбанку, де П. Артемюк дороблявся собі трохи грошей, заходять дві католицькі черниці й просять пожертви. П. Артемюк перестає працювати й, звертаючись до черниць, каже приблизно так:

— Що ж, ви прийшли до нас українців по гроші, щоб потім нашими коштами гнобити нас та лапати українські православні "душечки" й перетягати їх до себе?

Черниці дають якусь відповідь. Отже, відбулася певна розмова з католичками-польками, які, звичайно, не забули про це сказати там, де вони уважали за потрібне.

І поляки П. Артемюкові не подарували. Коли в червні 1934 року було вбито міністра Перацького, у Бересті деякі українці були арештовані. Між ними був арештований також і П. Артемюк. По кількох днях усі вони були звільнені з арешту, але П. Артемюка не звільнили. Його й дальше тримали в арешті, маючи намір вислати до кон-

центраційного табору в Березі Картузькій. Були чутки, що поліція поводилася з ним дуже зле, а Ів. Власовський пише й про "тортури, що їх зазнав П. Ф. Артемюк, як польський в'язень у 1934 р."

Ніякі заходи перед воєводою Костком Бєрнацьким не помогли, та він у таких випадках і не допускав пошкодованих до себе. На щастя хтось порадив жінці П. Артемюка звернутися до воєводині з проханням про допомогу у цій справі — й жінки "перемогли" Костка Бєрнацького — П. Артемюка було звільнено з арешту.

Але вже не було мови про дальшу його працю в українській народній школі ім. О. Стороженка в Бересті.

Десь приблизно в 1934 році Українська Народня Школа ім. Олекси Стороженка в Бересті перестала існувати. Це була остання українська школа на Поліссі за польського панування.

Поляки на українських землях для українського народу будували лише концентраційні табори та в'язниці.

Так, у Бересті вибудовано величезний будинок нової в'язниці поряд православного Собору, але ближче до ріки Мухавця, а на підставі декрету президента Польщі з 18 червня 1934 р. повстає Картуз Березький концентраційний табір, що був розрахований головним чином для українців.

Цікаво, що в цьому ж 1934 р., а саме — 13 серпня, Польща в Лізі Націй відмовилася від трактату, який зобов'язував її до охорони національних меншин. Отже, цим поляки розв'язували собі руки в дальшому своєму поступованні по відношенні до українців.

Вони вже й раніше не рахувалися з цим трактатом, але після цього мали повну змогу без жодних перешкод приступити до головної розправи з українством.

Починаючи з 1930 р., поляки повели рішучу боротьбу проти українства. Так, на Холмщині й Підляшші в 1930 році заборонено т-во "Рідна Хата", з усіма її сільськими читальнями. Українську кооперацію підпорядковано польському ревізійному союзові. Заборонено видавати українську пресу і адміністративними карами спинено доступ української преси й взагалі друкованого слова з Галичини. У православних священиків відібрано парафіяльні грунти й розділено їх поміж поляками. Замкнено або забрано багато православних церков, примушувано православне духовенство виголошувати церковні проповіді й учити релігії в школі польською мовою.

Від 16 серпня по 30 листопада 1930 року відбулася в Галичині жахлива пацифікація.

Нарешті прихід до Берестя воєводи Костека Бернацького (здається десь біля 1930-32 рр.), остаточно намітив шляхи, коли не цілковитого знищення українського розвитку на Поліссі взагалі, то сильне його загамування.

Костек Бернацький постановив собі (про що він писав у своїх оголошеннях) очистити Берестейщину й взагалі Полісся від небажаного йому українського елементу.

Створилися такі політичні й господарські умовини, що частина свідомих українців змушена була покинути Берестя, а другі — польською владою були просто викинені з нього.

Отже, бачимо, що припинення існування приватної української школи в Бересті не було простим припадком чи недбальством українського громадянства, лише це її знищення входило до немудрого пляну історично ворожої для українців Польщі.

На закінчення мушу зазначити, що цю статтю я написав на підставі ласкавих інформацій д-ра В. Р. Дмитріюка, власних моїх спостережень, Енциклопедії Українознавства т.т. II і III та "Богослова" проф І. Власовського.

Ол. Неприцький-Грановський

МИНАЮТЬ ДНІ...

Минають дні... І майже посивів...
Надії юних літ не рожевіють.
Терпистий шлях життя мене привів
До брам часу, де холодом вже віють
Сумні вітри осінньої доби...

Та спогади летять — де рідні гори,
Широколисті липи і дуби,
Де дух майбутнього в піснях говорить
Сучасних прагнень волі для людей...

Туди летять думки і сум тривоги
Про здійснення скривавлених ідей.
І віриться... Не звернемо з дороги!

"Пороги"

Яків Гудемчук

ДО ЗЕМЛЯКА В УКРАЇНІ

Ти знов прислав в листі мені
Пахучий клаптик України —
Слова сердечні, як пісні,
Про себе, друзів і родину.

Про Луцьк, про Красне у садах,
Про школи і нові споруди,
Як парк за містом вигляда,
Про все, що близьке й спомин будить.

Про мій далекий рідний дім
На Стиру березі крутому,
Де жив я в роки молоді
І де душа не знала втоми.

Читаю всі твої слова,
Літ юних, друже, із Волині.
Я всі до одного сховав
Глибоко в серці мов перлини.

Але із клаптиків, із слів
Мені не скласти України,
Як не вернути юних днів
І не дігнати хмарок синіх.

Хоча літа ідуть, не ждуть, —
Не згасла в серці ще надія,
Що жде мене далека путь,
Що ще побачу Луцьк і Київ...

А поки що пиши, пиши,
Пиши багато, друже-брате!
Твої листи — бальзам душі
І як же їх не прочитати!

Слова привітні шли свої
До мене щодня, щогодини, —
Нехай цвіте в душі моїй
Пахучий клаптик України!

За "Наша Культура", "Нашого Слова", Варшава, 28.2.1960 р.

ПАМ'ЯТНИК ЛЕСІ УКРАЇНЦІ В КЛІВЛЕНДІ, ЗДА

У днях 23-24 вересня 1961-го року українське жіноцтво Америки, організоване в Союзі Українок Америки (СУА), відділ у м. Клівленді, поставило величавого пам'ятника нашій поетесі Лесі Українці з нагоди 90-ліття її уродин. Пам'ятник роботи мистця-скульптора М. Черешньовського з Нью-Йорку. Пам'ятника відкрито при масовому здвизі народу в "Українському Городі Культури" в м. Клівлен-

ді (Огайо). Врочистість відкриття пам'ятника попередив концерт на честь поетеси, що відбувся в суботу 9 вересня в концертовій залі школи ім. А. Лінкольна. Після концерту на честь поетеси влаштовано спільну вечерю, яку відкрила промовою голова СУА пані Олена Лотоцька. На другий день святкувань, після Богослужень в українських церквах Клівленду, відбулося врочисте відкриття пам'ятника, відслонення якого перевели пані — О. Лотоцька і К. Мураль. Під пам'ятником зложено урну з землею з могили Лесі Українки в Києві, яку недавно привезла з України пані Пелешок. На урочистостях була присутня сестра поетеси пані Ісидора Борисова, яка особисто вручила паням урну з землею.

При цьому треба відмітити, що з відкриттям пам'ятника Лесі Українці, Комітет побудови пам'ятника і Український Музей у Клівленді випустили серію пропам'ятних значків поетеси в двох мовах — портрет поетеси (2 ц.) і пам'ятник їй (3 ц.).

Треба також пригадати, що в цьому ж "Парку Української Культури", як подає преса, заходами української громади в Клівленді вже стоять пам'ятники — Володимиру Великому, Тарасові Шевченкові, Івану Франкові роботи мистця-скульптора О. Архипенка. А на новій арці-брамі "Городу Культури" вміщено плоскорізьби М. Грушевському і Богданові Хмельницькому.

Клівлендські українці славно шанують своїх великих людей. Щасти їм, Боже, на все добре!

Леся Українка (Лариса Квітка) народилася 25 лютого 1871-го року в Зв'ягелі на Волині. Померла на Кавказі 8 серпня 1913-го року. Похована в Києві. Року 1963-го припадає 50-ліття з дня смерті великої нашої поетеси.

Увага! Хочете мати у Вашій бібліотеці найкраще оформлені і поважні й цікаві книжки, то дістанете їх у видавництві М. Денисюка в Шікаго, а саме: 14 томів творів Т. Шевченка, 6 томів Трилогії Мазепа — Б. Лепкого і багато інших видань. Пишіть про каталог на адресу: M. Denysiuk Publishing Co., 2228 Chicago Ave., Chicago 22, Ill., U.S.A

П. Шандрук

ВОЛИНСЬКИЙ ВОЄВОДА ДМИТРО БОБРУК АВТОР ПЕРЕМОГИ НА КУЛИКОВІМ ПОЛІ

Великі потрясення в історичних часах перейшли наші предки і всі ті слов'янські народи, що заселювали і заселюють Чорноморсько-Каспійський Низ. Через ті землі, що лежать на шляху з Азії до Європи поза Уральсько-Каспійською брамою, відбувалися мандрівки азійських племен. Йшли вони на захід в пошукуванні життєдайних областей з лагіднішим кліматом, очевидно приваблювані відомостями про життєвий добробут замешкалої там людности.

Той мандрівний рух почався десь з початком V. століття через полудневі землі України. Перейшли через українські землі алани, гуни, ґоти, печеніги, половці і в решті татари — все народи монгольської раси. Деякі з них посунулися далі на захід, як ось алани і обох наіменувань ґоти, інші знов спинилися на Чорноморсько-Каспійськ--кім Низі, де або вповні засимілювалися, або хоч і зберегли свої расові відрізнення, то під впливом расової міці тубильців -здеґенерувалися.*

В кожнім разі, хоч ті процеси відбувалися століттями, місцевий життєздатний елемент врешті духово і фізично переміг. Але теж присутність на наших землях монгольської раси знайшла певний вияв у ґенетичних властивостях українського, а ще більше московського народу.

На початку XIII. віку прийшли з Азії в Україну татари. Великий в тих часах державний муж і вождь монголів Темуджин, прозваний Чингис-ханом (Genghis Khan), єднав усі монгольські племена, зорганізував сильну адміністрацію та прекрасне військо, з'окрема службу розвідки і зв'язку,** та пхнув свої сили на підбиття сусіднього Китаю а далі й на захід. Імперія Чингис-хана та його наступників Угдай-хана, Манґу-хана і Кублай-хана обіймала величезні простори Азії і Європи, тяглася від Тихого Океану через цілий Сибір, сягаючи майже до Балтику і Карпат, а на полудні через Тибет, Туркестан, Середню і Малу Азію. Влас-

---

* Слідами перебування на наших землях монголів є назви цілого ряду місцевостей: Печеніги, Печиніжин, Половецька Слобода, Татарськ, Татарська Слобода, Татарські вулиці тощо.

** Татарське військо складалося засадничо з кінноти, піхоту вразі потреби татари вербували з підбитих народів. При облозі укріплених міст татари уживали т. зв. грецький вогонь. Велика тактика і тактика поля бою стояла у татарів на дуже високім рівні.

не, коли по смерті Чингис-хана (1227) великим ханом став Уґдай, татари рушили на Україну під проводом Бату-хана, наймолодшого племінника Чингис-хана, щоб здобути "молоком і медом опливаючі землі диких урусів". В допомогу Бату-ханові Уґдай ("Оґдаі") призначив випробуваного вождя-темника (найбільшого військового з'єднання звиш 10.000 людей) Субутая, через що ті обидва наймення в історії тих часів часто сплітаються.

Після переправи через Волгу Бату-хан розділив свою орду на дві частини — меншу під Субутаєм скерував на північ вздовж Волги з метою підкорити Волжанських болгарів та східні слов'янські князівства, сам з більшою частиною орди рушив на захід. Підкоривши князівство Рязанське, Бату приєднався до Субутая і рушив далі через Володимир на Москву. Далі через Твер Бату-хан скерувався на Великий Новгород, але гостра зима змусила його повернути на південь. Повернувши в Україну-Русь, татари знищили по дорозі Чернигів, Брянськ, Переяслав і підійшли до Києва; було то в кінці 1240. В Києві боронився посадник воєвода князя Данила Галицького Димитрій і він відмовився піддатися. По трьох днях облоги (1-3 грудня) татари здобули Київ і, як пише Літописець, "не залишали живими навіть дітей, а воплі і стогін жінок та дітей, гнаних у неволю, було чути за кілька стадій. Саме місто було спалене до тла і зрівняне з землею".

В 1241. Бату-хан здобув Камянець на Поділлі і переслідуючи половців, що боронилися перед татарами по боці слов'янських князів, пішов на Угорщину. По дорозі він знищив Льодомерію (Волинське князівство) і Галичину та під Краковом побив польське військо і ввійшов до німецького цісарства. Під Хмельником і Ліґницею об'єднані польсько-німецькі сили ставили татарам опір, але були побиті. Все ж зростаючий опір на заході, теренові труднощі, зокрема неуспіхи в Панонії (Угорщина) змусили Бату-хана повернути назад на Чорноморя. До того теж спричинилася смерть кохана Уґдая, бо Бату-хан як і всі хани провінціональних (ніби незалежних в адмініструванні) імперій мав узяти участь у виборах наслідника. Орда Бату-хана розложилася між Волгою і Доном під назвою Кипчакської, або Золотої Орди зі столицею в Сараю над впливом Волги до Каспію (недалеко теперішнього Астраханя). Перед смертю Уґдай устабілізував провінціональні татарські імперії, як цілком автономні, і таким чином імперією Золотої Орди стали майже всі слов'янські князівства на захід від Волги аж по Карпати. Вони мусіли виплачувати тата-

рам дань (ясир) грішми і в натурі (ясир в натурі обіймав доставу невільників, з'окрема жінок і дітей).

Звичайно, географічне положення Московського князівства в більшій мірі забезпечувало його перед безпосереднім втручанням татарської адміністрації, їхніх "баскаків" (комісарів), що мали не тільки стягати дань, але теж доглядати за політичною лояльністю князів. Віддаленість Москви, лояльність московських князів, широкий і глибокий гаман їхній, допомогли їм здобути серед татарських високих урядників і у самого хана більший послух і вони діставали "ярлики" (грамоти) на супремацію серед інших князів і зробилися "великими князями", а це управнювало

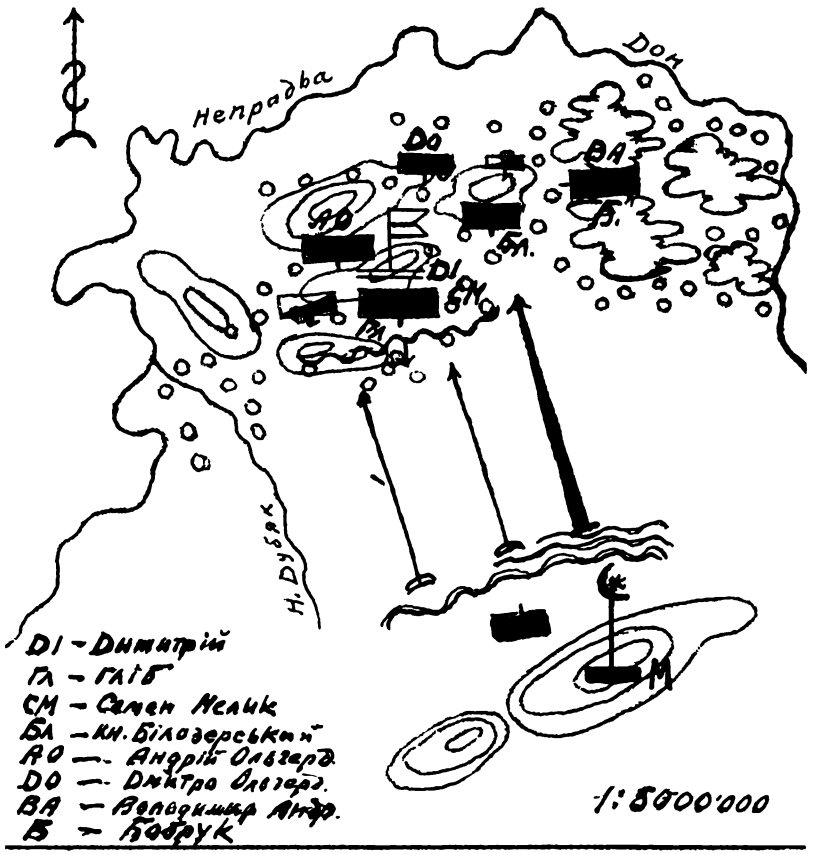

Плян бою на Куликовім полі

їх до збірання "яскру" з інших князівств, що безумовно у певний спосіб збагачувало московських князів, та до зведення порахунків зі своїми суперниками і противниками навіть і з допомогою татарської сили.

Майже півтора століття панували татари над слов'янами, але одержуючи данину не втручалися у внутрішне життя підбитих народів, хіба що висилали карні експедиції тоді, коли про те просили самі московські великі князі, щоб учинити розправу з іншими князями. Бо хани Золотої Орди не дозволяли на утримання значної сили в князівствах, або принаймні значно обмежували її. Не було б того, якби князі не інтригували перед ханами. Через те досить часто вибухали так звані "міжусобиці", зокрема князі Рязанські, Володимирські та Тверські противилися Москві, висуваючи свої права на великокняжий стіл.

Але й в самому Сараю відбувалися заколоти, перш за все на тлі династичних "мистерій" й то не тільки між членами ханської родини. Більш енергійні темники, маючи за собою попертя війська, захоплювали владу. Ці обставини в татарському таборі підносили можливости більшого унезалежнення князів, тим більше, що неодноразово конкуренти на ханську владу зверталися до них навіть за збройною допомогою.

В таких обставинах зростала міць Великого Князівства Московського і князі вже стреміли до унезалежнення від татарів та теж до повної централізації державного устрою під супремацією Москви з метою спільного опору наїзникові.

Треба тут згадати, що в тих часах на заході зростала в силі інша держава — Литва, забезпечена від татарського іга своїм географічним положенням. Литва теж намагалася підкорити сусідні слов'янські народи і зрештою втілила в склад своєї державної організації західні українські князівства на протяг кількох століть. Литва використала тяжке положення українських князівств під татарським пануванням, а рівнож заздрісним оком споглядала на ріст Москви і саме в критичній фазі слов'янсько-татарських взаємин, що допровадили до битви на Куликовім полі, виступила в союзі з татарами. Очевидна річ, не відповідало державним та імперіялістичним інтересам Литви, щоб Велике Князівство Московське зростало в силі. Вже й так Литва поширилася за рахунок західніх слов'янських князівств — Литовський князь Гедимин загорнув навіть Волинь і частину Галичини, а в р. 1365 здобув Київ. Його син Ольгерд виразно започаткував експанзію на землі українські-руські. А для ослаблення Москви він уклав був навіть

союз із Золотою Ордою, хоч перед роками воював з татарами. В цьому випадку абстрагуємо від значіння для України на майбутнє сили і впливу Литовської експанзії й не порівнюємо її з експанзійною пружністю Москви.

Перші спроби Москви позбутися татарського ярма виразно позначилися за князювання Івана, прозваного "Калитою", який послідовно і ступнево йшов до цілі, засвоївши психологію татар. Він підплачував ординських достойників і тимчасом потайки розбудовував мілітарну силу свого князівства і не вагався та не перебірав у засобах і способах, коли треба було знищити інші слов'янські князівства та зміцнитися за їхній рахунок.

Внук Івана Калити син великого князя Івана Івановича Димитрій Іванович (1350-1389) перейняв тактику в продовжуванні політики своїх обох попередників. Пізнавши значне ослаблення Золотої Орди, він розпочав акцію по об'єднанню під свою руку інших князів за допомогою зброї, розпочав війни з князями Тверським Михайлом, з князем Рязанським Олегом. Тут він зіткнувся з Литвою, бо Михайло покликав на допомогу Ольгерда. Довелося було Дмитрієві навіть утікати з Москви, але остаточно він підкорив своїх противників. І тут вперше історія згадує про воєводу Дмитра Бобрука, називаючи його воєводою Волинським.

Боєвода Дмитро Михайлович Бобрук *) походив з

---

* Ще від гімназіяльних часів я дуже цікавився постаттю Волинського воєводи Дмитра Бобрука (в російській транскрипції "Боброк"). Мій батько працював, як управитель маєтку Кушлин, Крем'янецького повіту, що належав до генерала Г. Бобрикова, командира корпусу гвардії в Петербурзі. Дружина генерала була хресною мого молодшого брата Олександра, через те в літі, коли генеральство приїздили на вакації до своєї посілості в Горинці (3 клм. від Кушлина), ми всі відвідували їх. Кілька разів старий генерал заговорював зо мною, — я вчився в гімназії в Острозі — й між іншим оповідав, що він походить в прямій лінії від воєводи Бобрука (вимовляв "Бобрук"). На моє запитання, чому ж він Бобриков, а воєвода Бобрук, генерал відповів, що мабуть з причин фонетичних, бо легше вимовляти "Бобриков", як "Бобруков", а вкінці "ов" як звичайно вже було додане за російською традицією. Отже, треба думати, що прізвище було перекручене росіянами.

Дійсно, як волиняк, я ніколи не натрапив на прізвища, що кінчалися на "ок". В тій моїй рідній країні дулібів прізвища були на "ук" і "юк", рідше на "ко", а мабуть під впливом польської дійсности на "ский", "ський" або "вич", "ич". Навіть, коли взяти під увагу жмудське чи там литовське походження предків Бобрука, то оскільки я знаю загально популяційну генетику Західньої України, Білорусі, а навіть Литви, там прізвище на "ок" могло належати, здається, чужого походження родинам — татарського, волоського чи що. Знаю, що є прізвища на "ок" людей, що є українцями, як "Селешок" (для

княжого роду Гедиминовичів, був сином литовського князя Михайла Коріята. Ольґерд був вислав його на воєвідство Волинське, але з огляду на те, що Бобрук не годився з політикою Ольґерда, він приєднався до Димитрія Московського і на запрошення останнього перенісся до Москви. Димитрій дуже цінив Бобрука за його великі знання воєнного діла та за бойовий досвід. Крім уже згадуваних переможних походів на противників Димитрія Івановича, Бобрук переорганізував військові сили московські та був ініціятором побудування укріплень на полудневих межах Великого Князівства Московського — "острогів" — в цілі оборони перед нападами невеликих татарських загонів, що робили це часто на власну руку. Так високо був цінений воєвода Бобрук, що Димитрій поєднався з ним родинно, видавши за нього свою сестру Анну.

1367 п. Димитрій відмовився виплачувати данину тогочасному ханові Золотої Орди Махмедові Булакові, а висланий останнім на Московщину карний відділ під Бегичагою воєвода Бобрук розбив 1377 р. над р. Вожою. В Золотій Орді властивим паном тоді був темник Мамай, який в 1378 р. усунув Махмеда і став ханом. Мамай почав готуватися до війни з Москвою, про що звичайно довідався Димитрій. Мамай зібрав усі татарські війська, покликав наємників ґенуенців, венеціянів, приєднав теж болгарів і тогочасного Великого Князя Литовського Ягайла, якому з наведених вище мотивів відповідало знищення Москви. З кінцем 1379 р. Мамай вирушив на Москву.

Димитрій теж готувався до війни. Йому вдалося приєднати до виправи князів Володимирського, Суздальського, Ростовського, Ярославського, Муромського, Серпуховського та ін. Мимо що Олег Рязанський мав з'обовязання приєднатися, то він зволікав, бо був, як уже було згадано, в спорі з Димитрієм. З тих самих мабуть причин не прибули дружини князів Тверського, Новгородського та дружина Нижнього Новгороду. Перші два оправдувалися твердженням, що є загрожені наїздом Ягайла, який вже почав збірати військо. Воєвода Бобрук, що перебував у Серпухові, приїхав на виклик Димитрія до Москви і дораджував останньому не баритися, щоб не допустити поєднання Мамая з Ягайлом. Він теж був за тим, щоб дати Мамаєві рішаючу битву.

прикладу), здається це здрібніле від "Селех", а мабуть "Боброк" за здрібніле ім'я вважати не можна.

Як відомо, на Волині, Київщині та на Поділі є багато назв осель — Бобри, Бобрики, Бобровичі тощо, що походять від кореня "бобер, бобр".

З'єднання князівських дружин наступило аж при кінці серпня 1380 р. в Коломні. З Коломни вислав Димитрій сильний розвідчий відділ під воєводами Андрієм Волосатим, Родіоном Ржевським та Василем Тупиком на границі князівства для оборони і розвідки. Головні сили з району Коломни рушили на пвд. в такому порядку: "передній полк" кн. Друцького, "полк правої руки" кн. Володимира Серпуховського; "великий полк" з князем Димитрієм, "полк лівої руки" або ("хвіст") під кн. Глібом Брянським складений з ріжних дружин та відсталих у поході. Спочатку воєвода Бобрук був при Димитрієві.

Виминаючи Рязань, московські сили — коли так можна їх назвати — через Серпухов підійшли 4 вересня до Дону. В невеликім селі Корча над Доном знов відбулася нарада князів і воєводів, на якій всі за винятком воєводи Бобрука були за тим, щоб не переходити за Дон, але врешті перемогли арґументи Бобрука, який удоводнював, що треба мати опертя об річку, щоб з одного боку татари не могли легко вийти на тили бойового порядку, а з другого — щоб військо не пробувало втікати. Переправа через Дон відбулася 7. вересня.

Від збігців перед татарами Димитрій довідався, що татари перейшли р. Сосну (тепер в Єпифанському повіті Тульської області) і власне наближаються до р. Смолки — обидві річки є правобічними допливами Дону.

Зараз же після переправи через Дон Димитрій разом з воєводами Бобруком, Родіоном Ржевським, Семеном Меликом та Василем Тупиком, під охороною значного відділу кінноти, удався вперед на Дубяковські горби, на так зване "Куликове поле", щоб розглянутися в терені й вибрати поле для бойового розташування війська. Тут теж за порадою воєводи Бобрука було вибрано Куликове поле в безпосереднім оперті на р. Непрадву — цей терен був покритий рідкими деревами, що не сприяло атакам татарської кінноти, був забезпечений від близького (безпосереднього) обходу крил річками Доном, Непрадвою та Нижнім Дубяком, з горбів був добрий вгляд у вороже розташування та рухи. Крім того ліве крило бойового порядку впіралося в більший ліс, який воєвода Бобрук порадив вибрати на сховання "головного резервового полка." Димитрій і воеводи знали добре татарську тактику, яка полягала в тім, що татари лавою з великим імпетом атакували та обскакували чи глибше обходили крила противника. Розташування на горбах та ще й трохи залісених зменшувало силу вдару татарської кінноти, зменшувало швидкість руху її, що давало можливість докладнішого обсипання її

градом стріл. Вичерпання сили руху коней, що мусіли здобувати горби, теж створювало догідніші шанси для піхоти, яка становила гро княжого війська.

На світанку 8 вересня Димитрій розподілив військо до битви і визначив начальників. Військо зайняло становиська — як на схемі. Перебіг битви показав, як слушною була думка і порада воєводи Бобрука, щоб створити головну резерву і сховати її в лісі, який називався Зеленою Дібровою, за лівим крилом цілого бойового порядку. Крім того в бойовім порядку було передбачено безпосередню резерву теж за лівим крилом розташування. Сили Димитрія виносили впрост неймовірну як на ті часи кількість — біля 150.000 бійців, в тім біля 20.000 кінноти. Кіннота частинно охороняла крила бойового порядку, частинно була схована при головній резерві. Сам Димитрій перебував у перших рядах передового полка.

7 вересня татари підійшли до Куликового поля і заночували за р. Смолкою, 8 клм. на пвд. від р. Непрадви, а 8 вранці наблизилися до розташування московських сил. До битви татари ушикувалися так: кілька передніх лав — кіннота татарська і половецька, за нею в центрі піхота наймана — ґенуенська та венеціянська, що була озброєна не тільки в луки і списи, але й в "грецький вогонь", ефективність якого мала скорше психічний вплив. В цілому сили татар виносили теж мабуть не більше як 150.000.

Звичаєм тих часів битву було розпочато "єдиноборством", в якому по боці слов'ян виступив інок (монах) Пересвіт, по боці татар Темир-мурза — обидва кінно і обидва при спільнім зударі впали мертвими.

О год. 11, коли сів туман, татари рушили своїм звичаєм до битви. Не бачучи можливости обійти або обскочити угруповання князів слов'янських, татари головний удар скерували на ліве крило, на полк лівої руки кн. Білозерського та на центр бойового порядку. Вони збили московські сили в тих пунктах удару, передній полк в паніці подався назад і зрушив головні сили. З великими зусиллями вдалося воєводам їх стримати і впорядкувати, коли татари дещо відкотилися назад, щоб поновно ушикуватися до атаки. Удар татар на праве крило бойового порядку був відбитий. Наступна атака татар поставила під загрозу знищення цілості сил Димитрія, але положення вдалося врятувати безпосередньою резервою кн. Дмитра Ольґердовича, яка посвятилася і понесла незвичайно великі страти. Всеж частина татарської кінноти вже вийшла була на тил лівого крила і далі в глибину, загрожуючи ударом

в плечі, але і тут її було затримано кіннотою, яку на час кн. Дмитро Ольґердович стягнув з правого крила бойового порядку від кн. Андрія Ольґердовича.

Літописець записав, що в битві списи ламалися як солома, стріли падали як дощ, порох закрив сонце, поле було застелене трупами людей і коней, що утруднювало рухи княжого війська, яке все виявляло велику витривалість і завзяття.

Князь Володимир Андрієвич і воєвода Бобрук з лісу обсервували перебіг битви, бачили критичне положення лівого крила. Володимир Андрієвич поривався у бій, але Бобрук все стримував його. Він очікував, що вітер повернеться в бік татар і знесе хмари пороху, з-за якого не можна було бачити, де найбільша загроза і куди треба вдарити. Біля год. 2 по полудні вітер з півночі прояснив поле битви і тоді Бобрук сказав: "наш час". Полк резерви рішучим і нестримним рухом вдарив у бік татарам, що насідали на ліве крило княжих військ, заламав татар та татарську найману піхоту, яка вже була опанувала горби Куликового поля. В год. 15 татари в паніці почали втікати. Княжа кіннота, що не зазнала була великих втрат і мала ще свіжі коні, переслідувала татар до пізньої ночі на віддалі майже 40 клм. Втрати по обох боках були величезні, подібно княже військо мало 25,000 — 30,000 забитих і 60,000 ранених. Татари значно більше. На протязі двох тижнів копано могили, щоб поховати своїх і татар. Сам в. кн. Димитрій був тяжко ранений і його знайшли вояки воєводи Бобрука непритомного на полі бою під деревом.

То була вирішальна битва, що хоч і не покінчила справи татарського ярма та данини, бо один з наступників Мамая Тохтамиш знов був зібрав великі сили і вже 1381/1382. пройшов "огнем і мечем" руські землі та навіть спалив Москву, то ця битва, "в якій план її та поразка ворога належить воєводі Бобруку", показала, що панування татар кінчається, що воно може бути знесене, але спільними (як завжди) силами.

Воєвода Дмитро Михайлович Бобрук виявив знання і розуміння "великої тактики" (стратегії) та тактики поля битви. Він перед Димитрієм поставив виразну ціль походу, змагав до **сміливого осягнення її,** виявив розуміння **важливости часу,** вибрав **напрям руху** війська; він вибрав **відповідний терен для битви,** зосередив **відповідні сили у відповіднім пункті — в рішальній хвилині вдарив, свіжими силами резерви** на вже вичерпані сили ворога. **Він зарядив переслідування татар.** В пам'ять його заслуг Димитрій Іванович с. Корчу, де відбувалася нарада князів і воєводів

і де було прийнято план Бобрука, назвав селом Бобрука, тепер "Бобрики".

Литовський князь Ягайло не встиг на час зі своїми силами, він дійшов до м. Одоєва (Тульської області), звідти, коли довідався про вислід битви на Куликовім полі, повернув до Литви.

Джерела: М. Грушевський: "Історія України-Руси"; А. Свечин: "Исторія военнаго искусства"; Г. В. "Книга о козаках"; H. G. Wells "The Outline of History"; Nuget Robison "History of the World"; Marian Kukiel: "Zarys historji wojskowości w Polsce."

Ол. Неприцький-Грановський

НЕЗРІВНЯНІ ЧАСИ

Горить, палає вечір... День поволі гас...
Здається, що нігде нема на цілім світі
Таких чудових днів, як на Волині в нас,
В погожі вечорі, в налитім змістом літі.

Як причепурені левади та стежки
Сміються квітами до сонця... й дзвонять дзвони...
Стоять задумані у присмерках стіжки
Та срібно-мідяна луна ланами тоне...

І чути хорами пісні з народних лір,
Що линуть із села, повитого серпанком.
А потім ніч із золотом далеких зір
Нас заворожує чаклункою до ранку...

Незрівняні часи й благословенні дні!
Боги хотіли б вас в своїх руках тримати, —
Та щастя це завжди належиться мені —
Тебе, моя Волинь, як дівчину кохати...

А. Ш.

ПАМ'ЯТІ СОТНИКА ФЕДОРА СЕЛЕЦЬКОГО

(Грудка землі на могилу героя Визвольних Змагань)

Блаженної пам'яті сотник Ф. Селецький народився 1886 року в селі Уховецьку Ковельського повіту в родині сільського вчителя, артиста-маляра Йосипа Селецького (див. ч. 2 "Літопису Волині", стор. 65). Середню освіту здобув у Холмі, високу — в Петербурзькому університеті на правничому відділі.

Був дуже діяльним і рухливим у всіх ділянках українського студентського життя. Належав до Української Студентської Громади, і разом з Олександром Шульгином й іншими провадив гурток українознавства. Приймав дуже близьку участь у видаванні українських книжок для дітей і молоді. В політичному житті належав до партії С. Р. і брав участь в українському революційному гуртку разом з О. Ковалевським, Є. Нероновичем, В. Ярошенком, С. Підгірським й іншими.

Федір Селецький

Делікатного характеру й "ангельської вдачі", як його характеризував український "батько" тих часів у Петербурзі — О. І. Лотоцький, скромний і тихий працівник Ф. Селецький пройшов надзвичайно сувору школу життя під час воєнного лихоліття. У визвольній війні України по лицарському віддав своє молоде життя.

Як старшина резерви, Ф. Селецький був мобілізований до російської армії в 1914 році і відбув всю кампанію війни з Німеччиною як піхотний старшина; був п'ять разів ранений і отримав найвищу військову нагороду за відвагу — хрест св. Георгія.

Після української революції, на Першому Військовому З'їзді в травні 1917 року в Києві Ф. Селецький був обраний членом найвищого військового органу — Військового Генерального Комітету і негайно включився в воєнну акцію. Брав участь у боях за Київ в кінці 1917 і напочатку 1918 років, виконуючи обов'язки начальника Політичної Управи Військового Генерального Секретаріяту.

Під час гетьманування П. Скоропадського залишив військо і керував друкарнею та видавав часопис "Відродження" в Києві. По ліквідації гетьманського режиму вернувся знову в армію. Виконуючи в той час обов'язки Голови Адміністраційної Управи Військового Міністерства, Ф. Селецький зголосив свою готовість Головному Отаманові Симонові Петлюрі взяти персональну участь в наборі рекрутів для армії, — місія на ті часи дуже важка й небезпечна. В околиці Острога в травні 1919 р. Ф. Селецький був заскочений несподіваним нападом большевицьких банд, він втратив зв'язок з українськими відділами, і був звірськи замучений. Село Розваж, в якому загинув Ф. Селецький, було лише кілька кілометрів від українських позицій, але наші вояки не могли нічого вдіяти. Большевики заборонили селянам похоронити тіло замученого, і аж по трьох днях, коли українські війська знову відбили Остріг, Ф. Селецький був урочисто похований на цвинтарі Бельмаж. У 1921 році я знайшов його могилу й вирізав на дерев'яному хресті: — Ф. С.

Окремим наказом по Армії УНР у відзначення геройського вчинку сотника Федора Селецького Головний Отаман Симон Петлюра установив стипендію ім. Ф. Селецького при Міністерстві Освіти, а товариші по службі склали спеціяльний "золотий фонд" на ту ціль.

Увага! Просимо тих, що змінили місце замешкання, подавати нові свої адреси, щоб ми не посилали даремне своїх видань на старі адреси, де вони часто пропадають.

С. Радіон, Австралія

МІЙ ПРИЇЗД В АВСТРАЛІЮ

(Спогади про перші переживання)

По двадцять чотирьохденній подорожі пароплаву "Скаутум" з Неаполю (Італія) до Мельборну (Австралія), я був дуже вдоволений, що тій "гойдалці" врешті прийшов кінець, так вона мені остогидла. Цілу добу дружина, донька і синок хворіли на морську хворобу. Через те я не мав часу навіть по-людському розглянутися на небуденні морські дива, — як табуни великої риби то виринали, то зникали в безмежних глибинах сумного індійського океану, і гурми малої літаючої рибки, яка, виринаючи з води, підлітала, щось хапала, а потім знову зникала під водою... Я ввесь час носився з двохлітнім Юрком, який не переставав хворіти. Я лише інколи кидав оком на безмежну хвилюючу воду та іноді ввечері дивився на німий фільм про Австралію, що його висвітлював високий, з одною рукою, представник Австралії на кораблі.

До Мельборнського порту причалив наш "Скаутум" 30 липня 1949 року. Я зідхнув з полегшенням, що пекло подорожі скінчилося. Дружина з донькою відразу стали

Родина члена ІДВ в Австралії п. С. Радіона: — дружина Євгенія, донька Ольга, син Юрій. Письменник Радіон — наш активний член, пропагатор видань ІДВ в Австралії

здорові, тільки синок ще не приходив уповні до здоров'я. То був холодний захмарений день. Нас із пароплава перевели в особові вагони і повезли далі залізницею до Бонегіллі.

Поїзд виїзджав з мільйонового міста Мельборну, а я крізь вікно приглядався до неохайного вигляду подвір'їв високих і малих домів. Якісь безладно понаставлювані будки і будочки з старої поржавілої бляхи, чи всяких дощинок, що ледве трималися купи. А за середмісцям не відривав я очей від безлічі чепурних і пречудових вілл. За містом я бачив розлогі сірі пасовища, одні порожні, на інших були вівці, худоба, та де-не-де хатина. Обгорілі від посухи ґамтрі, високі пеньки, дуплаві догниваючі колоди з цурпалками гілля навколо та сумні поодинокі дерева евкаліптів, як сироти, були розкидані по безмежних просторах, скільки може глянути людське око. Для українця, що виріс на лоні чудової рівнинної, горбковатої чи гірської, лісистої чи степової природи України, австралійські простори викликали не принадне, а то й пригноблююче враження.

У Бонегіллі нас порозміщували по довгих, як стайні, бляшаних бараках. А бараків тих, як оком кинеш! І всі вони однакові однаковісінькі: довгі простокутні назовні оббиті похвильованою пристарілою цинковою бляхою. Поміж бараками то тут то там розкидані дерева, наче нахмарені евкаліпти.

У бараці, до якого я попав, було шіснадцять родин з дітьми. Люди ж не худоба, мають свої інтимні справи та потреби... Тому наші страждальники відразу поробили в бараці з коців перегородки. Зарядження було розміщувати мужчин окремо до одних бараків, а жінок з малими дітьми до других, однак, майже ніхто цього розпорядження не послухав, Кожен чоловік заносив свої речі до жіночого барака і там влаштовувався з жінкою чи й дітьми разом. Оце ділення статей тут уже на місці, було продовженням, хто знає ким придуманих, кпин над скитальцями, що були на пароплаві: жінки з дітьми в кабінах в одному кінці пароплаву, а чоловіки в другому. Це саме хотіли застосувати також у таборі в Бонегіллі. На пароплаві, залякані своєю безправністю діпісти і не збиралися протестувати проти такого зарядження на морі. А в Бонегіллі всі просто це зарядження зігнорували. Адміністрація табору прийняла це мовчки до відома.

Так почали ми наше скитальче життя далеко від світу. То був серпень, але ночі були з приморозками, а в бляшаному бараці, без внутрішніх стін, було дуже холодно.

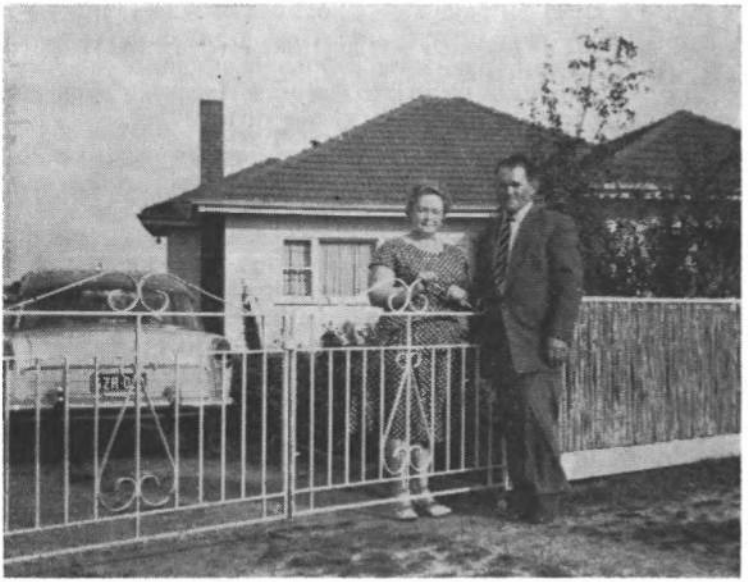

О. Коваленко з дружиною біля своєї хати в Австралії: О. Коваленко є ревним кольпортером видань ІДВ

Другого дня директор табору скликав нас усіх, що приїхали пароплавом "Скаугум", до таборової залі для церемоніяльних прийнять. Як звичайно, він приязно вітав нас усіх з приїздом на поселення в Австралії, потім в промові підкреслив таке "приємне" для нас, але відверте речення:

— Ми, очевидно, найбільше зацікавлені вашими малими дітьми. Вони бо, виростаючи тут, стануть справжніми австралійцями!...

Отже, виходило, що ми, батьки своїх дітей, були для Австралії чимось якби непотрібним, додатками до дітей... Звичайно, що таке "миле і чистосердечне прийняття" нас тут кожного вразило і сильно пригнобило. Адже ж кожен політичний емігрант залишив свій край в любові до нього, а не для пошуків за щастям, за ліпшим життям. Він шукав кутка на землі, де б він міг жити, почуваючись частиною свого поневоленого народу, боротись далі за його визволення. А тут, маєш тобі, вимагають, щоб ти попрощався зо своєю батьківщиною і забув її.

— Не так сталось, як бажалось... Не туди я попав, — думав я, ідучи із зібрання до бараку. І я жалів, що не поїхав до ЗДА. А нагоду мав, коли проходив лікарські комісії в Фалінгбостелі, ба навіть одержав афідавіт до Америки. Шкодував, але — пропало. Замість Америки маю Австралію, до якої так чомусь востаннє потягнуло...

Погані барачні умови стали сприяти дитячим хворобам. Незабаром вибухла між дітьми шкарлятина і дезинтерія, на яку в короткому часі померло тринадцять дітей. У таборі постав переполох. Батьки малих дітей хотіли, якнайшвидше вирватись з родинами з табору на працю. Та ба, нікому не можна було шукати праці на власну руку. Треба було ждати, поки уряд праці призначить на працю, де він хоче, для відбуття двохлітнього контракту. А уряд праці не міг відразу всіх людей порозсилати на працю, бо не було транспорту. Тоді саме розпалився страйк австралійських вуглекопів, і не було чим льокомотив гнати, залізниці були малощо не мертвими... Не повезло нам і тут...

Так минали дні за днями, а там і тижні. Їсти було в таборі подостатком, натомість грошей бракувало. А їх кожен потребував на багато дечого поза їжею. Я одержував 12 шілінгів і 6 пенів (біля 10 дол.) на тиждень, як рештку (від харчу) з допомоги для безробітного.

— Ну й попали ж ми! — я думав, коли тільки прокидався зо сну в холодному бляшаному бараці... А кукабари (птахи, подібні до папуг) на евкаліптах біля бараків, як на зло, як тільки заводилося на Божий день, наче сміялись-"реготались" одна з одної. І то, як на якесь нещастя, злітались вони до наших бараків і одна перед другою якнайголосніше скреготали й верещали. Цікаво, що цей остогидлий дразливий вереск незнаної нам тутешньої птахи (ну, як би хто збирався її різати), австралійці з любов'ю називають — сміхом кукабари. Ми ж їх відразу охрестили "австралійськими соловейками".

У нас в Україні — та й на Волині раненько, з світанком дня, розлягався приємний, мелодійний спів пташні та їх короля співу соловейка, а тут могильна тиша з верескливим криком "сміхом кукабари"!... Це для нашого "заспокоєння" в новім поселенні!

Так минали далі тижні. Праці не було. Кукабари верещать. Моє вухо до їхнього сміху ніяк не призвичаюється... А тут тобі не раз, як нечиста сила, настирливо докучає питання:

— Чого ти сюди приїхав? Приїхав, щоб слухати ото-

го реготання кукабари, подивляти "красу" австралійської пустелі?...

Я мовчав і, набравшись терпеливости, чекав на переміну нашого невідрадного положення, чекав на виїзд кудибудь на роботу.

На початку жовтня 1949 року, представник залізниць стейту Вікторії набирав на роботу кількадесят робітників, а між ними попав і я. По лікарській комісії, 7 жовтня ми поїхали до Мельборну. А звідтам розіслали нас по всіх напрямках Вікторії. Найбільше нас поїхало на будову подвоювання (другого тору) залізниці Гіпелярду. По дорозі з Дандсноцгу до Сайл і Нова-Нова, ми групками лишались по станціях. Одні залишились у Вараґулі, інші в Яраґоні, а ще інші в Моє і т. д. Я попав до Яраґону. Там з сьомого жовтня 1949 року я став на роботу на залізниці. Як ми тут тепер даємо собі раду, як організуємось, як дбаємо про своїх дітей, — подам іншим разом.

Протопр. А. Теодорович

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ ПАСТИРЯ МУЧЕНИКА

Уже на еміграції довідався я про мученичу смерть мого бувшого сусіда сопастиря о. Миколая Покровського, настоятеля св. Іоанно-Богословської церкви в с. Штуні на Любомильщині.

Не можна обійти мовчанкою і не засудити на вічну ганьбу наших сусідів поляків, що допустилися в культурному двадцятому столітті такого звироднілого вчинку над українським православним священиком і його родиною.

Сталося це наприкінці 1943 чи на початку 1944 року. Одна з озброєних польських банд, що діяла в Любомильщині в обороні "польськосці", напала певного зимового дня на дім священика в с. Штуні о. Миколая Покровського і, обкидаючи його і родину гидкими образливими словами, почали над ними моральні знущання й фізичні тортури аж до смерти. Разом з о. Миколаєм замучили його дружину, дві донечки 10 і 12 років, і 22-літнього сина студента Івана, посадивши його на кіл. Урятувалась від страшної участи родини тільки старша дочка, яка в той час не була вдома.*

* Записано зо слів утікачів з Любомильщини, які чули це від інших.

Протоієрей Миколай Покровський був уродженцем Орловської губерні, в 1914 році закінчив Орловську духовну семінарію. Року 1915-го був змобілізований до російського війська і там закінчив курс військово-фельдшерської школи і до революції перебував на західньому російсько-німецькому фронті, обслуговуючи хворих та ранених в польських госпіталях.

Після закінчення війни залишився на Волині, в 1921 р. одружується з донькою священика о. Івана Кужіля з Костопільщини, а в 1922 році був рукоположений в сан священика до парафії Штунь на Любомильщині.

В парафії віддається пастирській праці і, щоб бути ближче до своєї пастви, основно вивчає українську мову. В 1925 році українізує Штунську парафію, першу на Любомильщині, переходячи у відправі богослужень з церковно-слов'янської мови на українську. Крім того набуті ним у війську медицинсько-фельдшерські знання і практику з успіхом застосовує в парафії. До хворих парафіян о. Миколай приходить не тільки як пастир, даючи їм духовно-моральну поміч і релігійну обслугу, але як і тілесний лікар: ставить діягнози хвороби, приписує ліки і сам пильнує процесу лікування. На початку повітовий лікар поляк заборонив йому лікарську практику і навіть поліційними доходженнями спричиняв о. Миколаю багато прикростей. Пізніше ж, переконавшись особисто в кількох випадках про лікарські здібності о. Миколая, його правильні окреслення хвороб і методи лікування, залишив у спокої, навіть дозволив місцевій аптеці в Любомлі видавати ліки на його рецепти.

Отець Миколай завжди був готовий, у всяку пору дня і ночі, з поміччю потребуючим. В епітрахілі і з св. Дарами на грудях та з валізкою з лікарським приладдям і медикаментами він поспішав туди, куди його кликали. За медичну поміч о. Миколай ніколи не брав грошей, хіба тільки з багатших селян брав за ліки з тим, щоби на ті гроші купити знову ліків і віддати біднішим. Своєю працею о. Миколай здобув у парафії й довколишніх селах велику любов, пошану і популярність.

Вдячні селяни не залишались в боргу, вони добровільно відплачували доброму пастиреві господарськими продуктами і працею в домашньому господарстві. Жив о. Микола не багато, сам церковної землі не обсівав, крім городу, а віддавав селянам на спілку. Зате домашнє господарство в нього процвітало. Цим господарством відала трудолюбива пані-матка, — це було її царство.

За український напрямок праці в парафії о. Миколай стягнув на себе неприхильність з боку місцевого декана прот. В. Давидовича, настоятеля церкви Різдва Пресвятої Богородиці в Любомлі. За всяку ціну о. декан хотів усунути о. Миколая з свого деканату, думаючи в той спосіб

о. Протоієрей Микола Покровський

похоронити українізацію в самому Штуні, як рівно ж забезпечити інші парафії від "пагубних впливів". Не дивлячись на впливи в консисторії і митрополії, йому довший час не вдавалося того зробити, а то в зв'язку з поширюванням на Волині в тому часі "жондової унії всходнєго обжондку", носії якої досить зручно, при помочі польської адміністрації використовували всякі непорозуміння в парафіях. Очевидно, консисторія знала про авторитет в парафії о. Миколая і тому на домагання декана не звертала уваги, боячись дати притоку для унійної пропаганди. Однак все ж таки ранньою весною 1929 року якимись кривими стежками вдалося йому вимогти в консисторії постанову про переміщення о. Миколая на іншу парафію і випадково замішати мене в ту неприємну історію.

У кінці 1928 року я просив консисторію перенести мене на одну з вільних парафій на Володимирщині й на підставі того чомусь консисторія знайшла мене відповідним кандидатом на Штунь, хоч він не був на Володимирщині.

До того часу я лише чув про парафію Штунь, а о. Миколая Покровського зовсім не знав. Одного березневого понеділка я поїхав до Любомля, щоб в о. декана докладно розвідатись про призначену парафію і зорієнтуватись, чи вона відповідатиме моїм бажанням. Декан о. прот. В. Давидович прийняв мене з видимим вдоволенням і сказав:

— Да, я получіл із консісторії увєдомлєніє о вашем назначеніі і хорошо, что ви прієхалі. Сєйчас поєдєм в Штунь і покончім с "орловскім соловьом".

Останнє речення, сказане з певною долею сарказму, мене неприємно вразило.

— Я ще не маю заміру їхати на парафію, а лише хочу довідатися від вас про неї і щойно тоді вирішити, чи маю її прийняти чи відмовитись, — відповів я.

Наполегливість декана мене насторожила.

— Я вже вам сказав, що приїхав тільки по інформації про приділену мені парафію. Все мушу знати наперед, бо від того буде залежати моє рішення: бути чи не бути мені в Штуні.

Відповідаючи на цілий ряд запитань, о. декан сказав, що парафія в Штуні рахується однією з найкращих парафій в його благочинії, що люди там добрі, земля врожайна, церква мурована й т. ін. Одне тільки, що тамошній священик, о. Миколай Покровський, невідповідний настоятель для тієї парафії, бо займається не своїми справами: їздить і лікує людей, а також запровадив в парафії українізацію.

Після такого щирого признання о. декана я відразу зорієнтувався, що в тій історії я зовсім зайвий і не можу бути претендентом на Штунську парафію, але разом з тим вона мене заінтригувала. Мені просто з цікавості захотілося поїхати до Штуня, познайомитися з "орловським соловьом" та на місці переконатися про правильність моїх висновків.

— Добре, о. благочинний, я поїду сьогодні до Штуня, а там на місці буде видно, що маю зробити, — погодився я.

Запрягли коні і поїхали. Проїхавши трохи сосновим лісом, зустріли чоловіка, що йшов напроти. Він здійняв шапку, привітався, а далі запитав: — "Ви, о. благочинний, мабуть їдете до нашого панотця? Його нема вдома, пішов до Любомля".

— Нічего, Давідюк, ми його почекаємо. Я тут везу вам нового священика, тому що о. Ніколай переємєщон на другой приход, — відповів о. декан на запит селянина якоюсь напереміш російською мовою.

— Я також оце йшов до міста, маю там маленьке діло, але ж коли так, вернуся, взавтра ще встигну своє діло зробити, — сказав Давидюк і став іти поруч з возом, тримаючись однією рукою драбини.

У селі ми завернули до священичої садиби, а Давидюк пішов далі.

Пані-матка о. Миколая ввічливо привітала нас. Запросила до кімнати, яка служила одноразово за вітальню і їдальню, і, вибачившись, що не може з нами побути, бо має зайняття на кухні й по господарстві, вийшла.

Отець декан сидів задуманий, а я став розглядати книжки на полиці, між якими були твори Шевченка, Франка та інші, а потім взяв свіже число часопису "Час" і почав читати. За яких півгодини пані-матка зайшла до кімнати і сказала, що прийшли люди і хочуть говорити з о. благочинним.

— Хай ввійдуть, — відповів о. декан.

Увійшло четверо людей на чолі з нашим уже знайомим Давидюком.

— Прошу сідати і що скажете, добрі люди? — звернувся до них о. декан.

— Ми хочемо говорити з вами, о. благочинний, насчот нашого панотця і нашої парахвії, — почав Давидюк. — З того часу, як у нас почалися відправи в церкві по-українськи, ви нас усе займаєте і не даєте нам спокою. Кілька разів викликали до себе нашого священика, наказували йому припинити українські служби, залякували його то тим, то сим, а ми сказали йому: не бійтеся, отче. Я сам багато разів був у вас, казав і тепер кажу, що ми, парахвія, захотіли, щоб нам відправлялось по-українськи, і наш отець, зрозумівши наші духовні потреби, пішов з нами. Тепер нам добре, ми всі розуміємо, розуміють і наші діти. Тут наш отець ні при чому, винна парахвія, а ви караєте отця. Отож, довідавшись від вас, що наш отець переведений на іншу парахвію і що вже привезли нам другого священика, ми, як повномочні від громади, заявляємо вам, що нашого отця ми не відпустимо, а як би він сам захотів залишити нас, то нехай з Богом їде, але від вас уже священика не приймемо. Ми вас, о. благочинний, просимо: не займайте нас, нам буде добре і вам буде добре...

— Так я же тут не при чім, це воля владики і консисторії, — виправдувався о. декан.

— Добре, нехай буде воля владики й консисторії, але ми вас запитаємо, хто їх на таку волю направив? Ви написали, консисторія рішила, а владика підписав. От і вийшла їх воля з вашого писання. А що ви писали, то ми знаємо!...

В такому тоні велася розмова з годину часу. Отець декан зраджував поденервовання. Я в тій розмові не брав ніякої участи і в душі радів за селян, що так мужньо боронять своїх прав і свого священика.

Незабаром повернувся з міста о. Миколай. Селяни, почувши його голос у кухні, встали, попрощались і вийшли. Почистившись з дороги, о. Миколай, усміхнений, ввійшов до кімнати. Був у цивільному вбранні й вишиваній сорочці, стягнутій в комірі кольоровим шнурочком. Середнього росту, худощавий, коротко стрижений і з невеликими вусами. Привітався щиро доброю українською мовою. Ми познайомились і, по прийнятому в духовенстві звичаю, поцілувались. А далі він звернувся до о. декана ніби з докором:

— Як же так, о. протоієрей, не попередили мене про ваш приїзд, я не пішов би до міста, а то зо дві добрих години чекали на мене. Прошу вибачити.

— Це нічого. Коли б о. Ананій не приїхав, я напевно не турбував би вас сьогодні, тим більше, що завтра виїзджаю в Варшаву на цілий місяць.

— Добре, що приїхали, зараз пообідаємо, а то ви голодні, а я, правду сказавши, пройшовшись 7 кілометрів до міста, таки добре зголоднів і маю вовчий апетит. А по обіді поговоримо по ділу, — розпорядився о. Миколай.

Пані-матка накрила стіл. Отець декан повеселішав після прикрої розмови з селянами і під час обіду жваво провадив дискусію з пані-маткою на тему домашнього господарства. Я і о. Миколай ближче знайомилися, в пам'яті перебирали знайомих, бо хоч перед тим ми не знались, то все ж таки, як виявилось, мали спільних знайомих.

По обіді о. Миколай перший почав розмову "по ділу".

— Я, — сказав він, — два тижні тому одержав з консисторії наказ про адміністративне переміщення мене на іншу парафію "для користи служби". Про це нікому нічого ще не говорив і, правду сказавши, мало над тим сам думав. По-перше, переміщення священика на іншу парафію пов'язане з частими поїздками його і відлучкою з парафії, що в періоді Великого посту абсолютно недопустиме. Великий піст для священика є найтяжчий і найвід-

повідальніший час його пастирської праці. По-друге, я хотів зберегти у Великому пості спокій в парафії, щоб уможливити кожному парафіянинові й кожній парафіянці належно виконати християнський обов'язок св. Сповіді і св. Причастя; проголошення ж про моє переміщення могло б викликати в парафії неспокій, хвилювання і спротив, — явища зовсім небажані у Великому пості. Поза тим я нічого не маю проти мого перенесення; церковна влада дала мені цю парафію, вона вправі забрати її від мене і дати іншу, де вважає мою працю більше доцільною і корисною для Церкви. Я хотів би написати до консисторії оці думки і просити про стримання переміщення аж по Великодні. Однак, коли о. Ананій вже приїхав і готовий є прийняти парафію, я передаю без жодних суперечок.

— Ну, вот і хорошо, тєпєрь слово за вамі, о. Ананій, — звернувся до мене о. декан.

— Ні, отче протоієрею, парафії приймати не буду, вона не відповідає моїм вимогам, — відповів я.

— Єслі так, нєт о чєм гаваріть, — невдоволено закінчив розмову "по ділу" о. декан.

Уже вечоріло, як ми поверталися з Штуня.

——oOo——

Напочатку я зазначив, що о. Миколай Покровський був моїм сусідом. Так. Доля нас звела знову, коли через три роки після вищеподаного я став настоятелем парафії в Бережцях над Бугом, яка зо сходу безпосередньо граничила з Штунською парафією.

Я і о. Миколай часто зустрічались, час від часу взаємно себе відвідували. Було б з мого боку упущенням не згадати про мої спостереження з того часу.

Під впливом дружини, свідомої українки, та української пастви о. Миколай сам духово переродився, став свідомим і активним українським пастирем і громадянином. Виховував своїх дітей в українському дусі й традиціях, українська мова в домі була рідною мовою, як рівно ж, будучи добрим промовцем, церковні проповіді виголошував тільки українською мовою.

Крім цих чисто національних прикмет о. Миколай мав надзвичай добре людяне серце, був завжди чулим і уважним на чужу біду, старався завжди допомогти ближньому в міру своїх сил і спроможностей. Наприклад, під час німецької окупації й ліквідації жидів о. Миколай урятував життя жидові Гінсбургові з Любомля, його переховував і харчував аж до своєї смерті.

Леся Романенко

НАМСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ НА ВОЛИНІ

Серед українського народу в його побуті, звичаях, традиціях затрималось до наших часів багато вірувань, що походять з глибокої, ще дохристиянської давнини. До таких вірувань треба зарахувати святкування Намського Великодня. Мимо того, що це не календарне свято, моя бабуня рахувала його великим і завжди сама святкувала і нам, дітям, наказувала святкувати. У цей день не вільно робити жодної тяжкої праці, бо він призначений для душ померлих. Ця бабусена наука залишилась у моїй пам'яті й до сьогодні.

Як тільки минає Великдень і надходить час проводів, я якось уже інстинктовно, пригадую небіжку бабуню з її Намським Великоднем, як вона його називала. Жила вона у селі Цицинівці, біля Ямполя, на півдні Волині, де дідуньо був священиком. Гостинний дім бабуні був завжди осередком — оселею наших учнівських великодніх та літніх вакацій, не лише моїх з братом, але й цілої зграї наших шкільних товаришок і товаришів. А тому, що бабуня була нашою господинею, опікункою і порадницею, то ми всі її дуже шанували, слухали, любили і поважали.

Як сьогодні пригадую, коли то по Великодні надходив перший четвер й бабуня ще з вечора пригадувала нам, що взавтра Намський Великдень і нічого важкого робити не вільно, бо то великий гріх цей день не шанувати. Оповідала випадок з свого життя, коли то вона його не вшанувала і працювала. Як звичайно, по Великодні бабуня виправляла нас до школи: кого до Крем'янця у духовну школу, кого до гімназії в Острозі. Перед нашим від'їздом треба було випрати білизну на дорогу, а випало якраз у четвер, й бабуня випрала — тим самим згрішила й була покарана.

Ці всі благородні пориви й чесноти о. Миколая висували його на чільне місце в суспільстві й для багатьох він був прикладом доброго пастиря.

Нехай цей спогад про о. прот. Миколая Покровського буде китицею пахучих квітів з далекої чужини на його могилу.

Вічна йому пам'ять в Українській Церкві і в серцях українського народу!

По кількох днях виросла в неї на голові гуля — т. зв. мертва кістка, яка дуже боліла. З цією "намською" кісткою, як її називала бабуня, їздила вона до лікаря, який сказав, що то нічого небезпечного й воно само пройде. Тимчасом гуля не проходила й далі дуже боліла. Люди порадили бабуні закликати стару жінку, що на таких речах розуміється й багатьом уже допомогла. Послухала бабуня поради й до неї прийшла стара бабця, принесла з собою кістку з мерця, яку, як казала вона, взяла з цвинтаря. Покружляла тією кісткою навколо гулі, щось пошепки помолилась, а при відході сказала, що до ранку гуля пропаде. Так і сталося. Після цього випадку бабуня твердо вірила в знахорів, ворожок тощо.

Та не тільки бабуня святкувала Намський Великдень, але й ціла околиця шанувала цей день і то не лише за часів нашої бабуні, але до-недавна. Пригадую випадок з 1933 р. в Острозі. Мій вітчим (чех з колонії) саме в четвер по Великодні раненько встав і почав ставити паркана у садибі за містом. Доки люди спали, він поставив добрий шмат огорожі, але хтось підглянув і дав знати іншим. За короткий час працюючого обступило багато людей, особливо жінок, й по сварці вітчима прогнали, а паркана рознесли на куски. "Оце тобі кара за непошанування Намського Великодня", — кричали слідом за ним жінки. Звичайно, що пізніше і вітчим уже шанував цю традицію. З оповідань знаємо, що й по інших селах так само святкували цей день. Де є річка, там на воду пускають шкаралупи з великодніх крашанок й приказують, щоб плили ген далеко, до краю, де живуть праведні рахмани, що не знають, коли має бути Великдень і чекають, коли вода занесе до них ці шкаралупи, а тоді святкують свій Великдень.

Ці мої дитячі спогади так сильно врізались у пам'ять, що не покидали мене й у пізніших роках мого життя. Нераз я питала себе, звідкіля постала ця наша традиція? Почала студіювати відповідну літературу по цьому питанні, а перш за все хотіла з'ясувати, звідкіля походить слово "Рахманський". У словниках знайшла, що це слово індуське, походить від санскр. "брама" — душа, перше божество індуської трійці, а звідси і браманізм чи брахманізм — індуська релігія з 10-9 віків перед Христом. У нашому літопису "Нестора" знаходимо теж згадку про брамінів — що живуть у раю, не знають часу. Звідси, правдоподібно, й пішло наше пускання шкаралуп з великодніх крашанок на воду, тощо. По-мойому у всьому цьому найважливіше те, що це наше вірування-традиція є надзвичайно стара, ще дохристиянська й тим доводить нашу ук-

раїнську давність, що сьогодні підтверджується археологічними розкопками тощо.

Прим. У різних місцях України цю назву вимовляють різно. Кажуть навський, намський, мавський, найський, майський — як де. Властива назва навський походить від старо-укр. навь-мрець (навіє, навь, навья й ін.). "Навьї неістовства" у Івана Вишенського. Чеське nav — труна, unafiti — забити. Готське naus — мертвий. Навський Великдень на Волині святкується у четвер після Великодня. У цей день кидають на воду — річку, озеро, "вікно" шкаралупи з крашанок, окрушини паски, щоб вони поплили з водою й дали знати праведним рахманам, що мешкають десь далеко, за виріем, і завжди тримають суворий піст, що у нас Великдень. Коли ці крашанки допливуть до краю рахманів, а це буває на Трійцю — у навському тижні — рахмани святкують свій Великдень. До рахманської країни після смерти відходять душі тих, хто не заслужив за життя ні на рай, ні на пекло й там чекають на останній присуд.

У віруваннях про рахманів зберігся у нас відгук науки грецького філософа Піфагора (6-5 вік перед І. Х.), який побував в Індії й учив, що душа несмертельна. Його невільник, а пізніше учень, Замолксіс, фракієць з походження, після смерти учителя прийшов до країни гетів (теперішня Румунія і Молдавія), дав гетам закони і науку про безсмертя душі. Про віру гетів у безсмертність душ згадує Геродот (4-ий вік перед І. Хр.), Страбон (1-ий вік після І. Хр.). Євсевій Кесарійський (4-ий вік після І. Хр.) пише: "Ще й тепер Галати, Трибалли й більшість варварів переконують своїх дітей, що душа померлих не може згинути". Від гетів ця наука поширилась по всій Україні. Найліпше вона збереглася на Волині, у Галичині і в Карпатах у гуцулів.

Леонід Мосендз у поемі "Волинський рік", спів восьмий, так описує Навський Великдень:

..... А мають там звичай
довідатись про Великодні дзвони,
коли їх хвилі донесуть річок
шкарлупини свячених писанок.
То киньте ж, діти, в Великодні хвилі
червону шкаралупину з яєць.
Хто зна, чи не чекають наші милі
в рахманному краю на рішенець
останній, щоб душі їх безкрилі
піднеслися у зоряний вінець...

(Ред.)

Із збірки І. Іванюка

НАРОДНІ ПРИКАЗКИ НА ВОЛИНІ

— З щастя та з горя скувалася доля.

— Правда із дна моря виринає, а неправда потопає.

— Не завжди кажи те, що знаєш, але завжди знай те, що кажеш.

— Хто змолоду працює, той на старість панує.

— З поганої трави не буде доброго сіна.

— Перемагай зло добром, труднощі розумом, а небезпеку досвідом.

— На світі знайдеш усе, крім рідної неньки.

— Як батька покинеш, так і сам загинеш.

— За науку цілуй батька й неньку в руку.

— Не купуй хати, а доброго сусіда.

— Де рідний край, там і під вербою рай.

— Чужа хата гірше ката. В чужій хаті і тріска б'є.

— Своя хата, своя стріха — свій батечко своя втіха.

— Свій хліб краще чужого книша.

— Хоч правду женуть люди, але правда завжди буде.

— Старять людину не літа, а біда.

— Хвали день увечері, а життя перед смертю.

— І в наше віконце ще загляне сонце.

— Козацькому роду нема переводу.

— До свого роду — хоч через воду.

— Не смійся, кума, що дурний Хома, бо люди кажуть, що й ти без ума.

— Циган між двома хлібами з голоду вмер: старого забракло, а нового не діждався.

— Дозвольте мені, кумцю, мою рибу на вашій оливі засмажити, а я за те вам дозволю вашу солонину у моїй капусті зварити.

— У кого є ненька, в того й голівка гладенька.

— Багатий рости, щасливий будь, себе не хвали, другого не гудь.

— Мухи й комарі кусають до пори, а для лихої людини нема ні пори ні години.

— Доброму чоловіку, продовж, Боже, віку.

— Риба та зайці заводять у старці.

— Поле орати, то не в сопілку грати.

— Млин меле — мука буде, язик меле — біда буде.

— Як умер багатир, то почув увесь мир, а як вмер бідачок, то лиш піп та дячок.

— Як бідний плаче, то ніхто не бачить, а як багатий скривиться, то всякий дивиться.

ПОЛІСЬКА ВЕСНЯНКА

У нас звіку є закон на селі —
Проспівати першу пісню весні.

Та й зібравшись — молодь йде до ріки,
Де килимом простяглися квітки.

В'єм віночки і стаєм до пісень
Чолом ставши на пахучий південь.

Один вінок вдар пускаєм у брід —
На води весняні Прип'ятських рік.

— Неси, хвиле, наш вінок у Дніпро, —
Де святилась рідна прадідів кров!

Спини його десь на зломі в степу,
І занеси на могилу с в я т у.

Де козаки лягали у боях, —
За одвічні наші межі й поля...

Ти, сонечко, їх розбуди, привітай! —
І волю верни нам у рідний наш край!

Під святу хоругов із Волинем,
З'єднай нас, як колись, ув одне,

Із Києвом, Дністром, і Дніпром, —
Бо ми звіку — одна кість, одна кров!...

(Записано із слів дівчат на святі весни в селі Бистриці, Кобринщина 1927 року. При співі кожна стрічка повторюється. М. Хміль).

ВОЛИНСЬКІ ПРИКАЗКИ

(Зібрані серед селян на Крем'янеччині)

— Набрався, як жаба мулу.
— Не хочу сидіти до порога носом.
— Оглядівся, як наївся.
— Бакаляр і паламар — то одна рідня.
— Солом'яний парубок золоту дівку бере.
— Хапай, дяче, поки гаряче.
— Біг сім миль пішки за кавалок кишки.
— Сидить, як гріх на душі.
— Як прийде Горпина, то перестане боліти спина.
— Прокіп на припічку себе попік.
— Чорта хрести, а він кричить: пусти! **І. О.**

Юрій Мулик-Луцик

ВОЛИНЬ, ЯКУ ЗНАЄМО І ЯКОЇ НЕ ЗНАЄМО

Волинь на мапі й поза мапою

Що маємо розуміти під самою суттю, що її означуємо назвою "Волинь"? Розмір території? Скількість населення? Число міст і їхніх жителів? Є люди, які вірять, що числа "говорять", але є й такі, що статистику вважають за "мову" німих.

Якщо будемо говорити про Волинь окремо від цілости України, то не сягнемо до її істоти.

Коли ж будемо говорити про Україну без Волині, то також поставимо віз справи лише на трьох колесах. Цілість у частині, а частина в цілості — це єдиноправильний фундамент, що на ньому треба ставити відношення між Волинню як частиною і Україною як цілістю.

Нам треба починати десь із сизого серпанку праісторії. На жаль, знаємо її небагато більше, ніж вона знала про нас — своїх нащадків. За княжих часів української держави Волинь була в соборній сім'ї всіх українських волостей. Раз Волинь мала більше діла з Наддніпрянщиною, раз з Галичиною; і сварилася, і любилася з іншими волостями України, як звичайно в родині буває. Але бурхливі хвилі історії залляли Україну польсько-королівською окупацією. У спільному таборі полонених, чи пак в одному велетенському "концентраці" опинилася Волинь поряд Києва і Львова. Усі мали над собою один дах спільної вязничної келії.

Під кінець 18-го століття, як каже Шевченко, "Польща впала та й нас роздавила"! А в дійсності було так, що зпід польської кормиги Україну "визволили" два інші займанці: Московщина й Австрія. Вони привалили те, що вже було перед ними привалене. Галичиною "заопікувалася" Австрія, а рештою України — Москва; року 1793-го Москва загорнула Волинь. На одне з четвертю століття Наддніпрянська Україна й Волинь розсталися з Галичиною. Волинь і Галичина лежать межа-в-межу, а між ними "пшенична заслона" російсько-австрійської границі, — т. зв. "Сокальського кордону" — бодай би в злу хвилину не вимовити!...

За княжих часів, бувало, Волинь ставила свої стопи аж десь там на Забужжі. Це була "Велика Волинь". У спільному ж котьолку царсько-російської імперії її обнижено до ранги "середньої Волині", але все ж таки її територія вия-

вилася найбільшою "губернією" в державних просторах "дома Романових" (царсько-російської династії Романових). Коли нові окупанти дивилися на Волинь із свого імперського центру — з "Кремльовськой башні", то вони бачили Волинь десь там далеко-далеко, на самому "краю світу" імперії, на периферії; звідси й у них поняття про Волинь, як про "землю незнану", ба — як про "екзотику". Та й сам центр України — сам Київ з висоти своїх "золотих верхів" не міг споглядати на Волинь інакше, а тільки як на "глуху провінцію". І мандрує столиця Волині в Житомир, щоб таки поближче того Києва собі бути; нехай уже там позаду історії й простору отой Луцьк собі залишається — десь на "краю світу."

І Житомирові ці амбітні претенсії подекуди вдалися, — його перестали вважати за такого відсталого провінціяла, як отой Луцьк.

Була традиція — "славного міста Луцька", але нові обставини з тим дипломом минувшини вже не рахувалися... "А в тому Луцьку та все не по-людськy: кругом вода, а по середині біда" — предметом таких жартів став Луцьк, чи, як старші люди воліли: "місто Луцьке." А однак це був сміх крізь сльози; це був жаль потоптаної слави...

Великий міст України

Рік 1918-ий. Рік грози і надій... Рік проголошення Української Держави і Соборности Земель України. Розступилися штучні кордони "Збручанський" і "Сокальський". Наддніпрянщина з Волинню стали віч-на-віч з Галичиною.

Давно вже не бачилися!... Від 1914 року по Волині пройшли москалі білі й червоні, пройшли австрійці й мадяри, пройшли поляки. Усе йшли та йшли тими "Чорними" чи "Татарськими" історичними безконечними шляхами, що волочуться десь "від Кракова до Вільвова — де проходила Москва" — як волиняни у пісні "битий шлях" оспівують. А нарешті крізь Волинь, немов по велетенському мості стали машерувати українські сірі когорти галичан допомагати Києву захищатися перед Москвою, і козацькі загони з Києва мчалися на допомогу Львову в обороні проти Варшави. Глухо гула земля під небом Волині — предковічного мосту між сходом і заходом великої Землі Української.

Рухомі кордони

"Встоятись не було сили" .... Меч побідників Ризьким трактатом (1921) розрізав Україну, — розрізав якраз по живому тілі Волині — на східню з Житомиром, під московсько-большевицькою займанщиною, і західню — під польською. Історична доля вивела Галичину й західню Волинь, Холмщину, Полісся й Підляшшя з різних в'язничних келій, і посадила їх спільно в одну — під один дах спільної недолі, — під займанщиною "Жечпосполітей Польскєй" на роки 1921-1939.

Про східню Волинь, як "Волинь", вістки крізь "залізну заслону" все тихшали. І загал призвичаївся думати, що "Волинь" — це тільки та, що з 1921 роком стала складовою частиною "Західньої України" — з історичним центром Луцьком, з модерним Рівним, з легендарним Крем'янцем, з величною Почаївською Лаврою. Галичани по цій західній Волині, а волиняни — по Галичині їздили й ходили, мов удома. І спільно заходили у праліси Полісся та на окраїни княжої Холмщини. Переборювали цей неофіційний, неписаний "Сокальський кордон" між Галичиною й Волинню, і побідно змагалися з тим "Сокальським кордоном" у власній душі, — щоб бути всім в одно: щоб не було ні галичанина, ні волиняка, а щоб був українець. Історію спільности і єдности української, писали свідомістю, а припечатували спільною боротьбою на всіх фронтах боротьби і в тюрмах. Так після 1918 р. західня Волинь, утративши безпосередній зв'язок з центром всеукраїнським — Києвом — опинилася в орбіті Львова — осередку західньо-українських земель.

А тепер? Де кордони Волині? Вони, як завжди, вічнорухомі, все мандрують... З "великої", а потім з "середньої", а далі — з "роздвоєної", Волинь стала "маленька" на політичній карті. Коли дехто з західніх волинян, скажемо, з Кремянеччини, захоче показати свою місцевість на Волині, то він знайде її в ... Галичині! Кремянеччина з 1945 роком включена в Тернопільську область. Отже були ці волиняни "східняками", були "західняками", а тепер до "галичан" їх включили. А вони далі кажуть, що вони таки "волиняки". Луцьк, Ковель, Рівне, Остріг — це тепер "Волинь. А Почаївська Лавра вже "в Галичині."

Так мандрують кордони Волині — годі зупинити їх на шляху історії.

"Це люди, чи чужі?"

Блукав я з одним другом — інженером Й. Р. по Волині під час 2-ої світової війни.

По дорозі зайшли до старенької хатини над шляхом, а старенька бабуся питає нас:

"Вибачте, що питаю: ви будете люди, чи німці?"

Я кажу: "Ми люди, бабусю!"

"Я так і думала", каже вона вдоволена.

А мій друг — народжений у місті в Галичині, а студії закінчив у Варшаві — згодом каже здивовано:

"Та у вас тут на Волині люди вроджені расисти: коли свої — то це люди, а чужі — то вже не люди!"

Я вияснив йому, що волиняни дуже далекі від усяких "расистських доктрин". Адже ця старенька неписьменна бабуся віком значно старша за Гітлера, а про його "расизм" вона й не чула. І мене змалку, за предковічним звичаєм, учили говорити, що наші — це "люди", а решта — чужинці. Але це не означає расизму. Коли прийде чужинець у хату волинянина, — "гість у дім — Бог у дім!", — то волинянин сам їстиме сухий хліб, а чужинцеві дасть курку і покладе його на перині спати, а сам на долівці ляже.

Расисти ж так не поступають!...

Чи знаємо добре Волинь "з вікна вагону"? Це ще не все, що не можуть вловити кордонів Волині, отже й числа її населення — понад 4,000,000; територія: 71,700 квадратових кілометрів.

Це також не все, про що сперечаються на тему таємного походження назви "Волинь". І про расове походження волинян узгідненої думки немає, — дехто й "германське" походження тепер їм нав'язує, а назву — "польську", а Церкву "московську" і т.д. І то навіть дехто з наших учених так відукраїнізовують Волинь, щоб за її кошт побільше ревеляційного "наукового відкриття" зробити й "людей здивувати."

А Волинь як була, так і є українська, ніяка інша, не зважаючи на це, крізь які б там "наукові" (чи пак політичні й світоглядові) окуляри хто на неї не дивився.

Туристи з усяких центрів і підцентрів, споглядаючи з вікна вагону крізь хмарку диму, бачать Волинь "екзотичною", люди, мовляв, там добрі, гостинні, щирі, але... "замало свідомі національно" у своїй масі.

Так, були часи, коли волиняни були теоретично несвідомі свого національно-політичного призначення. Ці часи "були й прогули"; це випадкове, хвилеве, проминальне явище. Але цікавіший тут факт іншої несвідомости у волинян: вони справді не є теоретично свідомі свого фактичного, природнього глибокого українства, що його споконвіку несуть шляхом історії. Несуть у душі великий скарб, ле-

ліють його ніжно і твердо захищають, душі за нього кладуть, але не роблять з нього предмету кабінетних доктрин і друкованого "націоналізму." Це правда, що був час, і то ще перед 1914 р., коли волиняни у своїй масі споконвіку не знали своєї національно-політичної назви, отже означували себе релігійно: "православні," або загальніше: "християни" ("хрисьцянин"), або психологічно (власне: не антропологічно): "люди".

Але зміст цих різних термінів — (будь вони відповідні чи ні, конвенційні чи ні) був і залишається один й той самий: волинянин уважав і уважає себе за "свого", за українця; за українця уважав себе й тоді, коли ще не знав цієї назви, і тоді, коли ще ця назва взагалі не існувала. Він брав участь у творенні української мови, і добре нею говорив, хоч не знав граматики, так само він спонтанно творив українство ще тоді, коли не було "теоретично-кабінетного" українства. А в тім, це відноситься до всього українського народу в його масі.

Власне — "люди", а не "чужі" —це спонтанний вияв своєї національної душі, таких виявів є більше; наприклад, "українізацію" християнства у себе провів так, що навіть історію Нового Заповіту "переніс" на Волинь. Ви тільки поцікавтеся старими волинськими легендами, що й досі живо збереглися в народі. Для волинського селянина Христос, Мати Божа, Св. П'ятниця і т. д. жили й діяли таки тут — на Волині. Христос убогим старцем мандрував волинськими шляхами, допомагав у хліборобстві! Пречиста плакала-ридала на ріках волинських. І досі старенькі бабусі в молитвах згадують: "На Осіянській горі, на Почаївській землі там Божая Мати заснула — Христової муки не чула..." — коли Христос був розп'ятий таки тут — на Волині . . .

Така душа Волині... Дехто думав би "душа в музеї"! Манила-вабила Волинь Дмитра Дорошенка, і він мандрував по ній. А також і Пантелеймона Куліша, і Тараса Шевченка на мандрівці до Почаєва бачимо.

Замчища, замчища, замчища . . . — цей образ поразив на Волині уяву Шевченка . . . Чи не є ці замчища твердинями поневолення українсьвого народу? — перед такими питаннями став наш геній. Адже на степовій Україні немає тих замчищ, — чи не тому, що народ там більш свободолюбний?

Безумовно — тут виразне непорозуміння; бо в дійсності є так, що чим старша країна, то більше там слідів старовини, і більше там замчищ, а вже особливо ближче кордонів країни.

Та й не тільки замчища, — Волинь уся попечатувана історією, ба — праісторією. У печерах Кремянецьких гір знайдете праісторичні кості; на дні навіть малих річечок часто-густо мерехтять старовинні монети (така звичайна річ!) — навіть грецькі й римські... Так що дійсність змішується з легендами, як ось про зачаровані скарби в замкових льохах на горі Бони в Кремянці, — скарби заховані ляхами під час козацького наступу загонів Кривоноса. Леміші плуга так часто скрегочуть об великі люльки десь з козацьких часів, і зупиняються при могилах, — орач побожно шапкv скидає й хреститься: тут покоїться "прах українських вояків".

Колись бувало...

Колись бувало... Волинь була центром скупчення всіх слов'ян, і звідси вони племенами розбрелися хто куди; так кажуть тепер слов'янознавці. Звідси, з Волині, почалася зав'язка Галицько-Волинського князівства Романовичів. Тут, на Волинь упав увесь тягар української державности, коли княжий Київ був важко поранений монгольською ордою, — на Волинь звернулися очі всієї України. Тут, під Почаєвом сталося найбільше чудо на всю Україну; Мати Божа поразила велику силу турків і татар, і не дала на поругу найбільшої волинської святині православної — Почаївської Лаври. Тут, у місті Острозі, була Православна Академія — єдина для всього сходу Европи, і звідси вийшла перша в слов'янському світі Біблія слов'янською мовою — славна на ввесь світ Острозька Біблія. Тут появився перший в історії України переклад Св. Письма на українську мову — т. зв. "Пересопницька Євангелія." Козацькі могили під Берестечком на Волині — найбільший масовий Пантеон України.

З Волині вийшла геніяльна Леся Українка, найбільший сучасний прозаїк Улас Самчук, тут жила й творила жрекиня мистецтва — Оксана Лятуринська...

"Волинський полк" (1917) у Петербурзі перший ударив по "непобідимому престолі" Романових, і побідив його, бо з цього удару повстала тріщина, через яку впав царат. Місто Рівне на Волині хвилево було столицею уряду УНР.

Містечко Базар на Волині (східній) — це немов другі Крути, — тут відбувся невмирущий у своїй геройській трагічності бій відділів УНР проти потуги червоної московської імперії.

З Волині (м. Крем'янець) між обома світовими війнами вийшов могутній офіційний протест православних українців проти виклинання Російською Церквою Гетьмана Івана Ма-

зепи. А далі — за 2-ої світ. війни Луцьк був столицею Митрополита Полікарпа Сікорського — Адміністратора Православної Автокефальної Церкви в Україні.

Геополітичне положення Волині важливе настільки, що навіть Гітлер звелів своєму сатрапові України — Еріхові Кохові, катові України — взяти собі м. Рівне за "столицю" окупованої України.

І нарешті доречі буде згадати, що головний пляцдарм УПА, що боролася на два фронти: проти німецько-гітлерівських фашистів і проти московсько-большевицьких загонів під час 2-ої світової війни, була Волинь.

***

Це не нарис історії. Це також ніяка "пісня хвали" Волині. Немає тут також спроби доводити зайво ще раз і ще раз, що українська Волинь таки є українською.

Тут вказано лише на місце Волині серед усіх волостей соборної України. А жмут поданих тут фактів — це тільки ілюстративні приклади.

За "Літературним додатком" ч. 18(22) "Українського голосу" 1959 р.

УВАГА — ЗЕМЛЯКИ!

Найважливіше, що у нас відняли. Всі ми знаємо, що сьогоднішній наш північний сусід нашу українську історію починає від Богдана Хмельницького. А що було перед Хмельницьким, це він загарбав до своєї історії. Цю невидану в світі крадіж можна наглядно виявити, коли проглянемо і добре проаналізуємо всі наші старі звичаї, обрядові пісні, традиції, яких у нашого народу є дуже багато, а в окупанта їх немає, бо його тоді, як ми творили ці звичаї, ще не було на світі. В новій книжці проф. С. Килимника, що саме тепер друкується про цю нашу сиву, ще дохристиянську добу, — історію пишеться. При кожній обрядовій пісні, чи звичаю, чи коляді — дається пояснення, коли вона постала, в знак чого, що вона означає, чи є такий звичай у інших наших сусідів і т. п. Ця цінна книга називається: "Український рік в народніх звичаях з поясненнями". Замовлення на цю книгу вже приймаємо тепер, — 2 дол. з пересилкою.

І це нам треба знати?

За кожний і найменший чек, надісланий нам за книжки чи пожертви з поза Канади, ми платимо 25 центів за виміну чека в банку. Ця виміна в масі робить для нас поважну суму страти. Щоб цієї непередбаченої страти не було, треба чека оплачувати на місці. Менше було б страти, коли б з Америки посилали чеки в американських долярах, а не в канадійських, бо тоді різниця в долярах дещо покриє виміну чека. Менше страти, якщо гроші шлете "моні ордер"-ом.. Скарбник ІДВ.

І. Крип'якевич

ПАНЬКО КУЛІШ НА ВОЛИНІ

На Волині короткий час проживав третій побіч Шевченка і Костомарова, визначний український письменник, Панько Куліш.

Куліш приїхав на Волинь в місяці лютому 1841-го року, як учитель російської мови у дворянській школі в Луцьку. Кулішеві було тоді 22 роки. Він ще й не покінчив університету, та щоб добути собі прожиток, мусів іти на учительську посаду.

Директором луцької школи був тоді Іван Хильчевський, родом з Чернігівщини, філолог та історик. Він заслужився для Луцька тим, що зібрав при своїй школі велику бібліотеку на 15.000 томів із книг, які конфісковано волинським маґнатам після польського повстання 1831 року. Куліш не тільки товаришував з Хильчевським, але й став його щирим приятелем. Хильчевський на десять років старший від Куліша, мав на свого товариша великий вплив та повернув його до українства. В дуже великій мірі треба подякувати Хильчевському за напрямок діяльности Куліша в перший її період. Сам Куліш висловив за це Хильчевському велику подяку і присвятив йому свою поему: "Настуся" 1861 р. В посвяті до поеми Куліш пише:

Як з тобою ми зустрілись
На шляху широкім,
Ти заглянув мені в душу
Своїм добрим оком;
І порадив мені щиро
Куди прямувати...
Довго йшов я та й прибився
До рідної хати.

Посвята кінчається такими словами:

А ти, друже мій Іване,
Прийми мою дяку,
Що колись порадив щиро
Мені серед шляху.
За порадою твоєю
Я прибився до хати, —
Годі по світу блукати,
Дороги питати.

Куліш пильно користувався бібліотекою луцької школи. Між іншим було там повне видання творів Вольтера

Скота французькою мовою. Куліш знав тільки початки тієї мови, але в Луцьку став читати багато і по трьох місяцях вивчив уже французьку мову та прочитав твори великого письменника. Куліш дивував Хильчевського незвичайною легкістю своїх літературних праць: протягом кількох годин списував цілі сторінки гарним почерком, без жодних поправок. Куліш також малював побутові сцени і портрети. Одного разу, під час прогульки, обидва приятелі зустріли родину полковника Д.; і сам полковник і його рідня були дуже малого росту. Куліш, коли вернувся з проходу, намалював їх усіх у виді курочок з малим півнем наперед і підписав: "Луцька мініятюрна аристократія".

Між знайомими Хильчевського було чимало поляків, з якими він познайомився серед скучного життя малого міста і познайомлював також товариша, що жив з ним разом в однім домі. Жвавий Куліш умів знайти час і на всяку розраду. Між іншим, він влюбився у дві панночки, яких називав ч. 1 і ч. 2, але не міг рішитися, котру вибрати; більше подобалось йому ч. 1, — родичка бувшого професора хемії в Київському університеті Зиновича, що жив тоді в Луцьку.

Хильчевський щиро любив Куліша. "Він нагадував йому Лівобережну Україну". Куліш завжди говорив гарною українською мовою, якою рідко хто з інтелігенції говорив тоді на Волині. Обидва приятелі були вдоволені долею й почувалися щасливими.

Але в середині року до Луцька призначено нового "смотрителя" до школи, якогось Глибоцького з Чернігова. Це була людина несимпатична, мало освічена. Він вніс до школи розладдя. Куліш нераз вів з ним гострі суперечки. "Я не люблю гарячого кулішу", злобно жартував Глибоцький. "Бо собаки не люблять гарячого!" — відповідав Куліш.

Боротьба почалася з того, що смотритель зробив закид бібліотекареві Хильчевському, що він залишає самого Куліша в бібліотеці. Але згодом виявилося, що смотритель бере від учнів хабарі. Тоді учителі подали до шкільної влади прохання звільнити їх школу від такого педагога. Наслідок був такий, що Глибовського забрали з Луцька, але також Хильчевського деградували в службі, а Куліша переведено до Києва. І Куліш виїхав з Луцька в грудні 1841 року.

Куліш жив ще й удруге на Волині. В серпні 1845 року його призначили старшим учителем гімназії в Рівному. На жаль, про ці часи не довелося нам покищо знайти жодних вісток.

ДО 60-ЛІТТЯ ПРОТОПР. А. ТЕОДОРОВИЧА

Протопресвітер АНАНІЙ ТЕОДОРОВИЧ народ. 16. 12. 1900 року в с. Білинь, Ковельського повіту на Волині, в родині дяка Іларіона Теодоровича і Марії Константинівної з Михайловських.

Освіта: Духовна школа в Матієві, Ковельського повіту, в роках 1909-1914; 4 роки шестикласної Духовної семінарії в Житомирі 1915-1919 рр. і 2 роки богословських наук у реорганізованій 10-ти класній Духовній семінарії в Кремянці в роках 1923-1925.

В році 1919 (квітень-листопад) брав участь у визвольних змаганнях, як інструктор-інформатор при штабі Січових Стрільців.

В серпні 1925 року одружився з Євгенією Василівною Вагатович, дочкою священика з Могильна на Володимирщині.

28 серпня 1925 року рукоположений в сан диякона, а 8 листопада того ж року в сан священика. Пастирське служення проходив у парафіях: с. Тупали на Ковельщині, 1926-1929 рр.; с. Рівне 1930-1932 рр. і с. Бережці 1933-1940 рр. на Любомильщині. В тому ж часі був заступником декана Любомильської міської округи і повітовим протиунійним місіонером. Виселений більшовицькою військовою владою з с. Бережець, — надбужанської пограничної зони, —в квітні 1940 р. займає становище парафіяльного священика в с. Забороль, Рівенського повіту, травень 1940-1941 р. і одночасно обслуговує духовно українську св. Юріївську парафію в м. Рівному, а в роках 1942-1943 настоятель тієї парафії.

З відродженням УАПЦ на Волині і приїздом до м. Рівного Преосвященного єпископа Платона (Артемюка), виконує при ньому обов'язки секретаря Рівенського Церковного Управління УАПЦ, вересень 1942-1943 рр.

На еміграції в Німеччині: секретар Церковного Управління УАПЦ на провінцію Вюртенберг-Баден і технічний секретар Канцелярії Священного Синоду УАПЦ з 1946 року по травень 1948 р. Емігрує до Австралії в травні 1948 р. На доручення бл. п. мутрополита Полікарпа і Свящ. Синоду УАПЦ бере на себе тягар духовної опіки над православними українцями-емігрантами в Австралії та організації УАПЦ на тому континенті. Сам організовує дві парафії в

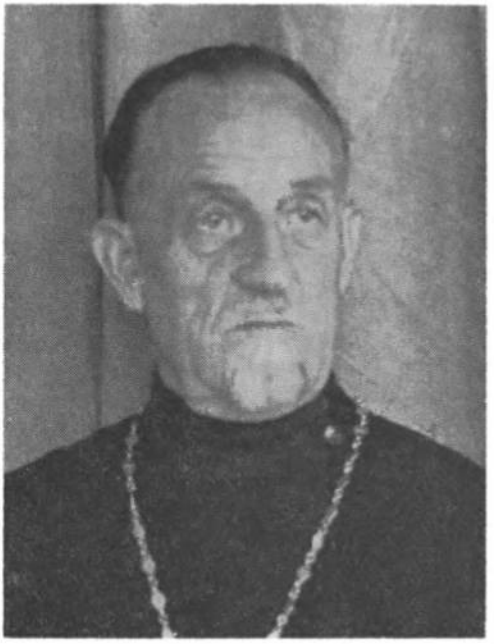

Протопресвітер Ананій Теодорович

Австралії: св. Миколаївську парафію в Канбері в 1948 р. і св. Покровську парафію в Сіднею в 1949 р., настоятелем яких є дотепер.

За відсутністю Керуючого Єпископа УАПЦ в Австралії й Новій Зеландії займає становище Адміністратора Церкви і Голови Вищого Церковного Управління в роках 1949-1953, і вдруге — Адміністратор Митрополичої Єпархії УАПЦ в роках 1957-1958. В роках 1952-1953 редагує церковно-релігійний місячник "Церковні Вісті", орган УАПЦ в Австралії, якого вийшло 19 чисел по 16-18 сторінок великого формату цикльостилевим друком. В ньому містить свої проповіді і лекції з релігії. Його стараннями в роках 1957-1959 збудовано мурований св. Покровський храм у Сіднею (Гомбуш Вест), присвячений пам'яті Поляглих Борців за волю України.

Приятель.

Інститут Дослідів Волині радо заміняє ч. 1 "Літопису Волині" на інші числа або книжку нашого видання. Цього числа забракло нам до комплекту річників.

Людмила Ц.

ВОДОХРЕЩА 1944 РОКУ НА ВОЛИНІ

(Власний спогад)

Уночі між год. 1 й 2 поверталися наші хлопці з партизанського вишколу з-під Каменя Коширського. Між ними були Ярема, Морозенко, Береза та ін. З другого, протилежного боку поверталися хлопці з поліських болот, з-над Світязького озера, а то сотник Сучний, Крилач і Нерозлучний. Вони спішили до свого головного постою, до курінного штабу коменданта Лисого. Вони несли з собою важливі повідомлення про рух червоних партизан на Поліссі, про наступ регулярного московського війська та про відступ німецьких есесів.

Повстанці проходили скритими дорогами. Вони були втомлені й голодні. Вони чимскорше спішили до місця свого постою, який відмежовувався від села С. річкою. Повстанці знали, що сьогодні Йордань і бажали, крім своїх обов'язків, разом із усім населенням, за волинським звичаєм, освятити воду.

Усі хати в селі С. зима приоздобила пушистим снігом і вони просто виглядали чарівно на фоні зелені сосен. Тут починався ліс і тягнувся далі й далі. Щодалі він густішав і сумовито шумів та своїми обіймами ховав українських повстанців. Можливо що тільки він, — оцей засніжений ліс, — розумів їхні таємниці й терпіння. Він знав їхню мету і чув гарячі шепоти їхніх молитов.

Ліс шумів, ніби тихо плакав над недолею волинських сіл та людей. Він простягав свої рамена до краю сіл, та хотів своїм віттям прикрити всю волинську землю, щоб охоронити її від чорної хмари ворогів.

Хлопці зголосили комендантові куреня своє прибуття. Зложили звіт, одержали нове доручення. Вже була пізня пора. Волинську землю покрив Божий дар ночі. Втомлені довгим маршем, повстанці, підкріпившись чим Бог дав, пішли спати. Вони тішилися, що по довгому часі повстанчих невигод доля судила їм мати відпочинок в своїх теплих волинських хатах.

У половині першого сну їх збудило голосне тарахкотіння "червоного скоростріла", а вслід за тим гук бомбометів і мінометів. Уздовж хат, де отаборилися повстанці, густо пролітали світла ворожих куль. Наші повстанці, не гаючи часу, швидко вхопили зброю і під командою свого курінного вирушили в напрямку півночі на Полісся. Село

Рудка прощало їх з жалем, а вони під оклик: "слава Україні!" пішли власними грудьми боронити рідні села.

Вибігши з хати, я дивилася вслід за ними. Я їх прощала і тихцем благословила. Між ними був один чорнявий, високий, — мій рідний брат. Моє серце розривав біль і я відчувала горе отих мучеників-героїв нашої всеукраїнської справи. Але мої міркування обірвали густі постріли з другого боку села. У селі вже не було нікого. Біжу до криївки. Незабаром прибув сотник Богдан із п'ятьма повстанцями. Він дав наказ, щоб в оборонній криївці залишилася я і три козаки, а сам з двома повстанцями поїхав до інших боївок, щоб дали допомогу для оборони села. Ворог наступав із півдня.

Минуло кілька годин і постріли почали рідшати. Дивно, що сталося? Нараз сотник Богдан вертається з повстанцями до криївки і розповідає, що піддурив "червоних". Це було під Залісцями, він зустрівся з ворогом. Червоні закликали:

— Стой, куда ідьйош?

— Патроль! — відказує Богдан.

— А почему імєєш тризуб? — питає москаль.

— Ето для маскіровкі перед бульбовцамі — відповідає Богдан.

— Ну, харашо, харашо... Поступай, — відказали москалі.

— Отак нам удалося продертися через ворожу заставу, — оповідав сотник, — і ми вчасно повідомили наші застави на півночі.

Північні застави сподівалися ворога. Вони зайняли вигідні становища, допустили ворога ближче і раптово відкрили сильний вогонь з ручних кулеметів і рушниць. Червона навала обернулася в розтіч. Отак ми святили воду в 1944 році на Волині.

По кільканадцятьох годинах вернулася перша наша розвідка до своєї боївки і свойого постою. Один із них зголосив, що Нерозлучний і Береза вбиті, а кількох повстанців ранені. Червоні залишили на полі бою 25 вбитих і 5 тяжко ранених. Наші принесли з собою здобуту від ворога машинову зброю. Ті, що були в криївці, були заздрі й жаліли, що й вони там не були.

Мого брата чомусь ще не було. Я з тривогою чекала його. Але незабаром він прийшов живий та здоровий. Ми привіталися й були щасливі, що ще живемо. По хвилині командир дав наказ опустити це місце постою. Мій брат стиснув на прощання мою руку та промовив:

— Залишися, Лесю, вдома та пильнуй батьків, а я йду сповнити свій наказ і обов'язок.

Л. Островський

ВОЛОДИМИР ВОЛИНСЬКИЙ

(Його внутрішні старовинні будови)

Коли пригадую собі, як мені довелося переїздити через Володимир Волинський у 1941-1942 роках, то насуваються певні думки, пов'язані з історією цього міста, тодішнім виглядом із його святинями церквами. У цьому 1941 році чимало було розкиданих могил від ріки Буга, де лежав т. зв. Устилузький міст, що сполучував Грубешівщину з Володимирщиною. Там були страшні блискавичні бої, тому то там поховано багато червоноармійців, які переважно мобілізувались таки з нашої рідної Волині, які ніколи не були большевиками. Тут перейшла не одна тисяча українців полонених, звільнених старанням Укр. Допомогового Комітету у Холмі з німецьких двох таборів полонених у самому таки місті. Ці полонені (по 2-3 тисячі) йшли з Холма пішки до Володимира і за містом українці — відпоручники Укр. Комітету віддавали цим своїм братам папери звільнення, прощались і розходились по своїх рідних сторонах, що були вже звільнені від большевиків. Безумовно, приходилося і авторові цих рядків бути тим провідником і остерігати своїх братів обережно ставитись до німців, цебто не довіряти їм, не лізти туди, де не треба, не показувати злоби, бо знаємо з книжки Гітлера "Майн кампф", чого він хоче і до чого прагне та ким зостануться люди в Україні після його перемоги. Зараз тут мені немов сон, або цілий фільм пересувається перед очима з того пережитого. Нічого на світі немає бистрішого за думку: в одній секунді все можете передумати, представити, пригадати майже все своє життя. Ось мені і пригадується це місто, до якого я входив, а пізніше на передмісті в напрямі Торчина-Луцька я затримався у хаті знайомого, який багато говорив, оповідав і запросив мене переночувати. Тоді я мав час, а тому була добра нагода оглянути місто, яке було трохи знищене.

Отже, місто Володимир-Волинський лежить у західній частині Волині, серед гарної гористої живописної околи-

---

Він ще раз оглянувся і пішов у напрямку поліських боліт.

Це був останній раз, коли я прощала свойого брата. Останній раз бачила його на своїй рідній волинській землі. Що з ним тепер є — не знаю...

ці, над рікою Лугою. Лежить Володимир-Волинський на тім славнім шляху, що від Устилуга, через Луцьк веде до Києва, — куди з давен-давен йшла вимінна торгівля й культура між Сходом і Заходом. Це місто дороге серцю кожного українця ще й тим, що він був колись побіч Галича другою столицею Галицько-Волинської Держави. Місто це лежить під замком князів волинських, а осередком його є маленький простокутний ринок "базар", властиво невеличкий трикутник перед костелом, де збігаються разом три головні шляхи: Луцький, Устилузький і Ковельський. При згаданих трьох шляхах лежать три передмістя: луцьке, т. зв. Риловиця, устилузьке (кутузівське з Федоровичами) і ковельське.

Середина міста мурована і дерев'яна, перед першою світовою війною мала чимало гарних домів, чистих, але що була майже заселена єврейським населенням, то спалили її втікаючі козаки.

З громадських будинків заслуговують на увагу дві гімназії: дівоча (спалена) і для хлопців т. зв. біла гімназія. Обидві вони знаходяться при виїзді з міста до Устилуга (12 км.). Особливо гімназія для хлопців дуже гарна, нова, велика, побудована на горбочку. Ще донедавна (1922 р.) пишався на ній чорний напис: "Мономаховская гимназія 1910 г." й слова того трудолюбивого й бувалого в усіх пригодах князя: "Будьте не ліниві, на всі діла достойні чоловіка". На північ звідси стоїть міська школа (колись "городское училище") — гарний одноповерховий будинок з червоної цегли, званий також "червоною гімназією".

Недалеко, біля дому Міської Управи, на однім розі вул. Катедральної, стоїть ювілейна каплиця св. Володимира Великого, збудована 1892 р. в дев'ятсоті роковини основання тутешньої єпархії й побудування клироса на замку та повного укріплення того замку. На другому розі, праворуч — чотирогранна вежа. До неї припирає великий одноповерховий дім (за російських часів: "Дім мировых суддів"), а позаду — порожня площа, яка тягнеться аж до Міської Управи. Ця площа — це залишки Домініканського манастиря, який не так давно був знесений. Колись багата на церкви столиця Галицько-Волинської Держави, має їх сьогодні (до 1923 р.) тільки чотири, всі мурованні. Катедру (або соборну), церкву парафіяльну св. Василія Великого, церкву св. Різдва і церкву св. Миколи (Микулинську). Катедра, або соборна церква Успіння Пресв. Діви Марії є тут одинокою видимою пам'яткою по давній добі культурної й політичної свободи українського народу. Свідок

це небуденний, заслуговує він на найвищу пошану — сказав би він багато, бо чимало пережив і бачив! Пережив своїх королів, князів і їх державу. Пережив також і язву татарську, епоху литовську, кириню польську з її навертанням українського населення на римо-католицтво через унію. Тут відбулася трагедія — вбивство найревнішого навертача православних на унію уніятського єпископа Кунцевича Йосафата. Не дивлячись на це все, наш народ лишився таким самим на цій землі, як був перед віками.

Катедра Успіння Пресв. Богородиці збудована ще князем Мстиславом, батьком Романа Галицького 1160 р., на місці знищеної попередньої катедри, яку 992 р. збудував київський князь Володимир Великий.

Дотепер ця церква має за собою цілу історію. В XII столітті тут горіло вогнище просвітньої й культурної діяльності не лише на цілу Волинь, але також на цілу тодішню Українську Державу. Нераз володимирський замок зо своїми князями й духовниками тамував дорогу ворожій навалі, яка сунула на Київ. Часто під цю церкву підсовувано навіть воєнні машини, навколо неї відбувалися завзяті бої.

Пізніше, вже по упадку української династії все ж вона не стратила свого значіння, особливо за часів польської влади. Вона завжди стояла на сторожі інтересів свойого народу. Хоч уніяти інспіровані Польщею намагались перебрати ці прадідівські православні святині у свої руки, все ж таки це не вдалося. А коли Вол. Волинський попав москалям, тоді вони по-свойому розправились із уніятами та з поляками, відібравши від уніятів українську катедру. А після здавлення латинізації-унії на Волині, Холмщині, Підляшші й Поліссі цю катедру відновили і вона стояла аж до приходу большевиків. У церковних підземеллях були тут поховані колись наші князі — рід волинської династії. Спочивав там і померший 1170 р. удільний князь Володимирський і великий князь Київський Мстислав Ізяславич. Він був "погребен" — як каже літопис — з великою честю в єпископській церкві Богоматері "нимже созданій". При ньому був похований і його син, многонадійний князь Роман, творець великої Галицько-Волинської Держави. Він загинув у часі виправи на Польщу. І син Романа, добрий і господарний князь Василько, по довгім пануванні ліг там 1269 р. І дружина Василькова Олена, що померла 1265 р. також спочивала там. Біля них спочив також і син їх, володимирський князь Іван Володимир, якого прозвано "філософом" за його вченість у грамоті й мініятюрнім малярстві, як рівнож

за ревну опіку над церквами і манастирями. А певно було там поховано багато інших членів цієї династії, яких не записали літописи. Що з тих мощів, дорогих для українського народу ще лишилося, зараз трудно знати, бо знову нераз гроби випорожнювались, щоб зробити місце для інших покійників.

З південної сторони катедри напроти бічних дверей, стоїть палата єпископів і недавно приставлена до неї висока вежа-дзвіниця, а трохи далі дім протоієрея.. Згадана палата стоїть край глибокої фоси старостинського замку. Оце та частина, де правдоподібно можна шукати слідів княжої палати. Місце покраяне в значній мірі ровами і високими валами.

Далі на схід за тим замком тягнуться городи з двома давніми церквищами, про які лишилася пам'ять між людьми. Значать їх дерев'яні хрести. Всередині того поля, яке мабуть також належало до первісного замку, знаходиться церквище Михайлівське з рештками камінних відламків, а найдалі на схід, вже на самім краю, біля течії Смеч, поза якою тягнеться передмістя Луцьке або т. зв. Риловиця — є церквище Введенівське. Про ті церквища трудно щось докладніше сказати. Про Михайлівське говорить літопис, що там князь Лев убив литовського князя Войшелка за те, що цей останній, вступаючи до манастиря св. Данила в Угорську (давнім князівстві Пинським), зрікся свого престола не на старшого Лева, лиш на його молодшого брата Шварма — свого зятя. Сталося це 9 грудня 1267 року. Ще далі на схід, на Риловиці стоїть невеличка, але в добрім стані, церква парафіяльна св. Василія. Північні її двері в готичнім стилі вказують на пізнішу добу, мабуть литовську.

У самій середині міста красується під трьома зеленими банями велика Різдвянська церква, колишнього василіянського манастиря. Після катедрального собору вона найбільша.

За манастирем і болотнистою вуличкою на північний схід стоїть церковця св. Миколая. Ця церква дорога для уніятів тим, що свого часу вона була пов'язана з історією уніятського єпископа Йосафата; стоїть саме на тому місці, де стояв колись дім Йосафатових родичів — Маріянни і Гаврила Кунцевичів. На тому місці 1780-го року протоархимандрит оо. Василіян і ректор Володимирської уніятської колегії, Порфирій Скарбек-Важинський в честь Йосафата побудував каплицю. Каплиця незабаром по збудованні, обгоріла і не відновлювалася аж до 1800 року. В 1800 році забрали її москалі, дали їй новий дах і замінили в Свято-Миколаївську Соборну церкву.

При виході з міста, праворуч ковельського шляху стояла колись також дуже давня церква св. Параскеви, звана П'ятницькою. На тім місці є тепер садок з мурованим стовпом і хрестом без жодного напису. Була ще десь церква св. Димитрія, яку, як подав літописець, гарно помалював князь Іван Володимир, син Василька, прозваний "філософом". Була й церква св. пророка Іллі з дерев'яним жіночим манастирем, маєтности княгині Марусі Збаражської. Той манастир в 1833 році згорів, а наступного року його добра в землі й грошах перейшли в манастир св. Різдва в Володимирі. Року 1835-го ці добра перейшли до Полонського дівочого манастиря (м. Полонне між Новоградом Волинським і Шепетівкою).

Володимир Волинський має ще два церквища. Одно було там, де стоїть тепер залізничий двірець. При копанні ровів на фундаменти цього двірця, натраплено на сліди старого християнського цвинтарища, про яке навіть місцевий переказ нічого не знає. На ту пам'ятку поставлено біля двірця малу капличку. На другому протилежному боці міста, на захід, — на Федоровичах, над самим берегом р. Луги можна оглядати до сьогодні розвалини якоїсь старинної церкви. Що це була за церква, ніхто з людей нічого не знає. Мури від півночі вистають ще на метр понад землею, але південна стіна обсунулася зовсім до ріки, — по ній ледве тягне слід рівно з високим і стрімким берегом. Багато вчених думає, що то руїни первісної Володимирської катедри, збудованої в 922 р. Володимиром Великим і знищеної потім підмуленням ріки Луги.

Ще треба згадати про Володимирський замок, що колись був славою Галицько-Волинської Держави. Вже на перший погляд видно, що Володимир Вол. лежить на невеликому сугорбі і дуже різниться від інших українських столиць, як Галич, Перемишль, Львів і Холм, яких замки стояли на горах. Окрім замків, згадані міста були ще й обведені водою й через те могли добре боронитися. Але Володимир Вол. по своїому природньому положенні подібний до Галицького Звенигорода, який стояв також на малім горбку, а був неприступний тільки через великі багна.

Про самий замок годі тепер щось докладніше сказати. Народ і до сьогодні горбок з катедральною церквою називає "владичим замочком". Ця назва показує й місце давнього замку. Але й без того можна пізнати добре, що замок був там, де стоїть катедра. Сліди вказують на те, що замок мав подовгасту форму, що був від півдня, заходу й сходу немов острів обмитий ставом ріки Луги, який починався десь біля Зимна, обмивав своїми рукава-

ми замок від сходу й заходу і протікав широким ровом від півночі. Цей рів ще й досі остався під назвою Смоч. Воду в ставі стримували греблі з упустами, при яких стояли млини. Найбільше схований був стрімкий, південний берег того острова, на якім стоїть стара катедра і палата єпископів; найменше оборонний був берег північний з боку міста, яке оперізували окремі окопи, як це показують рови під містом від сходу і кусень валу в городі міської школи (червоної гімназії). Сліди укріплень старого замку пізнати можна найкраще з Заріччя, де перстені з валів і широкого та багнистого рову ще добре замітні. Старий замок князя Василька і його предків був такий великий, що потім розпався на три частині. Частину західню з катедрою, обведеною мурами — держали владики. Частина східня тимчасом із городами і церквищами, опинилися в руках міщан, а згодом у жидів. А саму середню зайняв замок польських старостів, і по ньому лишилася в'язниця-тюрма серед чотирокутника високих валів і глибоких ровів, виповнених садом і просторим подвір'ям.

Вони й досі дивляться на долю міста Володимира і шепочуть свою думу про колишню славу наших предків. І багато, дуже багато можна б сказати про наш дорогий Володимир, який колись свідчив про славу й могутність нашої держави і який тепер ще нагадує нам, яких батьків ми діти...

Про самі події при різних окупаціях, думаю, що напишуть самі очевидці та місцеві люди володимирці або з околиць. На закінчення прошу і кличу земляків: не мовчіть, не закопуйте фактів, чи спогадів своїх у землю, бо дні минають, дати забуваються та й прізвища і так усе піде в непам'ять. Пишіть, як найбільше. Чуже хвалите, а свого не знаєте!...

Проф. С. Килимник

КОРОТКА ІСТОРІЯ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ

(Історичний огляд)

Володимир-Волинський — це одне з найстарших українських міст, згадане в літописі під 988 р. Воно розташоване серед болот, на правому березі річки Луги, що вливається в р. Буг. Є сказання, що Володимир-Волинський існував уже в IX столітті під назвою Ладомира; про Ладомир чимало оповідають угорські літописи. Не підлягає сумніву, що на місці нинішнього Володи-

мира-Волинського в сивій давнині було людське поселення. Підтверджується це тим, що тут знайдено чимало предметів кам'яного віку, а в 1840 році, під час будови міської в'язниці, на досить значній глибині, знайдено чимало вугілля. Є думка, що тут за поганських часів приносили жертви. Видно, що це місто вдавнину мало військове значення, бо місцевість обведена глиняною стіною, що її називає місцеве населення Опокою. Думка дослідників, що ця стіна побудована у ті далекі часи, коли люди ще не знали "мистецтва" випалювати цеглу та вживати вапно.

Є передання, що поганський ідол стояв на тому самому місці, де пізніше був побудований манастир Архистратига Михаїла.

Історія міста тісно пов'язана з історією князівства. У 1431 році місто одержало Магдебургське право.

Володимир-Волинський декілька разів був зруйнований татарами та литовцями. У стародавні часи місто було добре укріплене й займало значну територію. Село Зимне, що знаходиться у 5 кілометрах від міста та с. Косильня, що знаходиться в 7 кілометрах від міста — вдавнину були передмістям Володимира-Волинського.

Багатство та впорядкованість Володимира-Волинського ще в 9 віці глибоко вразили угорського короля Андрія, який висловився, що такого міста він не бачив і в німецькій землі.

Після татарської руїни Володимир-Волинський почав швидко розбудовуватися; у 1552 році у місті нараховувалося 698 дворів. У 17 столітті він знову занепадає внаслідок боротьби з Польщею під час Хмельниччини. У 1789 році у Володимирі-Волинському залишилося лише 200 дворів.

У 1795 році Володимир-Волинський стає повітовим містом, спочатку Волинського намісництва, а потім Волинської губерні.

Перша церква у місті, про яку збереглися відомості, — це кам'яний Собор в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці, споруджений, за переданням, св. Рівноапост. і Великим Князем Володимиром. Цей собор був гробницею волинських удільних князів. Від собору залишився лише фундамент і місцеве населення називає територію собору "Стара катедра".

Удільний князь Мстислав II-й Ярославич побудував у 1160 р. церкву в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці, що прибрала ім'я "Мстиславова".

Ця церква була зруйнована татарською Ордою Батия, потім відбудована знову, а у XV столітті знищена знову під час наскоку татар. У 1494 р. єпископ Вассіян відновив

її. Року 1753-го єпископ Гадебський прибудував до церкви хори з ложами. У 1772 році церква знову була понищена, і лише 1816 року почали її реставрувати.

Учені звернули увагу на цю церкву й почали досліджувати. 1890 р. проф. А. В. Прахов прочитав наукову доповідь про Мстиславову церкву на 8-му Археологічному З'їзді в Москві. Він доповідав, що ця церква — це величний пам'ятник архітектури XII в., що церква уявляла собою вийняткову красу; шириною вона дорівнювала Софіївському Собору, а довжиною перевищувала його. Знайдені деякі рештки з цієї церкви, зокрема кафель-мозаїка, і ці рештки, за висловом проф. Прахова, свідчать про високий і витончений смак будівничих.

Під церквою багато гробниць, з них 6 великокняжих, 2 — єпископських та багато гробниць знатних осіб, судячи за надписами та рештками речей та одягу (що зберіглося). У церкві зберіглися фрески. У кінці XIX століття при Мстиславовій церкві засновано було музей. У минулому тут було засноване Володимиро-Волинське Православне Братство, відоме своєю діяльністю у боротьбі з унією.

Відома ще була церква св. Василія, як історична та архітектурна пам'ятка. За переданням вона побудована Володимиром Великим протягом одного дня. В стіні цієї церкви зберігся камінь з старослов'янським написом ще з 1194-го року.

Волинь або Велинь — дуже стародавнє місто Волинської землі, нині вже не існуюче. Це місто дало назву Волинській землі. Учені намагалися відшукати місце Велиня, але трудно напасти на будьякий слід. Длуґош подав свої здогади, що цей город певно був у був. Люблинськім воєводстві, де тепер село Грудек, при істоці річки Гучави, що вливається в Буг. З. Д. Ходаковський подає думку, що Велинь був на місці нинішнього городища, що знаходиться у тому місці, де вливається річка Хучва у Буг у 20 кілом. нижче теперішнього Володимира-Волинського. Місто існувало вже в IX в., а можливо й раніше. Тут року 1018-го Болеслав Хоробрий розбив війська Ярослава Мудрого. Літописні відомості припиняються з часу князювання Мстислава Ізяславовича, з 2-ої половини XII в.

(Подано за матеріялами-статтями Деревицького та Лободи, "Київська Старина", 1886-го року).

Додаток редакції. Володимир-Волинський заснований київським князем Володимиром в кінці X ст., і був столицею Волинського князівства. Переніс напади і руїну від татар кілька разів (1240, 1260, 1491, 1500). В кінці 14 віку до 1569 р. належав до Литви. Року 1569-1795 попав під Польсько-Литовське панування і був повітовим містом. В

Л. Корецький

РІКИ ТА ОЗЕРА ВОЛИНІ

Ріки. Сучасна Волинська область УССР багата ріками та озерами. Її ріки належать до басейну Прип'яті і частково р. Бугу. Густота гідрографічної сітки на Волині в два рази більша, ніж у середньому по Україні. Основу цієї сітки становить Прип'ять, що протікає своєю верхньою течією по північній частині області з заходу на схід майже паралельно до кордону з Білорусією. У Прип'ять з правого боку впадають Стир, Стохід, Турія, Вижівка, які протікають через територію області в основному з півдня на північ.

У лісостеповій частині області ріки, притоки Стиру і Бугу, течуть переважно в широтному напрямі. Вони мають добре вироблені русла, високі, нерідко обривисті береги, складені із лесу. В південно-східній частині області круті береги рік, складені з крейдових відкладів, нерідко поросли мальовничим лісом.

Зовсім інший характер мають ріки в поліській частині області. Їх особливістю є дуже повільна течія, наявність розширених заплав, відсутність чітко окресленого корінного берега. Все це пов'язано з загальним рівнинним характером місцевості і надто малим похилом її на північ. Вододіли виражені слабо і над рівнем річок підвищуються всього на 10-20 м. Навесні під час розливів рік затоплюються значні площі, залишаються тимчасові озера, що сприяють заболоченню території. Так утворюються великі болота в межиріччях, наприклад, між ріками Стохід і Стир.

Основним джерелом живлення рік області є снігові, дощові та грунтові води. За гідрологічним режимом вони належать до типу рік, повінь яких буває навесні. В області повені бувають у березні і квітні. Ріки скресають в середньому 20-25 березня, найпізніше 8-11 квітня. Вслід за цим спостерігається найвищий рівень води в Прип'яті та її притоках.

1577 р. князь К. Острозький заложив тут школу. Від 1795-1915 рр. належав до Росії. 1919 р. у війні українців з поляками Володимир-Вол. був забраний поляками. За Польщі (1919-1939) був повітовим містом. Від 1943-46 р. в лісах довкола В.-Волинського оперувала УПА (Тура) проти обох окупантів. Сьогодні В.-Волинський знаходиться в районі експлуатації вугілля на Волині і одним з найбільших центрів району. Тут є овочево консервна фабрика, швейна фабрика та кілька фахових шкіл.

Весняні розливи рік, заливаючи запливи і навіть вододіли, на довгий час припиняють сухопутні зв'язки між деякими селами і хуторами, особливо в долині Прип'яті і нижніх течіях її приток. Тільки в кінці травня, а іноді і в червні вода знову входить у береги. Літній меженний рівень води іноді порушується виливами, які бувають у періоді липневих дощів. Так, наприклад, 20-25 липня 1948 року ріки вийшли з берегів і затопили значні площі посівів. Це ж саме спостерігалось і в 1955 р. Рівень води в р. Буг, що належить до басейну Вісли, навесні підвищується на 4-5 м.

Найбільшою рікою області є Прип'ять — права притока Дніпра. В межах області Прип'ять своєю верхньою течією протікає по заболоченій широкій заплаві, порослій осоковими травами, очеретом і дрібним чагарником. Прип'ять бере початок із болота в Шацькому районі. Від витоку до районового центру Ратне заплава має ширину до 2 км., далі розширюється до 5-8 км. Праві і ліві береги Прип'яті складені з моренних суглинків і піщаних грунтів. За селищем Ратне, біля с. Річиця, вздовж ріки простягаються значні трируслові вали. Ріка від витоків до східньої межі області поступово розширюється від 10-25 до 50-70 м., а подекуди і до 150 м. Сьогодні Прип'ять освоєна для судноплавства.

Стир — найбільша права притока Прип'яті. Довжина ріки 483 км. Проте в межах області вона протікає лише своєю середньою течією через Горохівський, Луцький, Ківерецький, Рожищенський і Колківський райони. Площа басейну 13 130 кв. км.

В останніх роках на ріці Стир проведені значні очисні роботи і він освоєний для наскрізного пароплавства. З весни до пізньої осені тут курсують пасажирські й вантажні катери.

До Луцька Стир тече у вузькій долині, яка за містом розширюється до 1,5 км. Ріка робить багато колін. Схили долини круті; заплава заболочена і заторфована. Ширина ріки біля Луцька 20-25 м., глибина 1,5 — 3,50 м.; далі за містом, в напрямі селища Рожище ріка ширшає і глибшає. В транспортному відношенні Стир має для області першорядне значення.

Стохід — права притока Прип'яті. Довжина 188 км., площа басейну 3125 кв. км. Ріка бере початок на Волинському плато, поблизу с. Затурці, і вся протікає в межах області. За характером русла, течії та берегів — це типова поліська ріка, що має надзвичайно повільну течію, бо похил її малий і в середньому становить 40 см. на 1 км. Від витоків до с. Угли Другі Ковельського району ріка те-

че в широкій болотистій долині, порослій чагарником, іноді лісом. Береги її дуже низькі.

По заболоченому вододілу Стоходу і Стиру, який в Рожищенському районі між селами Навіз та Іванівкою звужується до 6 км., розкидані невеликі горби, на яких розкинулись хутори і села. На північ від залізниці Сарни — Ковель заплава ріки значно розширюється. Біля с. Угриничі русло Стоходу ділиться на велику кількість рукавів, проток, стариць, в зв'язку з чим вона і дістала свою назву "Стоходів". Пароплавство на р. Стоход можливе тільки на окремих її частинах під час великої води.

До правих приток Прип'яті належать також ріки Турія (довжина 184 км.) і Вижівка (довжина 81 км.). Їх режим подібний до Стоходу, проте береги більш окреслені.

Ріка Буг перетинає Волинську область з півдня на північ, протікаючи по теперішньому кордоні України з Польщею. Буг починається на Волино-Подільській височині в межах теперішньої Львівської області і вступає у Волинську область відносно повноводною і пароплавною рікою. Загальна довжина Бугу 815 км., площа бассейну 73300 км.

Народногосподарське значення Бугу в останні роки значно зросло в зв'язку з розвитком промисловості, сільського господарства і міського будівництва у Львівсько-Волинському вугільному басейні. Верхня течія Бугу проходить саме там, де збудовані перші вугільні шахти і робітничі селища й міста нового індустріяльного району Волинської області. Ріка має велике значення в задоволенні зростаючих потреб промисловості в технічній, а населення в питній воді.

У Волинській області ріки, як бачимо, мають важливе народногосподарське значення. З кожним роком зростає їх транспортне використання. Повністю освоєні для судноплавства Стир, Буг і Прип'ять, провадяться роботи в цьому напрямі і на інших ріках.

В долинах рік розташовані великі заплавні сіножаті, поклади торфу, які використовуються в господарстві. Крім того, в господарстві ріки, особливо Прип'ять, мають певне значення і як джерела рибних ресурсів. Значна кількість заплавних озер, рукавів, стариць дає можливість розводити цінні види риб (лящ, судак, лин та ін.). Базою для розвитку рибного господарства можуть бути ріки Стир, Стохід, Турія.

Ріки області в зв'язку з невеликим похилом, відсутністю перекатів і порогів мало придатні для гідроенергії.

Озера. Волинська область належить до найбагатших озерами районів України. Тут налічується до 170 озер

площею від 2 до 2,750 га. Найбільші й мальовничі озера розташовані в північній частині області — в Шацькому, Старовижівському, Ратнівському і Любешівському районах. Це озера — Свитязьке (27,5 кв. км.), Пулемецьке, Люцемір, Перемут, Турське, Оріхове, Волянське, Біле, Люб'яж та ін.

Озера лісостепової частини області утворені переважно розширенням річкового русла і його рукавами. Вони здебільшого невеликі, і їх режим зв'язаний з ріками. Навесні під час розливу рік самостійне існування озер припиняється.

Озера середньої і, особливо, північної частини області мають інше походження і режим. Вони в більшості являють собою водоймища, утворені в зниженнях моренного походження (наприклад, оз. Люб'яж, Турське та ін.), або водоймища, утворені в зниженнях карстового рельєфу. Найбільше озеро північного заходу України Свитязьке — карстового походження.

Озера багаті на рибу, а їх прибережні райони — на водоплавну дичину. Вони можуть бути базою прибуткового рибного господарства і птахівництва. З 29 видів риб, які водяться в озерах, 22 є промисловими. Основу промислу становлять лящ, щука, лин, окунь, щупак та ін. Крім природних озер, в області багато штучних водоймищ — ставків. Озера і ставки мають велике значення в сільському господарстві і житті населення.

Від Редакції. Взято з праці автора "Волинська область", ст. 132, 1960 р. Київ. В ній бракує частини, що відійшла до Тернопільщини.

ДО 70-ЛІТТЯ О. Ф. КУЛЬЧИНСЬКОГО

Народився 19. 2. 1891 р. в с. Любичі на Волині в родині священика. Закінчив Духовну Семінарію в Житомирі, а Духовну Академію в Києві. Спочатку вчителював в гімназіях в Києві і Камянці-Подільському, а з 1927 р. був учителем Духовної Семінарії в Крем'янці. Сьогодні о. Ф. Кульчинський є Адміністратором УАПЦ в Бразилії і редактором місячника "Українська Православна Нива", який виходить у місті Курітібі.

Сердечно вітаємо о. Федора з його 70-літтям і бажаємо повного здоров'я на многая літа. Ред.

До слідуючого числа "Літопису Волині" просимо надсилати свої спомини, описи своїх міст (про яких ще в "Літописі Волині" не було), звичаїв, легенд і т. п.

ЯК УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСТВО ЗУСТРІЛО НОВІ ВИДАННЯ ВОЛИНЯН: "ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА" І "СЛОВНИК ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ" МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

Інститут Дослідів Волині, за матеріяльною допомогою Т-ва Волинь у Вінніпезі, видав дві монументальні праці Владики Іларіона: "Свята Почаївська Лавра" (біля 400 ст.) і "Словник Шевченкової мови" (250 ст.). Поява цих двох надзвичайно цінних і поважних праць викликала серед нашого громадянства у вільному світі та в нашій пресі живий відгук, признання й подив. Про ці праці написано багато похвальних рецензій; про них передавано по радіо з Америки і Европи в Україну; зрештою, про ці праці було реферовано на кількох прилюдних відчитах. Коли б зібрати ввесь цей матеріял, що розкинений по нашій пресі, радіомовленнях та відчитах, в одну книжку, то це була б солідна третя книжка, що своїм уяскравленням фактів, документів, подій доповнювала б обидві згадані праці. Тут слід лише згадати кілька поважних імен авторів, що там чи тут висловили свою думку про згадані праці: Д-р Д. Бучинський всім відомий діяч на полі нашої культури, літератури, рецензент багатьох українських видань, подав свою рецензію на "Почаївську Лавру" з радіомовленням в Україну через радіо Мадрід. Проф. П. Ковалів — рецензія і радіомовлення через "Голос Америки" в Україну про "Словника Шевченкової мови". Проф. Яр. Славутич — рецензія в пресі на "Словник Шевченкової мови", який названо короною шевченкознавства. Проф. В. Волканович — рецензія на "Словника" в пресі. Проф. О. Оглоблин — рецензія про "Почаївську Лавру". Проф. П. Одарченко — про "Словника". Архиєпископ Сильвестер — про "Почаївську Лавру". Інж. А. Шумовський — відчит про прощу до Почаївської Лаври. Письменник Ол. Гай-Головко — про "Почаївську Лавру". о. д-р В. Левицький — рецензія на "Почаївську Лавру" і на "Словника". Проф. В. Іванис — про "Почаївську Лавру". о. Ф. Кульчинський — про "Почаївську Лавру", С. Радіон і ін. Ми рідко зустрічаємо, щоб якась праця так зацікавила громадянство, щоб про неї так багато писала доброго наша еліта. Це тільки підтверджує важливість і солідність праць нашого поважаного, трудолюбивого, найстаршого з поміж наших учених проф. д-ра Ів. Огієнка, тепер Митрополита Іларіона.

Хто ще не придбав собі цих книжок, то замовте їх у нас. Ціна — "Почаївська Лавра" 4 дол., а "Словник Шевченкової мови" 2 дол. з пересилкою.

Розпитайте, чи всі Ваші земляки волиняни у Вашій місцевості читають наш журнал і видані книжки. Поінформуйте їх про нашу і Вашу організацію і її працю.

ЮВІЛЕЙ ГОЛОВИ ІДВ М. БОРОВСЬКОГО

Проф. М. Боровському, теперішньому голові ІДВ сповнилося в 1961 році 70 років життя. З цього приводу українська преса у вільному світі тепло відзначила 70-ліття проф. Боровського. В журналі "Нові Дні", який виходить у Торонті, Канада, у числах 142-143 був надрукований нарис проф. Івана Розгона про життя й працю нашого вченого, якого в скороченні передруковуємо, — Редакція "Літопису Волині".

Народився Михайло Леонтович Боровський 15-го листопада 1891 року. Батьки його походять з старої священицької родини, з Волині. У Михайла Боровського було ще двоє братів і дві сестри. Батько був не тільки добрим господарем, але й громадським діячем. До революції кандидував до Державної Думи від своєї волости. За часів гетьманування П. Скоропадського був обраний сіл. суддею. Своїх дітей належно виховував. Після революції, за

М. Боровський. З часів праці у Львові (1927-1939 роки)

большевицького режиму майже вся родина загинула. Мати померла під час окупації України німцями, а сестра в Сибірі.

Молоді роки прожив М. Боровський на Поділлі, там же здобув початкову й середню освіту. В 1912 р. вступив охотником до війська в Кам'янці-Подільському, що потім переїхало до Умані. Після закінчення військової служби в 1913 році з приятелем зробив першу свою мандрівку через ввесь Сибір аж до Владивостоку, з наміром і світа побачити, і спробувати щастя до Америки перебратися. В дорозі в м. Читі, зустрів своїх земляків-подолян, що вчилися в Іркутську у військовій школі. Заохочений ними, М. Боровський вернувся із Чити і вступив до цієї школи. В 1914 році школу закінчив і служив у війську в Сибірі. В 1916 р. був у школі старшин в Оранієнбаумі, де застала його революція, до якої пристав і жив у Петрограді.

При Тимчасовому уряді одержав призначення супроводжувати ешелон війська із зброєю на Південний фронт. Вояки під Києвом розбіглися. М. Боровський здав зброю комендантові Києва, а сам вирушив до місця призначення. На фронті був до розвалу армії. По цім вступив до укр. військової частини в Кам'янці Подільському. 1918 року вступив до Кам'янець-подільського університету.

В 1920 році, разом з військом УНР покинув Україну й опинився в Ченстохові. Прагнучи продовжувати освіту, в цьому ж році записався на Варшавський університет. В 1923 р. переїхав до Чехословаччини і вписався на агрономічний факультет Чеської політехніки, який закінчив 1927 р. В тому ж році переїхав до Львова на працю у видавництві Є. Архипенка "Сільський Світ", а згодом перейшов на працю до Краєвого господарчого т-ва "Сільський господар" на посаду референта пасічництва і садівництва та редактора цих видань.

1927 р. одружився з Ольгою з Бучинських, донькою священика з Волині. У р. 1929 родина збільшилась сином.

В 1939 році виїхав на Захід, на Холмщину, до Господарської середньої школи. В р. 1944 вирушив далі на Захід, спочатку до Братислави, а в 1945 р. — до Німеччини. З відновленням в Регенсбурзі Українського Технічно-Господарського Інституту — був доцентом і керівником катедри садівництва та городництва агрономічного факультету.

У 1948 р. прибув до Канади, де спочатку працював на дослідчій станції Університету Манітоби, а пізніше, в році 1950 р. перейшов до шкільного уряду Вінніпегу на посаду фахівця для озеленення й окраси шкільних садиб. Одно-

часно з тим редагував господарську сторінку в тижневику "Український Голос". У 1958 р. обраний надзвичайним професором УТІ в Нью-Йорку. В 1961 р. перейшов на емеритуру, і працює лише на громадській і науковій роботі.

Під час діяльности на Закарпатті, у Львові, в Німеччині та в Канаді видав багато праць з господарства, садівництва, пасічництва і природознавства. Приймає живу участь в багатьох організаціях громадських і наукових.

М. Боровський характером скромний, лагідний, жертвенний, співчутливий, вирозумілий до всіх потребуючих, навіть до несвідомих. Патріот, справжній державник і соборник. Стоїть за демократичні основи суспільного ладу, і визнає як єдино-правний на еміграції уряд Української Народної Республіки, тепер в екзилі. Глибоко релігійний, практикуючий віруючий Української Православної Церкви на чужині.

(Скоротив за часописом "Нові Дні" чч. 142-143 М. П.)

Роман Оріон Климкевич

ВОЛИНЬ

Пригадуєсь мені стара Волинь,
Вогкі ліси з Романових віків,
Стави в завоях голубої мли
Та журне лопотіння вітряків.

Зелена далеч, рівні обрії,
Почаївських дзвінниць широкий тон,
У зимнім небі линуть в вирії
Дзвінкі качки з-над Прип'ятських багон.

Пригадуються лісові вогні,
Криваве Берестечко, синь...
Старі казки розказує мені
Романова, задумана Волинь.

(Із збірки "Вітри з далечини", Прага, 1941).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Полк. П. Филоненко, учасник 1 і 2-го Зимового Походу, Базару. Командир 9 Волинської Повстанчої Групи (1920-24; 1940-44), учасник Укр. Визвольного Війська, Вільного Козацтва і УПА. Умер на 68 році життя в серпні 1960 р. в місті Дітройті, ЗДА.
Вічна йому пам'ять!

Проф. д-р П. Тенянко, науковий член ІДВ і співробітник та коректор його видань, упокоївся 7 березня 1957 році у Вінніпезі. Похований на цвинтарі Всіх Святих.

Був. Капітан Української Флоти С. Шрамченко, дійсний член ІДВ, співробітник "Літопису Волині", упокоївся дня 24 червня 1958 року в Філядельфії (ЗДА). Покійний був активним працівником на громадському полі. Під час німецької окупації, як голова Українського Холмського Комітету, врятував багато тисяч українців від смерти в німецьких таборах полонених у Холмі (див. "ЛВ." ч. 4 ст.125).

Інж. Віктор Левицький, син відомого д-ра мед. Модеста Левицького, член кореспондент ІДВ і співробітник. Помер 29 квітня 1960 року на 66 році життя в Аргентині, на пості представника Викон. Органу У. Н. Ради на Аргентину. Полишив дружину Олімпіяду.

о. Петро Табінський, уроджений в Берестечку 1888 р. Закінчив Духовну Академію 1913 р. Згинув мученичою смертю в концентраційних таборах Сибіру в р. 1948. Покійний о. Митрат був ректором Православної Духовної Семінарії в м. Крем'янці, потім професором богословського факультету Кам.-Подільського університету. Ревний відмосковлювач Православної Церкви. Перший почав відправляти Службу Божу (в Кам'янці Подільському) українською мовою, защо був позбавлений сану єпископом Піменом. Аж по війні переїздить на Волинь і знову включається активно в церковно-громадське життя. Архиєпископ Діонисій призначає його на становище священика Собору в м. Володимирі-Волинському. Тут він видає церковний журнал "На варті", що веде боротьбу за відмосковлення української церкви. Видає кілька підручників з Літургіки, Закону Божого та ін. Він перший піддав думку про зняття анатеми з гетьмана Івана Мазепи. Цього всього москалі йому не могли простити і з зайняттям Волині в 1939 р. його вивезли на Сибір, де він і закінчив своє трудяще життя, як борець за волю України і її церкви.

Д-р мед. Микола Пирогів, уродж. 28 березня 1875 р. в Чернігові. Служив лікарем у Ковлі і вчителював (природа, гігієна) в гімназіях м. Ковля, де організував оркестру і хор, яким диригував. По революції вступив до Української Армії, де був полковником. В р. 1921 знову в Ковлі міський лікар і громадський діяч у Просвіті, Кооперативі, Українбанку. Під час виборів до польського Сойму стає послом і головою Першого Українського Парляментарського Клюбу. За працю для України був арештований поляками і кару відсидів. На еміграції був таборовим лікарем і учителем гімназії в Майн Кастелі (Німеччина). В р. 1951 виїхав до Австралії, де й помер в березні 1961 року на 86 році життя, полишив в Австралії сина.

Пастор М. Боровський, член кореспондент ІДВ і співробітник "Літопису Волині", родом з Волині, упокоївся 21 липня 1959 року на 49 році життя в Детройті (ЗДА). Студії закінчив в Познані, а потім в Амстердамі (Голяндія). В р. 1950 переїхав до Австралії, а в р. 1954 — до Америки. Був активним діячем Українського Євангельського Об'єднання, секретар Головної Управи УЄО в Нью-Йорку.

Вічна їм пам'ять!

ФРОНТ САМООБОРОНИ В С. ЛОПУШНО 1919 РОКУ

Це була весна 1919 року. Поляки, зайнявши Галичину, на деякий час задержалися на колишньому австрійсько-російському кордоні. Села Лопушно, Ростоки, Ридомиль та інші села Почаївської волости готувалися до оборони. Перша світова війна залишила багато зброї й амуніції. Колишні вояки російської армії-українці поставили собі за завдання недопустити поляків до своїх осель. Це творився льокальний народній фронт, бо ніхто не знав, що там і як рішено в Києві.

Удень селяни працювали на полі, а під вечір сходилися на означене місце й зорганізовано виходили на нічні позиції на відтинку Думан, Залісниця, Кізлів. Пригадую, як одного разу на збірку прийшов Василь Корчак, хлопчина років 15. Кріс йому волочився по землі, бо на ті роки життя був малого росту. Команда відіслала його додому з тим, щоб зараз прийшов його дядько Йосип. Поляки теж вагалися, чогось вичікували, бо не знали, що то за військо. Так фронт продовжувався десь до місяця червня.

Поляки, зміцнивши свої відділи свіжими силами, приблизно в місяці червні 1919 року рушили однієї ночі до наступу. Бій тривав аж до години 9-ої ранку. Українці мусіли відступити. В цьому бою загинули з села Лопушна Федір Коршинюк, Тимко Гончарук і Йосип Козловський, — два останні були польського походження. Кількох українців були ранені. Впавших вояків поляки по смерті дуже змасакрували.

Польські війська, впавши до села, почали грабувати населення. Забирали свині, одіж та взагалі речі, що мали певну вартість. Це були початки чужої окупації. В мого батька тоді забрали муку й кожуха.

По деякому часі поляки пішли в Україну, але вже в 1920 році, під натиском большевиків, майже поодинцем верталися до своїх домів. Пригадую великі валки польського населення, що втікало з України, а переважно колишні заможні землевласники. Крім майна, що везли на возах, гнали рогату худобу і вели коні. Дивлячись на це все, пригадувалися Шевченкові слова: "Бідна моя Україно, здоптана катами..."

Р. Сосна

ВАЖНЕ ДЛЯ ВСІХ. Кожний з нас старається пізнати нашу глибоку старовину, нашу праісторію. Цю нашу істину можна вичитати з цінної праці проф. С. Килимника під назвою: "УКРАЇНСЬКИЙ РІК В НАРОДНІХ ЗВИЧАЯХ В ІСТОРИЧНОМУ ОСВІТЛЕННІ". Ця цінна праця т. 3-ій вже здана до друку. Просимо всіх, хто розуміє вагу цієї праці, помогти її скорше видати. Передплату вже приймаємо — 2 дол. з пересилкою. Редакція.

З МИНУЛОГО ВОЛИНІ

З ПРОПОВІДІ ПРО ТАТАРСЬКУ РУЇНУ В УКРАЇНІ

(Виголосив Єпископ Володимирський Серапіон 1272 р.)

...Тоді навів на нас Господь Бог народ немилосердний, народ лютий, народ, що не щадить ні молодої краси, ні немочів стариків, ні молодости дітей. Зрушили ми на себе гнів Бога нашого... Зруйновані Божі церкви, зневажені свячені начиння, потоптані святині, святителі дісталися в поживу мечеві; тіла преподобних ченців кинено на жир птахам. Кров наших батьків і братів, як много вода, напоїла землю. Щезла сила наших князів і воєводів; багато наших братів і дітей відведено в полон; наші села запустіли й поросли хабаззям. Наша величність спокірніла, краса погибла; наше багатство дісталося їм у користь; наш труд одержали в спадщину невірні; наша земля стала добром чужинців; і самі ми стали знеславлені у всіх тих, котрі живуть у сусідстві нашої землі, посміховищем наших ворогів, бо ми самі звели на себе, як дощ з неба, гнів Божий..."

(Календар "Просвіта" 1924 р. "На руїнах" Уривок з XIII віку).

Подав В. Щурат

УКРАЇНСЬКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДО СОЙМУ І СЕНАТУ ПОЛЬЩІ В КАДЕНЦІЇ 1922-1926 РОКІВ

Холмщина й Підляшшя. Антін Васильчук, Семен Любарський, Йосип Скрипка, Павло Васильчук, Яків Войтюк.

Волинь. Андрій Братунь, Максим Чучмай, Сергій Назарук, Марко Луцкевич, Микола Пирогів, Василь Комаревич, Сергій Козицький, Борис Козубський, Басиль Мохнюк, Іларіон Павлюк, Андрій Пащук, Самійло Підгірський, Фома Приступа.

Полісся. Д-р Василь Дмитрюк, Сергій Хруцький.

Сенатори. о. Деміян Герлитанський, Олександер Карпинський, Олена Левчанівська, Іван Пастернак, Михайло Черкавський.

Подав проф. А. Котович

СТАРІ ПАМ'ЯТКИ ВОЛИНІ

(Кургани, городища, замчиська тощо)

Бегень — село. Біля села багато курганів. На урочиську Вигон — великий курган, на якому колись стояла каплиця. Серед надгоринських берегів є т. зв. Чортова Гора, а на ній курган. Один кілометр від с. Бегеня, у напрямку Хотина — великий курган, на ньому камінна плита із знаками трьох копит.

Бармаки — на найвищій стіжковатій горі слов'янські кургани — один посередині, а 9 довкола. Гора ця відосібнена від інших гір.

Басів Кут — городище неолітичної і слов'янської доби. На північ від нього на 400 кроків — рештки курганів. На захід від городища — два кургани (Басів Кут тепер прилучений до Рівного. Ред.).

Тинне — городище в лісі на горі. Тут 26 червня 1660 року козаки розбили польське військо і гнали його аж до Олики.

Обарів — маєток Четвертинських. Парк з деревами платанами, піхтами і т. п., кургани, старий шлях. Біля села урочище, в якому забито Кармелюка (переказ).

Бабин. Замчисько.

Село Рудня. Копальня руди та піч до її одливання. Стара церква св. Василя з пластичними образами VI ст.

Понебіль. Аріянські гроби Чапліців Шпановських, які уфундували церкву. Церква стара з бібліотекою багатою в старі видання Єпарх. Відом. і старовинні образи VI в. Біля села кургани, степова флора над ставами в передледовицьких ярах.

Проф. Ю. Шумовський

ВРОЧИЩЕ "МОГИЛА"

(Стрaченi скарби)

Біля села Хотовиця, на Крем'янеччині, є врочище, яке називається "Могила". Від чого походить ця назва, в цій околиці ніхто не знає. Старі люди оповідають, що на тому місці поховано багато козаків, які вдавнину воювали з татарами. У селі є дуже стара дерев'яна церква, побудована в честь святих Косми й Дем'яна. Старі люди також оповідали, що вони чули від своїх дідів, що Богдан Хмельницький, ідучи на Берестечко, проходив через Хотовицю, був у тій церкві чи може в іншій, що тут тоді стояла. У церкві зберігалося багато старинних книг, писаних слов'янською мовою, яких ніколи ніхто не читав, бо в селі аж до 1930-го року не було школи й на все село був лише один чоловік, Степан Вуйко, що вмів дещо прочитати. Пам'ятаю, що одного року я пішов до Хотовиці на Великдень і разом з хлопцями був великодньої суботи на діянії біля церкви. Ми, за звичаєм, який був по всій Волині, розпалили на горі біля цвинтарю велике багаття. Коли вогонь саме розгорівся, із церкви вийшов церковний староста й каже: "Ходіть, хлопці, я дам вам з церкви трохи книжок, то спалите". Ми пішли і староста клав нам на оберемок якісь великі і тяжкі книги. Вони були оправлені в дерев'яні й шкіряні обкладинки, оббиті на кінцях блискучими бляшками, старі, витерті й пожовклі. По них щось було написано чорнилом, виведені якісь дивні закрути, чиїсь підписи. Ми кидали ті книжки на вогонь і вони горіли, змотуючись в чорні трубки попелу... Що це були за книги, ми не знали, але я думаю, що це були історичні скарби неоціненої вартости.

Врочище "Могила" лежало на височині, звідкіля видно навколо

так далеко, як тільки може сягнути людський зір. До самої першої світової війни люди виорювали там куски скла, черепки з посуди, знаходили старі-старі монети, а одного разу виорали кілька людських черепів. У часі першої війни там був "наблюдательний пункт" російської армії і артилерійні стрільна летіли звідтам в напрямку недалекого колишнього австрійського кордону.

Подав Михайло Вільшанко

ВИПИСКА З "ВОЛЫНСКІЯ ЗАПИСКИ". ЖИТОМИР, 1809 Р.

Руссов Стефан: Народочислення (ст. 71).

Мешканці тутейшої губерні загально діляться на 4 кляси:

1) На шляхту, якої по останньому численню було 38.529
2) Духовенства різних віровизнань було 8.211
3) На купецтво і міщанство — їх 33.859
4) На селян, яких було 521.577
Разом душ чоловічого роду 602.176

Кожний з цих кляс ще ділиться на багато під кляс, так що між шляхтою рахується: а) дворян, що володіють кріпацькими маєтками — 2.455; б) посесорів, які не мають нерухомости, але арендують маєтки у дідичів і в держави — 2.225; в) шляхти низової і ґрунтової, яка цілком подібна до російських т. зв. однодворців, цебто самі орють, сіють, вдягаються як селяни і платять комінний податок, замінений сьогодні подушними грішми і доведені до крайнього грубіянства.

— 27.360

5) Різні фахівці: повірені маршалків, дворецьких, камердінерів, поварів, кучерів та інших 6.277

6) Бояр, що зберегли це звання від часів князів російських, в яких вони були як придворні службовці 8

7) Солтиси, бувша придворна служба князів Литовських 103

8) Татар, що користали титулами шляхти 33

9) Менонітів 68

10) Духовні особи:

Греко росіян (українців — Ред.) 5.108
уніятів (українців — Ред.) 2.141
католиків (можливо українців та поляків — Ред.) 962

З купецтва:

християн 9.262
євреїв 24.597

З селян:

т. зв. казьоних	160	духовних осіб	17.939
пожалованих в аренду	5.129	циган "владельческіх"	304
старостенських	10.652	вільних неосідлих	10.814
дідичівських	562.129	піліпонів	172
ординацьких	73.452	чужоземців	232
поєзуїтських	6.735		

Проф. Я. Гофман

ВІСТІ З РІДНОГО КРАЮ

Шевченківські свята в Холмі. Варшавське "Наше Слово" повідомляє, що в Холмі відзначено пам'ять Тараса Шевченка окремим урочистим вечором. З повідомлення видно, що Холм не розпоряджає ніякими місцевими українськими культурними силами, бо майже всі виконавці були позамісцеві. І так під час вечора виступав гурток Українського Суспільно-Культурного Товариства з Люблина і хор із Заболоття. Деякі точки виконувано в польській мові. Видно, що з українцями таки погано в Холмі. Куди ж вони ділись?

Виставка, присвячена Шевченкові. В Крем'янецькому краєзнавчому музеї влаштовано виставку, присвячену Тарасові Шевченкові. На ній представлені витяги з офіційних документів про дозвіл Шевченкові, який відвідав Почаїв і Крем'янець, змальовувати об'єкти старовини. В тому музеї знаходиться також оригінальний малюнок місцевого художника І. Герасевича: Великий Кобзар розмовляє з дідом-пастухом біля мальовничої замкової гори в Крем'янці.

Нові експонати в Крем'янецькому музеї. Крем'янецький історично-краєзнавчий музей на Тернопільщині одержав нещодавно нові експонати, а саме: килими, зроблені в XVIII-XIX ст. та рукопис книги "Тріодь постная" з XIV ст. Ця книжка написана церковно-слов'янською мовою, так званим уставним письмом. У ній теж записані історичні події, що їх переживав український народ у це сторіччя. Крім цього музей набув біля 300 експонатів із розкопаного селища середнього кам'яного віку поблизу села Бережця, Крем'янецького району.

Цукроварня в Дубні. В Дубні на Волині почала працювати нова велика цукроварня. Її потужність розраховано на перерібку 25,000 тонн буряків щоденно. Підприємство вповні змеханізоване. Коло фабрики побудовано теж селище для робітників.

Янтар в Україні. Янтар, або як його часом називають бурштин, це дуже рідкісна і дорога скам'яніла живиця, що її знаходять на дні моря або під землею, де були колись великі чатинні ліси. З янтару виробляють дорогі намиста та різні інші гарні оздоби, бо він має гарну жовтаву краску, є прозорий і гарно пахне живицею.

Недавно на Волині, в вододілі рік Гориня і Случа, поблизу місцевостей Дубровиці, Колесова й Острова знайдено багаті поклади янтару. Таким чином до багатьох підземних скарбів, на які так багата українська земля, прибув ще один.

Українська Академія Наук видала українські історичні пісні на 40 друкованих аркушах, але пісні лише від доби кріпацтва старого, а також теперішнього нового. Про наші доісторичні пісні там немає ні слова. Їх тепер видає ІДВ в III томі проф. С. Килимника, що саме тепер є в друку. Присилайте 2 дол. на цю книжку.

ОСТАННІ ВІДОМОСТІ ПРО ПОЧАЇВ

Вісті з вересня 1961 року: У Лаври забрали лікарню з церквою, завод свічок, гостинницю і архиєрейський дім, — усе пішло під лікарню. З будинки забрали під суд, редакцію місцевої газети, промкомбінат і МТС. Всі садки, городи й поля. Друкарню з церквою забрали під психіятричну лікарню. Коло Стопи Божої Матері змушують кожного полоскати кварту від води, — як в буфеті. Богомольці ночують у церкві, священики — у вівтарі. Всю ніч читають акафісти.

Вісті з жовтня 1961 року: Справи з Лаврою погані, але... тепер ремонтують Лавру на урядовий кошт. Кажуть, що залишать Лавру ще на три роки... І в Галичині і на Волині всюди усувають різні пам'ятники і хрести — часами з почотом переносять їх на кладовище і там ставляють. На Волині багато хрестів викинули до ровів. За невиконання наказу карають священиків.

(За большевицькою пресою)

З ЖАРТІВ У СОВІТАХ

В розмові робітник каже:

— Я, як роблю, то все з найбільшою радістю для нашої комуністичної партії.

— Це гарно і так має бути! — хвалить його якийсь комісар. — А яке ваше зайняття, товаришу?

— Я копаю гроби...

***

Хрущов повертається з Відня після зустрічі з Кенедді. Його тілохоронитель генерал Захаров питає:

— Чи ви, Микито Сергієвичу, зауважили, які дорогоцінності мала на собі пані Кеннеді? Це були самі правдиві бриліянти!

Микита: — Справді? А ну покажи...

***

Колгоспник хвалиться сучасним поступом: раніше було тяжче, я мусів помагати дружині прати білля. А тепер інакше, дружина каже: "Дай мені свою сорочку і штани, а сам тимчасом кладись до ліжка..."

(За "Листи до Приятелів")

Просимо тих В. П., хто дістав книжки "Почаївську Лавру" і "Словника Шевченкової мови", а ще не заплатив, надіслати належність за них. Не чекайте на упімнення. Адміністрація.

Секретар ІДВ хворий. Від місяця листопада п. І. Даценко, секретар Інституту Дослідів Волині поважно захворів і від місяця грудня перебуває в лікарні "Місрекордія" на вул. Шербрук, число кімнати 266. Бажаємо йому скорого видужання. Управа ІДВ і Т-ва "Волинь".

ЗАСЛУЖЕНІ ПОСТАТІ ВОЛИНІ

Семен Антонович Жук

(З матеріялів до Енциклопедії Українознавства)

Народився 29 травня 1893 року в с. Воложівці на Крем'янеччині в селянській родині. Життя своє присвятив до здобуття знання та праці для свого народу. Був він видатним культурно-освітнім і політичним діячем та зразковим кооператором на Крем'янеччині. Семен Антонович Жук стояв на чолі Української Соціял-Радикальної Партії, яка свого часу була переважаючою на Крем'янеччині, з рамени якої він був вибраний послом до польського Сойму. За посольську діяльність був покараний поляками на два роки в'язниці. По виході з неї працював директором Українського Кооперативного Банку в Почаєві. З приходом большевиків на українські західні землі, Семен Жук переїздить до Галичини і в с. Чайковичах вдалося йому дістати вчительську працю, яка була дуже тяжкою в той час, але єдине задоволення мав у тому, що працює серед українських дітей, старався розбудити в них любов до знання та рідної літератури. Діти інстинктивно вичули рідну душу, любили й цінили свого вчителя. Під большевицькою окупацією зазнав покійний багато горя і тортур і напередодні відступу большевиків 23-го червня 1941 року, без ніякого допиту забрали Семена А. Жука тяжко хворого і вкинули до в'язниці в Рудках а дня 26 червня 1941 р., в ліску 5-6 кілометрів від Рудок по дорозі до Львова жорстоке НКВД замордувало С. Жука. Великий син Волинської Землі закінчив своє життя мученицькою смертю за Україну з руки ненависних московських катів.

РЕЦЕНЗІЇ НА КНИЖКИ ІДВ

КОРОНА ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

(Митрополит Іларіон, "Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови", 256 ст. 1961 р. Вінніпег).

Коли поглянемо на праці з ділянки шевченкознавства, що вийшли у світ після другої світової війни, то найціннішою працею по цей бік залізної заслони треба визнати "Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови" Митрополита Іларіона (д-ра І. Огієнка), надрукований товариством "Волинь" у Видавничій Спілці "Тризуб" з нагоди сторіччя з дня смерти Тараса Шевченка.

Історія цього словника дуже довга й показова для нашого часу. Ще в 1918-19 р.р. д-р І. Огієнко склав у Камянці Подільському понад 200.000 карток на підставі "Кобзаря" за редакцією В. Доманицького (1910), найкращого на той час наукового видання творів поета. Увесь цей матеріял, мабуть, загинув у хуртовині визвольної боротьби за незалежність України. Та не зупинився на цьому невтомний д-р І.

Огієнко. Він знову взявся до праці уже в Варшаві в роках 1932-33. Друга світова війна перешкодила появі цієї праці. Лише тепер, у трохи зміненій редакції, вона вийшла в світ.

Словникові передує солідна, як завжди з-під пера Митрополита Іларіона, вступна стаття "Шевченко як творець української літературної мови". Митрополит Іларіон ніби сентизує тут свої погляди на Шевченкову мову. Дуже влучно характеризує він мовні особливості нашого найбільшого поета такими словами: "народна пісня стала основою Шевченкової мови" (ст. 6), "пісенна мова стала душею його мови" (ст. 8), Шевченкова мова характеристична "віковічним українським стилем" (ст. 10), вона "високо й широко релігійна" (ст. 12). Ці особливості розкриваються в силі силенній прикладів із безсмертних творів Шевченка — із гасел словника.

Словник Митрополита Іларіона має не тільки велику історично-мовознавчу цінність. Його можна широко застосовувати в щоденній праці: у школі, в бібліотеці, в редакції, удома — скрізь, де дбають про чистоту й культуру української мови. Ця нова й оригінальна праця вочевидь показує, як виросла й розвинулася українська мова, яку формував Шевченко. Кожне слово й вислів у словнику Митрополита Іларіона має джерельне посилання і відповідне пояснення. Якщо це якийсь архаїзм, тепер уже невживаний, автор подає сучасний нормативний відповідник. Усі Шевченкові місцеві слова (локалізми), як правило, мають літературні відповідники з сучасної української мови. Таким чином, цей словник наближається до тлумачного словника якого в нас і ще немає.

Не можна не згадати, що інший словник Шевченкової мови готується в Україні вже кількадесять років. Російські комуністи, окупанти України, знаходять різні причини відкладати його появу, переслідуючи українських мовознавців. Олекса Синявський та інші заплатили власним життям за свої досліди Шевченкової і взагалі української мови.

Вартість нової оригінальної праці Митрополита Іларіона збільшує ще й додана на ст. 33-34 вибрана бібліографія писань про особливості Шевченкової мови.

В українській пресі в Америці писалося про нагороди за кращі твори в Шевченківському році. Гадаю, я не помилюся, якщо поставлю "Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови" Митрополита Іларіона, цю золоту корону шевченкознавства поза межами України, кандидатом на отримання згаданої нагороди. Відповіднішої праці я досі не зустрічав.

Проф. Яр. Славутич

(Передрук з "Українського голосу" з дня 5-го липня 1961, ч. 27)

Будемо дуже вдячні Вам, якщо приєднаєте нам хоч кілька нових передплатників на "Літопис Волині" чи на інші наші видання.

"40-ВИЙ ЛИСТОПАД"

Рецензія на книжку "Гомін Полісся"

(Видання ІДВ у Вінніпезі, ст. 244)

Недавно появилася збірка поезій Івана Хмеля у книжці під заголовком "Гомін Полісся". Зовнішнім виглядом робить приємне враження і може служити окрасою кожної української бібліотеки. За змістом поезії Хмеля мають голову і ноги, не є ультра-модерними, а це в наші часи в українських поетів є явищем досить рідким. Отже — змістом своїм вірші Хмеля є явищем позитивним хоч і мають свої недомагання.

Коли згадалося про тих наших ультра модерних поетів, до яких Хмель не належить, то на місці вважаю сказати своє враження про їхні твори, що у них є наплутане і не до зрозуміння, —

чи сонце стогне під ногами в мелянхолії,
а на небі сяють копитами в бурхливій задумі,
чи може навпаки.

Треба мабуть втратити дорешти здоровий глузд, щоб розгадати подібний ребус з його малохольною меланхолією. Читаючи такі от модерні вірші, мені пригадуються свої шкільні роки і вірші хлопців, моїх однолітків, що у тих віршах про нас дівчат писали: "І румяна і білила—все на пику (лице, М. П.) навалила". Не ліпше виглядає модерне малярство, бо воно складається з неощадно вжитих фарб, які купою навалені на полотно і ганчіркою всіляк по полотні розмазані. Можна очманіти, коли довший час до такого ультра модерного витвору придивлятися та шукати в ньому якогось змісту. Вважаю такі явища кризою і талантів, і здорового розуму.

У поезіях Хмеля ми нічого такого, на щастя, не бачимо. Хмель є співцем Полісся і УПА. Видно з поезій, що автор сам приймав участь в діях УПА, Вірші його насичені гарячим патріотизмом, поневолювачі України в них зафіксовані влучними і характерними виразами, подані імена головних діячів. Це все нагадує повну картину становища в ту пору.

В поезіях Хмеля малюються події з перед 40 років, а найбільше змістом своїм вони синхронізовані до часів УПА. Гарно описує Хміль взагалі природу рідного йому полісся, косовицю там. Приємно читаються вірші сантиментальні, не минає він і теми про коханнячко. Дуже гарне його "Не нам", влучна назва "Давун"' на адресу Сталіна і Кремля взагалі.

Ритми не завжди добре гармонізують, але зміст їх завжди витриманий у високо патріотичному і часто трагічному тоні.

Доводиться дуже шкодувати, що автор, маючи талант і силу патріотичного почуття, не знайшов у своєму серці ні одної струни з почуттям тепла длл звеличання Симона Петлюри і його доби. Змагання 1917-1921 рр. були відродженням української державности вперше після часів Івана Мазепи. Вони були фундаментом для пізнішої УПА. Цих 4 роки були свідками великого героїзму, жертвенности і моря крови в умовах забльокування України цілим тодішнім світом. Хміль не

тільки старається ігновувати особу Петлюри і його добу, але у своєму творі "Пилипок" кидає незаслужену і неоправдану тінь на УНР. Таке ставлення автора можна розглядати як партійно-тенденційне, в чому не хотілося б автора підозрівати.

У віршах "Україно" говорить він: "...Синами віддана на глум Москві задрипаній б е з б и т в и". (Поминемо підозрілу схожість з поезії "Полтава" Пушкіна: "Врагом бить оддану во власть врагу царя на поруганнє"...). Маємо лиш на увазі оте б е з б и т в и. А 4 роки Визвольної кривавої війни за українську державність, що її вів Петлюра, це за автором "без битви"? Ясна річ — автор віршів з таким виразом говорить як партієць, а не як людина, що їй на першому місці залежить на Україні і її державности. При цьому на думку приходить висловлення не абиякого українського діяча, а колишнього міністра УНР, такого змісту: "Коли б Україна мала бути не такою, як я хочу — то не треба України жодної".

Автор поезії змістом... "без битви"... мимоволі попав у сліди того колишнього міністра з 40 річним спізненням.

Дуже шкодую, що маю критикувати сердечні емоції автора, якого хотіла б знати, як порядну, чесну і об'єктивну людину, а не як вузького партійного агітатора.

Марія Прохода

Листопад 1961, Сан Дієго.

(Сороковий листопад від часу 2-го Зимового Походу)

(Передрук з газети "Вільне слово" ч. 50, з дня 16.XII.1961 р.).

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ

що відбулися 23.4.1961 р. в домівці ІДВ при Стелла 509 у Вінніпезі

Порядок нарад: 1) Відкриття і вибір предсідника Зборів. 2) Відчитання протоколу з останніх Загальних Зборів ІДВ. 3) Звіт уступаючої Управи. 4) Звіт контрольної комісії. 5) Дискусії над звітами. 6) Вибір нової Управи і контрольної комісії. 7) Наіменування членів Ради ІДВ. 8) Плян праці на майбутнє. 9) Вільні внески і 10) Закриття Зборів.

До т. 1. Збори відкрив голова ІДВ проф. М. Боровський, о год. 8 вечора (на годину пізніше, як було передбачено в повідомленні) та подав до відома присутнім на Зборах, що в сьогоднішніх Зборах братимуть участь 34 члени ІДВ, які надіслали з інших країн свої уповноваження заступати їх на Зборах. По цім ствердив, що загальна кількість учасників збору (з уповноваженнями) є достатня для правосильности Зборів. Попросив вибрати Президію Зборів. Збори вибрали на предсідника проф. М. Боровського, а він запросив на секретаря п. І. Даценка.

Вітаючи присутніх на залі, Предсідник побажав успіху в нарадах та попросив присутніх вшанувати пам'ять померлих членів ІДВ вставанням і хвилинною мовчанкою. Присутні вшанували бл. п. членів: полк. Філоненка, пані Клевчук, інж. Левицького. По цім приступлено до слідуючої точки.

2) Протокол відчитав секретар ІДВ п. І. Даценко. В зауваженнях над протоколом предсідник підтримав внесок, що був висловлений в цьому протоколі про те, що Збори слід відбувати щороку для звіту з праці, як є в статуті ІДВ, чого досі не дотримувалося. Так само ствердив, що делегатом до Президіяльної Ради КУК від ІДВ є обраним п. ред. М. Подворняк, який на засідання Ради приходить. Повищі внески і побажання Збори прийняли. З цими поправками протокол затверджено.

3) Звіти: а) Голови — М. Боровський коротко переповів про завдання ІДВ і підкреслив, що для успішної праці нашої інституції потрібно найперше внутрішнього замирення між членами т-ва Волинь і членами ІДВ. Нажаль, ще й досі, хоч в меншій мірі, ці розходження чи непорозуміння існують. Просив усіх присутніх докласти всіх старань, такту і вирозумілости, щоб усунути ці недоліки поміж усіма нашими тут земляками. Щоб незабаром поміж усіма нами запанувала повна згода, товарискість, взаємопошана. Всі ми створили цю нашу інституцію і всі мусимо її цінити, помагати їй, бо ця інституція обслуговує не тільки наш Вінніпег, а всю нашу діяспору, де лише живуть наші земляки. Далі подав, що за минулих 2 роки ІДВ видав журнал Літопис Волині ч 4 і книжку нашого земляка-сусіда Гаюка "Гомін Полісся". А вже в останній час спільно з т-вом Волинь, його фінансуванням видано поважну працю Митрополита Іларіона "Свята Почаївська Лавра" і мається на меті видати також "Словника Шевченкової мови". Обидві праці написав і ласкаво нам передав до друку Митрополит Іларіон. Перед нами в цьому році є ще одна книжка, а саме: ювілейне число "Літопису Волині'" ч. 5, в якому буде поміщена ціла історія Інституту Дослідів Волині. В цьому журналі не один із нас знайде своє ім'я та фото, бо всі ми, як знаємо, це добре діло починали в повній свідомості ваги цієї праці і в повній згоді. В теках ІДВ є ще кілька цікавих рукописів із Волиніяни, вони чекають на друк. Деякі праці теж необхідні чекають на авторів. Гадаю, що при згоді і співпраці ІДВ має досить праці для вивчення і спопуляризування всіх ділянок життя Волині, її історії та її важливості як західньої области України.

б) Фінансовий звіт: Склав скарбник ІДВ п. С. Радчук. Він докладно відчитав по категоріях прибутки і видатки, які становили загально по стороні: прибутків 1660.27 дол., видатків 1056.94 дол., готівка в банку на 1 січня 1961 року 606.33 дол. (див. докладніше на ст. 167).

в) **Загальний звіт** з праці канцелярії ІДВ склав І. Даценко. В своїому звіті він відмітив, що намічений плян праці далеко не вико-

наний, як це видно з актів і протоколів ІДВ. В р. 1959 для ІДВ був критичний стан, бо саме перед від'їздом секретаря інж. М. Бойка вже Управа насилась з заміром перенести ІДВ до Торонта або де інде, щоб удержати його при житті. Але, діставши з Торонта від'ємну відповідь, Управа змінила цей плян та вжила заходів до направи загрозливого стану і в цьому напрямі з притягненням людей до праці, помітні успіхи і є надія, що ІДВ не завалиться, як дехто вже ворожив. Далі секретар вказав, що праця ІДВ вимагає багато часу тому, крім керівних осіб, на будуче треба буде мати принаймні одну особу — екзекутивну силу постійно затруднену в ІДВ. Протягом звітного року відбулось 10 засідань Управи. Розіслано передплатникам 600 книжок "Гомін Полісся". До передплатників та членів вислано біля 750 листів. За цей час вплинули від 180 осіб членські вклади і за книжки. Стан членів ІДВ на 1961 рік: Наукових співробітників — 34, членів кореспондентів — 37, співробітників — 20.

г) **Звіт Контрольної Комісії.** За відсутністю голови Контрольної Комісії протокол її відчитав п. С. Радчук. Контрольна комісія перевірила всі вписи прибутків і видатків і ствердила правдивість і докладність касового ведення і записів.

5) По короткій дискусії над усіма звітами, на внесок члена комісії п. Д. Бартошука звіти прийнято до відома, а уступаючій Управі уділено абсолюторію.

6) **Обрання нової Управи.** На внесок Номінаційної Комісії, одноголосно обрано нову Управу і Контрольну Комісію ІДВ на період (каденцію) 1961-1962 роки в такому складі:

Нова Управа і Контрольна Комісія на каденцію 1961-1962 рр.

М. Боровський — голова
І. Онуфрійчук — заступник голови
І. Даценко — секретар
С. Радчук — скарбник
Л. Матусевич — член Управи
М. Подворняк — делегат від ІДВ до През. Ради КУК.

Контрольна Комісія:

Прот. о. С. Герус — голова
Проф. д-р Ю. Мулик-Луцик *
Д. Бартошук — члени Комісії.

---

* Тому що, згідно статуту ІДВ §8 члени Ради ІДВ не можуть займати функції в керівних органах ІДВ, замість проф. д-ра Ю. Мулика-Луцика до Контрольної Комісії ІДВ кооптовано Л. Молодожаніна.

7) **Номінування Ради ІДВ.** По обговоренні кандидатур в члени Наукової Ради ІДВ, на внесок Номінаційної Комісії, одноголосно обрано: Почесним головою Наукової Ради Владику Іларіона, Митрополита Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Членами Ради добрано: д-ра Ю. Мулика-Луцика і д-ра В. Зайціва. Старі члени: проф. Ґ. Гордієнко, проф. С. Килимник, д-р Р. О. Климкевич, проф. Котович, д-р Т. Олесіюк.

8) **Плян праці на майбутнє.** Тези пляну праці ІДВ висловили в своїх звітах голова і секретар, а саме: для дальшої праці ІДВ потрібно перш усього: нашого замирення і наладнання співпраці Товариства Волинь з ІДВ; приєднання передплатників на видання ІДВ (збирати адреси ще не зареєстрованих волинян); журнал видавати безперебійно, можливо щорічно. Видати ювілейне число "Літопису Волині" якнайкраще, з багатьма світлинами з історії ІДВ; далі просити і приєднувати співробітників до журналу; дбати про направу матеріяльного стану ІДВ; привести до порядку архів і бібліотеку ІДВ; старатися більше популяризувати праці ІДВ і його видання в укр. пресі і т. д. Після дискусій і вияснень плян праці Зборами прийнято.

9) **Вільні внески.** На пропозицію І. Онуфрійчука схвалено затвердити постанову Управи друкувати "Граматично-стилістичного Словника Шевченкової мови", і внести першу рату в сумі 200 дол. на покриття його друку. Словника друкувати 1000 прим. На пропозицію п. С. Радчука в ювілейному числі "Літопису Волині" вмістити знімки старих членів Управи ІДВ і Т-ва Волинь. Прийнято до відома.

По вичерпанні денного порядку Загальні Збори закрито в г. 11-ій.

Предсідник: М. Боровський Секретар: І. Даценко

КАСОВИЙ ЗВІТ ІДВ ЗА РОКИ 1959 — 1960

Прибутки:

Готівки на 1 січня 1959 року	0.83
Прибутку за видання "Літопису Волині" ч. 4	72.88
За попередні видання вплинуло	497.12
Прибуток за книжку "Гомін Полісся"	262.95
Членські вкладки	35.95
На видавничий фонд Інституту Дослідів Волині	188.53
На видавничий фонд з "Вол. Колодки" в Торонто	300.00
На "Холмський Видавничий Фонд"	302.01
Разом прибутку	1660.27

Видатки:

Друкарні "Християнська Преса" за "Літ. Волині" ч. 4	600.00
Друкарні "Український Голос" за видання	50.00
Ukrainian Canadian Relief Fund	15.00
Членська вкладка до КУК	25.00

Оплата поштової скриньки ІДВ	16.00
Експедиція "Літопису Волині" ч. 4.	35.00
Експедиція "Гомін Полісся"	106.89
Зворот довгу Т-ву Волинь у Клівленді	38.00
Поштові, канцелярійні і адміністраційні видатки	114.09
Оплати банкові за провадження конта	18.00
Витрати при виміні закордонної валюти	20.09
Змінне на "Холмському Фонді"	7.37
Різне (витрати на зустрічах)	11.50
Разом витрат	1056.94
Готівка на 1 січня 1961 року	603.33
Сума білянсова	1660.27

Скарбник ІДВ — **С. Радчук**

Контрольна Комісія ІДВ в складі о. С. Ґеруса д-ра Ю. Мулика-Луцика і Д. Бартошука дня 18 березня 1961 р. перевірила касові документи ІДВ і знайшла їх в повному порядку, що й стверджено їхніми власноручними підписами: о. С. Ґерус, Ю. Мулик-Луцик, Д. Бартошук.

ХРОНІКА ІДВ

Візита волинян у Владики Іларіона. Дня 28 І. 1961 р. Управа ІДВ зложила побажання Митрополитові Іларіонові, своєму Почесному Голові Ради ІДВ з приводу 80-ліття його життя, а також 46-ліття його великої праці на полі української культури й церкви.

Подяку і привітання Митрополитові Іларіонові зложили волиняки в день появи з друку його монументальної праці "Свята Почаївська Лавра". Митрополит, дякуючи всім, кожному з присутніх вручив цю книжку зо своїм автографом (див. світлина ст. 31).

В архіві ІДВ зберігаються готові до друку чи в опрацьованні такі рукописи: Армія без держави (УПА), ББ. Назва Галичина і Волинь. — Хто такі кельти, Слідами міґрації в Топоніміці, Про походження назви Галич — інж. Ю. Лісового. Орографія, ґрунти, клімат Волині — інж. Дубрівний. Флора Волині і її особливості — М. Боровський. Волинь (загальний огляд) — С. Кротюк. Економіка Волині — К. Церкевич. Фізична географія Волині (рукопис, бракує 14-ї сторінки). — І. Тесля. Стороженко в Берестю — І. Гнойового та різні матеріяли до опрацьовання економічної географії Волині.

Клопоти з нашими боржниками. ІДВ розіслав своїм боржникам упімнення боргу за книжки і журнал. Багато осіб не відповіли нічого, багато листів повернулися назад з допискою, що адресат переїхав в інше місце. Шановні Земляки і передплатники: не допроваджуйте нас до зайвих грошових витрат і пожалійте нашого часу. Залагодьте спра-

ви по-людському, а при зміні адреси повідомте нас, щоб наші видання не пропадали.

Видавничий Фонд. ІДВ розіслав номеровані збіркові листи для деяких членів та передплатників ІДВ з проханням скласти свою лепту на видавничий фонд ІДВ. Просимо не відмовити своєї лепти.

ІДВ є членом Комітету Українців Канади (КУК), де має свого представника в Президіяльній Раді, як рівнож ІДВ є членом Україн. Наукової Ради, яка має свого представника в Президії КУК.

Справа "Літопису Волині". Досі наш журнал появлявся щодва роки. За десять літ вийшло 5 чисел. Управа на одному із своїх засідань обговорювала справу видання "Л.В.", як річника на 60-70 сторінок. Щоб цей задум перевести в життя Управа цим просить В.Ш. членів ІДВ, передплатників "Л.В." висловити по цьому питанні свою думку, а саме: чи варто видавати "Л.В." як однорічник, чи як досі дворічник? Які побажання мають до виданих досі чисел журналу і які зміни треба було б запровадити в майбутньому. Від Ваших відповідей буде залежати рішення Управи. Ред.

70-ліття проф. М. Боровського. На св. Михаїла, 21.11.1961 року члени Управи ІДВ зложили свойому голові, Михайлові Боровському побажання з приводу його 70-ліття. Зустріч ця пройшла за веселою гутіркою, і старокраєвою перекускою як і годиться по-козацькому.

Видавничі справи. ІДВ разом з Т-вом Волинь в 1961 році видали дві поважні праці Митрополита Іларіона: "Свята Почаївська Лавра (400 ст.) і "Словник Шевченкової мови" (256 ст.)

На обидві ці книжки Почаївська Лавра і Словник в пресі появилося багато прихильних рецензій та багато гратуляцій волинякам, що спромоглися видати ці цінні праці (див. ст. 150).

———o———

З ЖИТТЯ ТОВАРИСТВА "ВОЛИНЬ" У ВІННІПЕЗІ

Загальні Збори Т-ва відбулися в червні м. 1958 р. в залі Собору св. Покрови. По відчитанні звітів з діяльности і предложенню пляну праці на майбутнє, слід підкреслити постанову Зборів відновити й пожвавити працю Т-ва, змінивши попередню назву Т-ва Волиняків на Т-во Волинь. До нової Управи обрані І. Онуфрійчук (голова), А Нетепчук (секретар), П. Пилипюк (скарбник), Д. Бартошук (заступник голови), А. Молитвиник (орг. референт).

Контрольна Комісія: П. Крещук (голова), А. Роговський (секретар), К. Щерблюк (член).

Товариський Суд: М. Боровський (голова), М. Подворняк (секретар), С. Матусевич (член).

В останніх роках склад керівних органів Т-ва дещо змінився. Замість Д. Бартошука заст. голови обрано Л. Матусевича, замість А.

Молитвиника — прийшов П. Мисяк, замість А. Роговського обрано І. Даценка, а замість М. Подворняка — С. Радчук. Ред.

60-ліття діяльности на полі церковному і громадському о. протопресвітера Т. Яковкевича вшановано гостинною товариською вечерою в його приміщенні 2-го січня 1959 року.

Волинську Колодку — цю традиційну імпрезу влаштовано Т-вом в Народньому Домі 14 лютого 1959 р. Господарем вечірки був Ілля Онуфрійчук. Господині: пані Бартошукова, Нитипчукова, Онуфрійчукова.

35-літній ювілей церковної і громадської праці о. прот. С. Ґеруса вшановано в домі І. Онуфрійчука 4.10.1959 року.

Вшановано іменини адв. С. Радчука дня 24.10.59 р. в його домі.

В 1960 році відбуто Колодку. Це традиційне свято відбулося 10.3. в Ґетьманській залі. Господарем був С. Радчук, а його помічником П. Мисяк; господині: К. Мисякова, К. Нитипчукова, Г. Онуфрійчукова.

Дня 22.10 вшановано 45-ліття подружнього життя п-ва С. Матусевичів. Вечірка відбулася в домі сина Матусевичів Анатолія.

В р. 1961 відбуто традиційну Колодку дня 11 лютого в залі Читальні Просвіта. Господарями були: С. Радчук і пані Н. Шаварська, а їхніми помічниками: І. Даценко, А. Нитипчук, П. Мисяк, С. Матусевич, П. Пилипюк і Л. Матусевич. Смачна кухня під зарядом пань: Щерблюкової, Бартошукової, Олійницької, Мисякової, Матусевичевої.

Вшановано день уродин п. І. Онуфрійчука 12 серпня 1961 року в домі п-ва А. і Т. Матусевичів товариською вечерою. Господарем вечірки був п. Л. Матусевич, пані Н. Шаварська і І. Даценко. Добру вечеру і обслугу дали пані: Ліда Матусевич, п-ні Щерблюк, Т. Матусевич та інші.

Видавнича Комісія при Т-ві Волинь у Вінніпезі створена спеціяльно для збірки фондів на видання великої праці Митрополита Іларіона: "Свята Почаївська Лавра" (біля 400 ст.). На зібрані (не повно) фонди все ж працю видано накладом Видавничої Комісії під фірмою ІДВ. Усім жертводавцям, що склали 4 дол. і більше книгу вислано даром. Хто склав меншу суму — книгу висилається за доплатою її вартости (4 доляри з пересилкою).

На пам'ятник Т. Шевченка зібрано серед земляків 105 дол.
На будову катедри Св. Тройці у Вінніпезі зібрано 100 дол.
Переведено коляду на поміч хворим у шпиталі землякам.

Наші милі гості. Під час великих врочистостей у Вінніпезі — відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в липні 1961 року, нашу домівку й редакцію відвідали наші члени й гості: п-во О. й І. Прядки і п-во Романенки, потім п-во Сангаївські — всі з Міннеаполісу. По них відвідав нас інж. П. Родак з Торонта, д-р М. Дербуш з Міннеаполісу, д-р Ткачук з ЗДА. Всім сердечно дякуємо за відвідини. У п р а в а.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ТОВАРИСТВА "ВОЛИНЬ" У ВІННІПЕЗІ

Збори відбулись у неділю 31.12.1961 р. у домівці Т-ва при вулиці Стела 509. Відкрив Збори голова Т-ва І. Онуфрійчук. Привітав присутніх і запропонував вшанувати пам'ять померлих членів однохвилинною мовчанкою. По цім вибрано президію Зборів у складі: М. Боровський — предсідник, а С. Радчук — секретар. Предсідник сконтатував, що по кількости присутніх на залі членів, Збори є правосильні. По цім відчитав порядок нарад, який присутні прийняли і попросив секретаря зачитати протокол останніх загальних Зборів. Протокол зачитано і прийнято. Далі здали звіти з діяльности: голова І. Онуфрійчук, секретар А. Нитипчук, скарбник П. Пилипюк, секретар Рев. Комісії В. Савчук зачитав протокол Контрольної Комісії з перевірки стану фінансового, де знайдено все в порядку: прибутків біжучого року було 753.38, а видатків — 548.26.. Стан каси — 205.12. Після всіх звітів голова Товариства подякував за працю і поміч паням Матусевичам — Надії, Люсі, Тетяні, паням К. Нитипчук, Н. Щерблюковій, Н. Шаварській, М. Прихошко, О. Олійницькій, Є. Бартошуковій, Полікші, Филипчук, Янчин, Мухин, Г. Крещук, Г. Павлюк Г. Онуфрійчук. Потім відбулась дискусія над звітами. По її вичерпанні секр. Рев.-Комісії вніс абсолюторію для уступаючої Управи, яку присутні одноголосно уділили. По цім предсідник оголосив вибір нової Управи, просив вносити імена кандидатів або листу кандидатів. Був. секр. Контр. Комісії п. В. Савчук подав листу кандидатів. Після дискусії над поданими кандидатами Збори (за одним проти) вибрали слідуючу Управу: (голосували поімєнно): С. Радчук — голова, І. Онуфрійчук — заступник голови, Н. Шаварська — секретар, П. Пилипюк — скарбник, П. Мисяк — орган. реф., М. Прихошко — член Управи. До Контрольної Комісії вибрано: М. Подворняк, В. Савчук, К. Щерблюк. Товариський суд: М. Боровський, д-р Зайців, О. Ковальчук. Після виборів керівних органів, предсідник зауважив, що в разі потреби нова Управа має право собі до праці кооптувати тих осіб, які дадуть згоду і зможуть працювати в Т-ві. З головних постанов Зборів: дати 50 дол. на добудову Катедри (внесок А. Нитипчука); відбути коляду на будову Катедри; влаштувати імпрезу-колодку і т. ін. По цім предсідник подякував всім присутнім за ділові Збори і закінчив наради.

Цікаве. З преси довідуємося, що оце недавно почали організовуватись Подоляки, а перед тим зробили це Буковинці. Ступають нашими слідами. А скільки ще є наших земляків, що ходять самопас або й не чули ще про нашу організацію? Поможіть нам їх приєднати. Вам на місці легче їх знайти. Подайте їхні прізвища і адреси, щоб ми запросили їх до нашого гурту.

ВСТУПАЙТЕ ВСІ В ЧЛЕНИ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ!

ЗМІСТ УСІХ ДОСІ ВИДАНИХ ЧИСЕЛ "ЛІТОПИСУ ВОЛИНІ"

Число 1:

	Сторінки
Пісня про Почаївську Матір Божу	2
Ю. П.: Назва "Волинь".	7
А. Д.: Легенда про заснування Луцька	15
А. Дублянський: Замок Любарта в Луцьку	18
Д-р Лев Мишуга: 1918 рік в Володимирі	22
Д-р В. Сенютович-Бережний: Рід Гоголів на Волині	37
С. Шрамченко: Українські марки на Волині	47
Лідія Рудик: Ганна Рощинська	58
Т. Присяжний: Масові вбивства в Луцьку	65
Прот. Леонід Д—ський: Похорон в Луцьку	71
А. К.: У Шумську в 1943 році	75
Спостерігач: Кров у Крем'янці	79
А. Данилюк: Зруйнування Красного Саду	80
А. Миролюб: Від "Союза Русскаво Народа" до УПА	81
Прот. С. Гаюк: Водохреща.	85
Ю. Дзіковецький: З недавного минулого	87
М. Сніжко: Гале Болото	90
Сучасна Волинь	91
Волиніяна	101
Що пишуть про Волинь	109

Різне — 121. Хроніка — 123. Оголошення — 125.

Число 2:

О. Лятуринська: Напередодні літнього сонцезвороту	2
А. К.: Блаженніший Митрополит Полікарп	4
Загинули трагічною смертю в часі 2-ої світової війни	7
Д-р В. Сенютович-Бережний: До джерел старо-русь. геральд.	12
Ю. П.: Причілкові прикраси волинських хат	23
Л. Чикаленко: Подорож з проф. Х. Вовком по Волині	34
Вол. Коб-Кость Бульдин: Привіт тобі, Волинь-Земля:	51
Іван Дубилко: Роля Почаєва в кооперативному житті Волині	55
Арсен Шумовський: Любитів	64
Хорунжий Х. Радчук: Бої за місто Володимир	69
В. Боровський: Національно-культурне відродження Олександії	73
Лев О-ський: Спомин з дитячих літ	80
Т-ко: "Волинка"	82
М. Сніжко: Нищення святинь	85
Остап Крем'янченко: На свято Покрови	89
Ол. Неприцький-Грановський: Стою на скелі	92
Прот. С. Гаюк: Польські державні свята на Волині	93
А. З.: Дещо з недавнього минулого	94
Павло Ковжун (До 15-ліття з дня смерти)	97
Із старих листів	99

Ол. Неприцький-Грановський: Каплиця в Підлісцях на Волині 105
Кап. С. Шрамченко: Початок війни 1939-го року 106
Що пишуть про Волинь 109
Сучасна Волинь 114
Різне. Придорожні хрести 117
Св. Івана "Лопушника" 118
Я. Гоффман: Спростування 119
Коп. С. Шрамченко: Українські марки на Волині 120
Хроніка Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі. 120
З листів до Інституту Дослідів Волині 123
Хроніка Товариства "Волинь" у Нью-Йорку 123

Число 3:

Олеска Стефанович: Похитнулися міри й виміри 1
В. С. Б.: Герб Волині 2
Ю. П.: Найстарші згадки про Волинь: Ерідан-Горин 4
Д-р В. Сенютович-Бережний: Ляхівці над Горинем та їх дідичі 15
Оксана Лятуринська: Василечки 28
А. Шумовський: Ляховецьке гніздо 28
М. Левицький: Білокриницька С.-Господ. Виставка в 1909 р. 52
А. Дідківський: Огляд організації "Вол. Повст. Армії" 1921-22 р. 53
Лев Биковський: З моїх блукань по Волині 60
О. Лятуринська: Почаївський скит 75
Ганна Ш.: Настрої в Житомирі в 1921-22 роках 75
Інж. І. Б.: Річка Горинь 80
Іван Гнойовий: На поліських стежках: Гадючий острів 84
Свящ. П. С.: Дещо про події в Гриньках 86
М. Вільний: Перші місяці під совєтським п'ястуком 88
Євген: "Визволення" 94
А. Трачук: Періодика на Волині в рр. 1941-1944 100
З старих листів 102
Микола Грушицький: Трагедія одного села 108
Ф. Кр-ский: Волиняки в Німеччині 111
Протопр. Яковкевич: 1939-1943 рр. на Володимирщині 113
Доповнення, спростування і вияснення до 1-го і 2-го ч. "Л.В." 117
Нові книжки авторів-волиняків 119
Що пишуть про Волинь: Мідь на Волині. Початки рим. єпіск. 120
Сучасна Волинь: Камінний вугіль. Репортаж п. Мацієвича 121
Різне: Острозька Біблія в Мадріді. Напади татар та ін. 124
Хроніка: 25-ліття О. Лятуринської. Звіти ІДВ та інше 125
Мапа скарбів римських монет на Волині (за В. Антоновичем) 129

Число 4:

Ол. Неприцький-Грановський: Радивилівським шляхом 1
Лист до відповідального редактора "Л.В." А. Шумовського 3
Д-р В. Сенютович-Бережний: Історичне місце кн. Ф. Несвіцького 6

Василь-Костянтин Костянтинович князь Острожський 15
Прот. А. Теодорович: Преосв. Платон, єпископ Рівенський 18
Колядка з Рівенського повіту на Волині 24
Древлянин: Етюд юности 24
Є. Самохваленко: Заспів (З "Волинських акордів") 29
Протопр. А. Теодорович: Вербківський чудотворний образ 30
Н. Осадча-Ананта: Понтійська азалія на Волинському Поліссі 34
М. Боровський: Волинська азалія, як декоративна рослина 38
І. Гн.: На поліських стежках 41
Прот. Т. Яковкевич: З часів революції 1917 року 48
В. Аф-ський: Бій під Житомиром 51
Меморіял до Міністра Віровизнань і Народньої Освіти у Варшаві 56
Лев Островський: В обороні православної віри 64
Ол. Сацюк і Ю. Шульмінський: Недоля жидів у Дубні 73
Лідія Власюк: Содом і Гомора наших днів 77
Прот. Ф. Кульчинський: Волиняки в Бразилії 83
Дзіковецький: Смерть о. Іринарха Трилеського 87
Л. К.: У рівенській німецькій в'язниці 89
С. Шрамченко: Укр. поштові марки Волині й Зах. Полісся 97
Д-р Роман Климкевич Завваги в справі гербу Волині 99
Нові книжки авторів-волиняків 102
Доповнення, спростування, поправки й відповіді Редакції 103
Що пишуть про Волинь 107
Сучасна Волинь 119
Різне 121
Сергій Радчук 123
Фінансовий звіт Інституту Дослідів Волині 124
Звідомлення ІДВ у Вінніпезі 125

Число 5:

Від Редакції 1
Інж. М. Бойко: Десятиліття Інституту Дослідів Волині 3
Організаційна побудова Інституту Волинезнавства 16
Важніші ухвали і постанови в 1950-1960 рр. 21
Правильник філій ІДВ 28
Холмсько-Підляський Відділ при ІДВ 29
Запитники до збірки матеріялів про Волинь 29
Публікації ІДВ 34
Фундація Образа Почаївської Божої Матері 37
З листів до ІДВ 41
Оцінка праці ІДВ першого голови його 45
Передумови існування ІДВ 49
Ол. Неприцький-Грановський: В різдвяну ніч 53
Яр. Славутич: Прусак (Волинська баляда) 54
Проф. В. Дорошенко: Шевченкова подорож по Волині 55
А. Холмський: Крем'янець — Волинські Атени 63
Роман Климкевич: Поліська ніч (вірш) 71

о. Митрат С. Герус. Роля Волині в проводі освіти в Україні 72
Остап Крем'янченко: Туга скитальця (вірш) 76
С. Женецький: Проща на Козацькі Могили 77
І. Гноєвий: Українська школа О. Стороженка 85
О. Неприцький-Грановський: Минають дні (вірш) 93
Я. Гудемчук: До земляків в Україні 94
Пам'ятник Лесі Українки 95
П. Шандрук: Вол. Воєвода Бобрук 97
Ол. Неприцький-Грановський: Незрівняні часи (вірш) 106
А. Ш.: Пам'яті сотника Ф. Селецького 107
С. Радіон: Мій приїзд в Австралію 109
Прот. А. Теодорович: Світлій пам'яті о. Покровського 113
Леся Романенко: Намський Великдень на Волині 120
І. Іванюк: Народні приказки на Волині 123
М. Хміль: Поліська веснянка 124
Ю. Мулик-Луцик: Волинь, яку знаємо і якої не знаємо 125
І. Креп'якевич: П. Куліш на Волині 132
До 60-ліття о. А. Теодоровича 134
Людмила Ц.: Водохреща 1944 року 136
Л. Островський: Володимир Волинський 138
Проф. С. Килимник: Коротка історія волинських міст 143
Л. Корецький: Ріки й озера Волині 146
До 70-ліття о. Ф. Кульчинського 149
Як наше громадянство зустріло наші видання 150
Ювілей М. Боровського 151
Роман Климкевич: Волинь (вірш) 153
Посмертні згадки: Тенянко, Шрамченко, Філоменко, Левицький,
о. Табінський, Пирогів, паст. Боровський 154
Р. Сосна: Фронт самооборони в 1919 р. 156
З минулого Волині 157
Старі пам'ятки Волині 157
Вісті з рідного краю 160
Заслужені постаті Волині (С. Жук) 162
Рецензії на видання ІДВ 162
Загальні Збори ІДВ і хроніка 165-169
З життя Т-ва "Волинь" у Вінніпезі 170
Загальні Збори Т-ва "Волинь" 172
Зміст усіх чисел "Літопису Волині" 170
Список видань ІДВ окладинка ст. 3

СПИСОК ВИДАНЬ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ,

які можна набути в Інституті

1. Волинь в боротьбі за волю України, ст. 55 ..... 0.55
2. Нарис історії Волинської Землі, ч. 1, ст. 159 ..... 1.50
3. Український рік в народніх звичаях в історичному освітленню, том І (зимовий цикль), ст. 151 ..... 1.50
4. Український рік в народніх звичаях в історичному освітленню, том 2 (весняний цикль), ст. 254 .... 1.50
5. Український рік в народніх звичаях в історичному освітленню, том 4 (літній цикль), ст. 176 ..... 1.50
6. Свята Почаївська Лавра, ст. 398, р. 1961 ..... 4.00
7. Словник Шевченкової мови, ст. 256, р. 1961 ..... 2.00
8. Український рік в народніх звичаях, т. III 2.00

Журнали "Літопис Волині"

9. Літопис Волині, ч. 1, ст. 126, ілюстрований 1.00
10. Літопис Волині, ч. 2, ст. 127 ..... 1.00
11. Літопис Волині, ч. 3, ст. 128 ..... 1.00
12. Літопис Волині, ч. 4, ст. 128 ..... 1.00
13. Літопис Волині, ч. 5, ст. 176 (ювілейне) 2.00

Бібліотека Літопису Волині

14. Від церковного престолу до Березя за дроти, ст. 47. 0.50
15. Наше Полісся (нарис), ст. 66 (випродано) 0.50
16. З мученництва Холмщини на Білгорайщині, ст. 56 .. 0.50
17. Збройна боротьба на Волині, ст. 56 ..... 0.50
18. Гомін Полісся (поезії), ст. 243, р. 1960. ..... 2.00

Всі ці твори, за винятком вичерпаних, просимо замовляти на адресу:

Research Institute of Volyn, Box 606, Winnipeg 1, Manitoba, Canada.

Друковано накладом 800 примірників

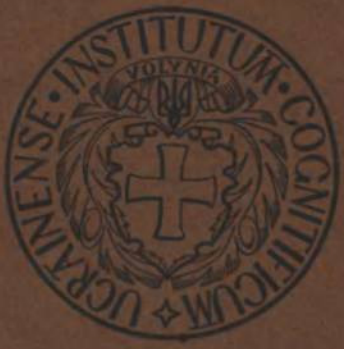

Printed by
The Christian Press, Ltd., Winnipeg, Canada